

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

збірник наукових праць

науково-практичне юридичне видання

Випуск 6 (65)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

У збірнику висвітлюються результати наукових досліджень проблем сучасної правової науки, зокрема актуальних питань теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права, процесуальних та комплексних галузей права, правозастосовної практики, правової освіти, а також інші аспекти правової політики держави.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, здобувачів, практичних працівників, студентів, курсантів та всіх зацікавлених осіб.

Головний редактор:

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна – д-р юрид. наук, професор

Заступник головного редактора:

Сафончик Оксана Іванівна – д-р юрид. наук, доцент

Відповідальний секретар:

Ковальчук Сергій Олександрович – д-р юрид. наук, доцент

Редакційна колегія:

Некіт Катерина Георгіївна – канд. юрид. наук, доцент

Гавриш Наталя Степанівна – д-р юрид. наук, доцент

Латковський Павло Павлович – канд. юрид. наук, доцент

Глиняна Катерина Михайлівна – канд. юрид. наук, доцент

Мазуренко Світлана Вікторівна – канд. юрид. наук

Dr. Michael Geistlinger – професор (Австрія)

Bernd Wieser – д-р юрид. наук, професор (Австрія)

Emre Sencer – д-р, професор (США)

Відповідальний за випуск:

О.П. Головка

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 27.11.2025 р. (протокол № 4)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази

Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.pjv.nuoua.od.ua

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»

зареєстровано суб'єктом у сфері друкованих медіа

Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення

(Рішення № 1414 від 25.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03384. Суб'єкт у сфері друкованих медіа –

Національний університет «Одеська юридична академія» (Фонтанська дорога, 23, 65009,

м. Одеса, e-mail: vstup@onua.edu.ua, Тел.: (048) 719-88-01).

Внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

з юридичних наук відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 р. № 409

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.2>

Н. В. Соколовська
orcid.org/0000-0001-9955-297X
доктор філософії в галузі права

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В КОНТЕКСТІ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Проблематика забезпечення ґендерної рівності є однією з ключових сфер соціально-правового розвитку сучасних держав, оскільки пов'язана з реалізацією фундаментальних прав людини, захистом людської гідності та створенням безпечного середовища для всіх членів суспільства. У глобальному вимірі питання ґендерної рівності інтегроване в систему міжнародних документів і стратегій, зокрема Декларації тисячоліття ООН [2], Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок [3] та Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [14]. Центральним міжнародно-правовим інструментом у сфері протидії насильству щодо жінок є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) [5; 6], яка встановлює комплексний підхід до превенції, криміналізації, захисту постраждалих і розвитку інституційної підтримки.

Україна, ратифікувавши Стамбульську конвенцію у 2022 році, взяла на себе зобов'язання гармонізувати національне законодавство з її положеннями та створити ефективні механізми реагування на всі форми ґендерно зумовленого насильства. Це особливо актуально з огляду на високий рівень поширеності насильства в українському суспільстві. За даними дослідження ОБСЄ «Добробут і безпека жінок» [4], 67 % українських жінок хоча б раз у житті стикалися з психологічним, фізичним або сексуальним насильством. Офіційна статистика демонструє сталу тенденцію зростання кількості звернень щодо домашнього насильства, а рівень обізнаності постраждалих щодо доступних механізмів захисту залишається недостатнім, що ускладнює реалізацію їхніх прав та доступ до допомоги.

Наукові дослідження у сфері ґендерної рівності охоплюють широкий спектр проблем: від теоретичного обґрунтування понять «ґендер» і «ґендерна рівність» (Н. Оніщенко, Н. Пархоменко [11; 15]) до аналізу практичних механізмів забезпечення рівності та запобігання насильству (доповіді ПРООН [17], аналітичні матеріали Ради Європи [1]). Значну увагу науковці приділяють питанням імплементації

міжнародних норм у національне законодавство, оцінці ефективності правозастосовної діяльності та формуванню інституційної інфраструктури захисту постраждалих.

Водночас комплексний аналіз взаємозв'язку між формами прояву ґендерної нерівності в Україні, законодавчою імплементацією Стамбульської конвенції та функціонуванням практичних механізмів захисту все ще потребує ґрунтовного теоретико-практичного опрацювання. Новизна даного дослідження полягає у всебічному вивченні стану криміналізації передбачених Конвенцією форм насильства, аналізі інституційної інфраструктури кризових центрів, а також ідентифікації прогалин, пов'язаних із переслідуванням (сталкінгом) та кіберпереслідуванням, які в Україні поки не отримали достатнього законодавчого врегулювання

Таким чином, обрана тема має як теоретичну, так і прикладну значущість, оскільки системне виконання вимог Стамбульської конвенції є однією з ключових умов інтеграції України в європейський правовий простір та формування ефективної системи забезпечення прав людини.

Ґендерна нерівність є складним соціальним явищем, яке виявляється через різноманітні форми дискримінації, що здебільшого стосуються жінок. Вона охоплює обмеження в доступі до ресурсів, можливостей та прав, які мають забезпечуватися на рівних умовах для всіх, незалежно від статі.

Однією з найгостріших форм ґендерної дискримінації є насильство проти жінок, яке залишається серйозною проблемою в Україні, проявляючись у різних формах і на різних рівнях суспільного життя. Варто підкреслити, що згідно зі звітом ООН за 2013 рік, близько 45 % населення України стикається з різними видами насильства, що становить значну частку. Серед основних форм насильства виокремлюють фізичне, яке проявляється у вигляді нападів, жорстокого поводження та побиттів; сексуальне, що включає насильницькі дії статевого характеру, насильство в сім'ї та сексуальні домагання; а також психологічне, яке виявляється через психічний тиск, залякування та емоційне насильство. Варто підкреслити, що найбільш вразливою

групою, яка страждає від цих форм насильства, залишаються жінки [13].

Окремої уваги заслуговує статистика, що свідчить про масштаби цієї проблеми: кожна п'ята жінка в Україні зазнавала насильства (19). Водночас результати опитування 2019 року демонструють ще більш тривожну картину – «67 % жінок віком від 15 років зазнавали психологічного, фізичного чи сексуального насильства з боку партнера чи іншої особи» [2].

Не менш важливим є питання доступу жінок до допомоги в разі насильства. Як показує Дослідження насильства над жінками в Україні, проведене під керівництвом ОБСЄ, потерпілі жінки нерідко постають перед труднощами в пошуку необхідної підтримки. Лише «50 % жінок вважають себе достатньо обізнаними щодо можливих дій у таких ситуаціях», тоді як близько 47 % мають обмежені знання або взагалі не знають, як діяти у випадках насильства. Значна частина жінок, які стали жертвами фізичного або сексуального насильства з боку свого партнера чи інших осіб, не зверталася до поліції навіть у найсерйозніших випадках [4].

Попри наявність Центру соціальних служб сім'ї, дітей і молоді, жінки зазвичай не звертаються до нього. Половина постраждалих (50 %) приховувала випадки сексуального насильства, не розповідаючи про це нікому. Ті, хто все ж наважувалися поділитися своїм досвідом, переважно зверталися до друзів або членів родини, а не до поліції чи спеціалізованих організацій.

Серед найбільш поширених форм насильства над жінками в Україні залишається домашнє насильство, що охоплює фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство в межах сімейних або близьких стосунків. Жінки часто стикаються з побиттями, знущаннями, погрозами, а також із контролем над їхнім життям та фінансами. Відповідно до Дослідження насильства над жінками в Україні, 26 % опитаних жінок вважають домашнє насильство особистою проблемою. Експерти наголошують на високому рівні толерантності суспільства до насильства, а почуття сорому та страху стигматизації значно ускладнюють можливість звернення за допомогою. Зокрема, понад 81 % жінок, які зазнали найсерйознішого інциденту насильства з боку партнера, не звернулися до поліції чи будь-якої іншої організації [4].

Хоча чоловіки також можуть зазнавати домашнього насильства, кількість постраждалих серед них є значно меншою. Це частково пояснюється поширеними стереотипами щодо «сильної статі», які спонукають чоловіків замовчувати власні переживання, а також недостатньою кількістю спеціалізованих служб підтримки. Відсутність достовірних даних ускладнює формування адекватних механізмів захисту.

Отже, незважаючи на те, що масштаби насильства щодо чоловіків є меншими, ніж щодо жінок, проблема вимагає комплексної уваги з боку державної політики. Водночас саме насильство щодо жінок становить одну з найгостріших загроз правам людини в Україні, маючи глибокі соціальні, безпекові та економічні наслідки. За офіційними даними, щороку жертвами насильства стають близько 200 тисяч осіб, і 90 % з них – жінки. Статистика Міністерства соціальної політики України демонструє сталу тенденцію до зростання кількості звернень щодо домашнього насильства: від 96 606 випадків у 2017 році до 251 954 у 2023 році (20).

Попри наявність нормативної бази, чинна система реагування залишається малоефективною. Потерпілі не завжди можуть отримати належний захист, мережа кризових центрів є недостатньо розвиненою, а механізми притягнення кривдників до відповідальності часто не працюють належним чином, що сприяє збереженню атмосфери безкарності.

Важливим етапом у вдосконаленні правового механізму протидії насильству стало підписання Україною Стамбульської конвенції 7 листопада 2011 року та її ратифікація 20 червня 2022 року. Цей міжнародний документ є ключовим інструментом у сфері запобігання та боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством, оскільки передбачає криміналізацію всіх форм насильства, створення ефективних механізмів захисту постраждалих, реабілітацію кривдників та впровадження системного державного моніторингу.

Варто зазначити, що Стамбульська конвенція визначає такі форми насильства, як: психологічне насильство, переслідування (сталкінг), фізичне насильство, сексуальне насильство (включно зі зґвалтуванням), примусовий шлюб, калічення жіночих геніталій, примусовий аборт, примусова стерилізація та сексуальні домагання [21]. В українському законодавстві деякі з цих форм насильства вже мають правове закріплення. Водночас існують правові прогалини, які необхідно усунути для приведення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. На нашу думку, необхідно зацентрувати на положеннях Стамбульської Конвенції, що були імплементовані в національне законодавство.

Зокрема, стаття 151-2 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за примусовий шлюб. Ця стаття охоплює випадки, коли особу примушують укласти або продовжити шлюб шляхом насильства, обману чи використання її уразливого стану. Це положення узгоджується з вимог Стамбульської конвенції, яка зобов'язує держави криміналізувати примушування до вступу у шлюб.

Варто звернути увагу, що стаття 134 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну від-

повідальність за примусовий аборт або примусову стерилізацію без добровільної згоди жінки. Це відповідає статті 39 Стамбульської конвенції, яка вимагає криміналізації будь-якого втручання в репродуктивні права без усвідомленої згоди. Водночас положення статті потребують додаткової кваліфікації щодо відповідальності осіб, які здійснюють примусові дії не лише фізично, а й способом психологічного тиску або погроз [8].

Слід підкреслити, що статті 152 та 153 Кримінального кодексу України регламентують кримінальну відповідальність за сексуальне насильство, включаючи зґвалтування¹⁶. Вони відповідають статті 36 Стамбульської конвенції, яка передбачає, що будь-які дії сексуального характеру без добровільної згоди мають бути криміналізовані. Особливу увагу варто звернути на те, що в національному законодавстві вже закріплений принцип «згода як ключовий елемент», що також узгоджується з міжнародними стандартами.

Щодо фізичного насильства, відповідні положення містяться у статтях 121–126 Кримінального кодексу України, які передбачають кримінальну відповідальність за умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, побой та мордування. Це відповідає статті 35 Стамбульської конвенції, яка встановлює необхідність криміналізації фізичного насильства. Позитивним є те, що українське законодавство передбачає кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, коли тілесні ушкодження спричинені у зв'язку з дискримінацією або мають характер систематичного насильства.

Окремо варто розглянути статтю 126-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Вона частково відповідає вимогам Стамбульської конвенції, оскільки охоплює фізичне, психологічне та економічне насильство в сім'ї.

Варто зазначити, що Стамбульська конвенція (стаття 33) визначає психологічне насильство як умисні дії, що завдають значної шкоди психічному здоров'ю потерпілої особи, і передбачає його криміналізацію незалежно від контексту, у якому воно вчинене. Психологічне насильство в українському законодавстві частково врегульоване статтею 126-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за систематичне фізичне, психологічне або економічне насильство в сімейних відносинах, а також Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає психологічне насильство як одну з форм домашнього насильства [22].

Слід додати, що у сфері трудових відносин психологічне насильство може набувати різних форм, зокрема зловживання службовим становищем, морального тиску, примусу до виконання певних дій під загрозою звільнення, пониження в посаді або об-

меження кар'єрного зростання. Стаття 364 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, якщо такі дії завдають істотної шкоди правам і свободам громадян. Таким чином, певні прояви психологічного насильства у трудових відносинах можуть підпадати під цю статтю у випадках, коли вони спричиняють серйозні негативні наслідки для потерпілої особи.

Важливо зазначити, що проблема переслідування (сталкінгу) в Україні залишається неврегульованою на законодавчому рівні, оскільки в Кримінальному кодексі України поки що відсутня окрема стаття, яка б визначала це кримінальне правопорушення і передбачала відповідальність за нього. Хоча окремі форми переслідування можуть частково підпадати під інші норми (погрози або зловживання правами), чинне законодавство не містить положень, які б охоплювали систематичне нав'язливе спостереження за особою, залякування або цифрове переслідування (кіберсталкінг).

Слід підкреслити, що Стамбульська конвенція у статті 34 прямо зобов'язує держави-учасниці криміналізувати умисну повторювану поведінку, спрямовану на іншу особу, яка викликає в неї страх за власну безпеку [6]. Це визначення охоплює не лише фізичне переслідування, а й нав'язливі контакти через цифрові засоби зв'язку. У пояснювальних матеріалах Ради Європи до статті 34 підкреслюється, що переслідування є формою ґендерно зумовленого насильства, яке найчастіше спрямоване проти жінок. Дослідження в країнах-членах Ради Європи свідчать про те, що правопорушниками переважно є чоловіки, а потерпілі – жінки, причому часто переслідування починається після завершення жорстоких або аб'юзивних стосунків.

Необхідно зауважити, що попри відсутність належної кримінально-правової норми, в Україні вже здійснювалися спроби врегулювати це питання на законодавчому рівні. Зокрема, у Проекті Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг)» від 02.10.2024 року (далі – Проект Закону від 02.10.2024) було запропоновано визначити сталкінг як «форму психологічного домашнього насильства, що виражається в неодноразовій нав'язливій увазі до однієї особи з боку іншої людини або групи осіб, а також у стеженні за постраждалою особою та неодноразовому перебуванні біля місця її проживання без законних підстав» [11].

Однак у Висновку щодо Проекту Закону від 02.10.2024 [23] зазначено, що таке визначення не повністю відповідає положенням статті 34 Стамбульської конвенції, оскільки воно обмежує понят-

тя переслідування виключно рамками домашнього насильства, не охоплюючи випадки сталкінгу поза межами сімейних або особистих стосунків. Це не враховує реальну природу цього явища, оскільки переслідувач не завжди є колишнім партнером або членом сім'ї потерпілої особи, а може бути знайомим, колегою, навіть незнайомцем [23].

Водночас пояснювальні матеріали Ради Європи до Стамбульської конвенції [16] наголошують, що сталкінг охоплює не лише окремі дії переслідувача, а й загальну модель поведінки, що викликає страх у потерпілої особи. Наприклад, поява переслідувача біля місця роботи, надсилання небажаних повідомлень чи спроби контактів із членами родини потерпілої самі по собі можуть не мати злочинного характеру, але в сукупності вони створюють загрозливе середовище для жертви, що й становить основний елемент кримінальної відповідальності за сталкінг у міжнародному праві. З огляду на це визначення, запропоноване у Проекті Закону від 02.10.2024, формулювання потребує суттєвого доопрацювання з метою забезпечення відповідності Стамбульській конвенції.

Окреслення поняття «кіберпереслідування» у Проекті Закону від 02.10.2024 передбачає його визначення як «вид злочинного переслідування, що передбачає постійне спостереження за постраждалою особою без її згоди чи законного дозволу за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій» [23]. До таких дій можуть належати несанкціонований збір персональних даних, шпигування через соціальні мережі, електронну пошту чи месенджери, крадіжка паролів, несанкціонований доступ до пристроїв, встановлення програм для геолокації та використання шпигунського програмного забезпечення.

У Висновках до Закону від 02.10.2024 зазначається, що запропоноване визначення потребує перегляду, оскільки не повною мірою відповідає вимогам Директиви ЄС 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (далі – Директива 2024/1385/ЄС) [24] та Стамбульської конвенції. Пункт 21 преамбули Директиви 2024/1385/ЄС підкреслює, що кіберпереслідування є сучасною формою насильства, яка часто здійснюється проти членів сім'ї, колишніх партнерів або знайомих²¹. Використання цифрових технологій для контролю, залякування та маніпуляцій викликає в потерпілої особи страх, тривожність та поступову соціальну ізоляцію. Враховуючи це, директива передбачає встановлення чітких правових норм щодо цього правопорушення.

Проект Закону від 02.10.2024 також не враховує всіх можливих кіберпереслідувачів, оскільки обмежує визначення цього явища рамками лише кри-

мінально протиправного переслідування в контексті домашнього насильства. Водночас Стамбульська конвенція (стаття 34) зобов'язує держави-учасниці криміналізувати переслідування незалежно від контексту його вчинення. Також зазначений Проект Закону від 02.10.2024 не враховує вимоги до криміналізації сталкінгу та кіберпереслідування відповідно до міжнародних стандартів, оскільки містить лише загальне формулювання про «злочинне переслідування», без чіткої відповідальності за його вчинення.

Слід додати, що відповідно до статті 6 Директиви 2024/1385/ЄС, держави-члени повинні встановити кримінальну відповідальність за умисне та повторне спостереження за особою в цифровому середовищі без її згоди, якщо це завдає серйозної шкоди потерпілій особі²¹. Подібний підхід передбачений і Стамбульською конвенцією¹⁸, яка вимагає від держав-учасниць криміналізувати переслідування на законодавчому рівні, забезпечивши ефективний захист потерпілих. Окремі країни-члени Ради Європи віддали перевагу застосуванню некримінальних санкцій до таких правопорушень, проте у Стамбульській конвенції (стаття 78, пункт 3) зазначено, що будь-яка держава, яка ратифікує цей міжнародний документ, може заявити про застосування некримінальних санкцій щодо переслідування. Україна, ратифікувавши Конвенцію відповідно до Закону № 2319-IX від 20.06.2022 [12], не зробила таких застережень, що вказує на необхідність повноцінної криміналізації цього явища.

Треба підкреслити, що забезпечення дієвого правового механізму для боротьби з кіберпереслідуванням вимагає не лише кримінальної відповідальності, а й запровадження ефективних обмежувальних заходів. Відповідно до положень Стамбульської конвенції, судові органи мають повноваження видавати захисні приписи щодо переслідувачів, що дозволяє припинити контакти кривдника з потерпілою особою. Проект Закону частково враховує ці положення через запропоновану зміну до статті 523 Кримінального процесуального кодексу України [9], яка передбачає негайне набуття законної сили судовим рішенням про застосування обмежувального заходу у випадках домашнього насильства. Однак цей механізм має бути розширений для охоплення всіх форм переслідування, включаючи кіберпереслідування.

З урахуванням міжнародних правових стандартів та судової практики, удосконалення законодавства України вимагає перегляду визначень термінів «сталкінг» та «кіберпереслідування», запровадження чітких санкцій за ці правопорушення, а також розширення обмежувальних заходів на всі форми переслідування, незалежно від контексту їхнього вчинення. Це дозволить підвищити рівень захисту потерпілих та сприятиме відповідності України

міжнародним стандартам у сфері протидії гендерно зумовленому насильству.

З огляду на викладене, подальше вдосконалення законодавства щодо переслідування, зокрема кіберпереслідування, є важливим кроком у забезпеченні ефективного захисту прав людини та протидії насильству. Врахування міжнародних стандартів, положень Стамбульської конвенції та практики Європейського суду з прав людини сприятиме не лише формуванню дієвої системи правового реагування, а й запобіганню таким злочинам надалі.

Треба акцентувати, що попри наявні прогалини, процес нормативного визначення переслідування та його поступова імплементація в національне законодавство свідчать про позитивну динаміку у сфері правозахисної політики України. Послідовне впровадження кримінальної відповідальності за ці правопорушення не лише сприятиме посиленню захисту потерпілих, а й наблизить Україну до міжнародних стандартів у боротьбі з гендерно зумовленим насильством. Це демонструє прагнення держави забезпечити належний рівень безпеки для всіх громадян і створити ефективний механізм правового реагування на виклики сучасного суспільства.

Таким чином, хоча низка положень Стамбульської конвенції має відповідні норми в Кримінальному кодексі України, все ж залишаються суттєві прогалини, які необхідно усунути. Насамперед, це стосується переслідування (сталкінгу) та кіберпереслідування. Крім того, певні положення, як примусовий шлюб або примусовий аборт, можуть бути уточнені для більшої відповідності міжнародним стандартам. Враховуючи зобов'язання України після ратифікації Стамбульської конвенції, вважаємо доцільним внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України, що дозволить забезпечити ефективний захист прав потерпілих та гарантуватиме виконання міжнародних зобов'язань держави.

Слід зазначити, що імплементація Стамбульської конвенції в Україні передбачає створення ефективного механізму захисту осіб, які постраждали від насильства, а одним із ключових аспектів цього процесу є розширення мережі кризових центрів та притулків. Оперативний доступ до захисних заходів, забезпечення юридичної та психологічної допомоги, а також соціальної підтримки є необхідними умовами для ефективної протидії насильству. Відповідно до положень Статті 23 Конвенції, держава зобов'язана створити достатню кількість притулків, які будуть доступними в усіх регіонах і зможуть надавати безпечно тимчасове житло для жінок і дітей, які стали жертвами насильства. У кризових центрах має бути запроваджена система цілодобової підтримки, що передбачає функціонування гарячих ліній, юридичні консультації, соціальну інтеграцію постраждалих та надання їм тимчасового житла.

Необхідно відзначити, що в Україні вже створена та діє система кризових центрів. Так, станом на 2023 рік, мережа спеціалізованих служб підтримки в Україні налічує 760 одиниць. Зокрема, це 520 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, 46 притулків, 46 кризових кімнат, 43 денних центри соціально-психологічної допомоги, 71 спеціалізована служба первинного соціально-психологічного консультування, 19 гарячих ліній й 15 інших закладів та установ, призначених для надання допомоги постраждалим [18]. Утім, слід додати, що здебільшого вони працюють у великих містах та обласних центрах.

Іншою проблемою, пов'язаною з гендерно зумовленим насильством та потерпілими від її проявів, є сучасна система кризових центрів, що в Україні залишається недостатньо розвиненою та значно обмежує можливості постраждалих отримати своєчасну допомогу. Так, згідно з Пояснювальним звітом до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами, держава повинна забезпечити щонайменше один кризовий центр на кожні 200 000 осіб населення та Притулки для жінок у розрахунку щонайменше одне місце на 10 000 осіб населення [1]. Тобто для України необхідно не менше ніж 200 кризових центрів для жінок, які постраждали від сексуального чи домашнього насильства та не менше ніж 4000 місць у притулках для тимчасового розміщення постраждалих.

Треба підкреслити, що особливо гостро ця проблема проявляється в сільській місцевості та невеликих населених пунктах, де відсутність спеціалізованих установ змушує потерпілих залишатися в небезпечному середовищі або шукати підтримки в неформальних структурах. Така ситуація не забезпечує належного рівня безпеки та захисту, а також підвищує ризик повторного насильства. Слід також зазначити, що проблема нестачі кризових центрів особливо загострилася в умовах війни, оскільки центри, створені для постраждалих від домашнього насильства, дедалі частіше слугують прихистком для жінок і дітей, які змушені рятуватися від воєнних дій [7].

На нашу думку, ефективна імплементація Стамбульської Конвенції потребує створення розгалуженої мережі кризових центрів та спеціалізованих притулків, що відповідають європейським стандартам, тому важливим напрямом розв'язання цього питання є державне фінансування цих установ, що має забезпечити безкоштовні послуги для постраждалих, включно з правовою допомогою, психологічною реабілітацією та соціальним супроводом.

Треба зауважити, що забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами, соціальними службами, медичними закладами та органами місцевого самоврядування є важ-

ливим чинником для оперативного реагування на випадки насильства. Необхідно розробити механізм координації дій між цими установами, що дозволить прискорити процес надання допомоги та сприятиме запобіганню повторних випадків насильства.

Особлива увага має бути приділена підготовці персоналу кризових центрів як підкреслено у статті 15 Стамбульської Конвенції, адже якісне надання допомоги вимагає спеціалізованих знань і навичок. Працівники таких установ повинні мати відповідну підготовку для роботи з жінками, які зазнали складних форм насильства, таких, як: сексуальне насильство, торгівля людьми чи примусовий шлюб. Окрім того, кризові центри повинні бути доступними для людей з інвалідністю, маломобільних груп населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [6].

Доцільно відокремити, що розширення функціоналу кризових центрів має стати одним із ключових завдань державної політики у сфері запобігання насильству. Як підкреслюється у статті 20 Стамбульської конвенції, вони повинні не лише надавати екстрений притулок, але й сприяти соціальній реінтеграції постраждалих [5]. Погоджуємося із зазначеним і вважаємо, що ефективно функціонування кризових центрів повинно передбачати не лише надання тимчасового притулку, а й комплексну підтримку постраждалих, спрямовану на їхню соціальну адаптацію та реінтеграцію. Зокрема, важливо забезпечити реалізацію програм з професійної підготовки, допомоги у працевлаштуванні, соціальний супровід та реабілітацію, що дозволить жінкам відновити незалежність та запобігти їхньому поверненню до небезпечного середовища.

Таким чином, імплементація Стамбульської конвенції в Україні є важливим кроком до створення ефективної системи захисту прав людини та подолання гендерно зумовленого насильства. Для її реалізації необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства відповідно до положень Конвенції, закріпити криміналізацію всіх передбачених нею форм насильства, а також запровадити ефективні механізми їхнього запобігання, попередження та покарання винних осіб. Не менш важливим є розширення мережі кризових центрів і притулків, що дозволить постраждалим отримати своєчасний доступ до необхідної правової, психологічної та соціальної допомоги.

Література

1. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe, 2011. URL: <https://rm.coe.int/1680a48903> (дата звернення: 18.09.2025).
2. Гендерна рівність і розширення прав і можливостей жінок в Україні : аналітична доповідь. Програма розвитку ООН в Україні. Київ, 2020. 112 с. URL: [\[equality-and-womens-empowerment-in-ukraine\]\(https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/gender-equality-and-womens-empowerment-in-ukraine\) \(дата звернення: 20.09.2025\).](https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/gender-

</div>
<div data-bbox=)

3. Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. Київ : Юридична думка, 2007. 372 с.
4. Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок від 07.11.1967. URL: https://docs.dtkr.ua/doc/995_386 (дата звернення: 29.09.2025).
5. Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради ЄС про протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству від 14.05.2024. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Dyrektyva.pdf> (дата звернення: 18.09.2025).
6. Добробут і безпека жінок. Україна : доповідь про результати дослідження / Дослідження насильства над жінками в Україні ; під керівництвом ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 20.09.2025).
7. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 20.09.2025).
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06281> (дата звернення: 28.09.2025).
9. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками від 22.10.1999 р. МОП. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text.
10. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : текст і пояснювальна доповідь. Київ : К.І.С., 2011. 192 с. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 20.09.2025).
11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту. Київ : К.І.С., 2013. 104 с. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 20.09.2025).
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 20.09.2025).
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651> (дата звернення: 25.09.2025).
14. Кризові кімнати України, створені для тих, хто пережив домашнє насильство, тепер стають прихистком для тих, хто пережив війну. UNFPA Україна. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/кризові-кімнати-україни-створені-для-тих-хто-пережив-домашнє-насильство-тепер-стають-прихистком> (дата звернення: 18.09.2025).
15. Надання можливостей жінкам у сучасному, багатокультурному суспільстві : Резолюція 1615 (2008). Парламентська Асамблея Ради Європи. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/831_res_1615.htm (дата звернення: 01.10.2025).
16. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. Київ : Юрид. думка, 2010. 352 с.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства : Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text>.
18. Про запобігання та протидію домашньому насильству щодо встановлення відповідальності за зло-

чинне переслідування (сталкінг) : Проект Закону від 02.10.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44972> (дата звернення: 18.09.2025).

19. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222319> (дата звернення: 20.09.2025).

20. Resolution adopted by the General Assembly 55/2. United Nations Millennium Declaration. United Nations, 2000. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf (дата звернення: 20.09.2025).

21. Stalking – Istanbul Convention. Council of Europe, 2019. URL: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/7867-stalking-istanbul-convention.html> (дата звернення: 18.09.2025).

22. В Україні є 760 спеціалізованих служб підтримки для постраждалих від домашнього насильства – Левченко. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-ye-760-speczializovanyh-sluzhb-pidtrymky-dlya-postrazhdalyyh-vid-domashnogo-nasylystva-levchenko/> (дата звернення: 18.09.2025).

23. Форіна А. Кияни приєдналися до всесвітньої акції за припинення насильства щодо жінок. Kyiv Post. URL: <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/kyivans-join-global-rally-to-end-violence-against-women-320424.html> (дата звернення: 20.09.2025).

Анотація

Соколовська Н. В. Розвиток правового механізму забезпечення гендерної рівності в контексті ратифікації Стамбульської конвенції. – Стаття.

У статті здійснено аналіз форм прояву гендерної нерівності в Україні та окреслено напрями вдосконалення правового механізму забезпечення гендерної рівності. Досліджено специфіку гендерної дискримінації у контексті насильства щодо жінок і механізми протидії цьому явищу, з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із зростанням рівня психологічного, фізичного та цифрового насильства. Особливу увагу приділено питанням імплементації положень Стамбульської конвенції в національне законодавство України, зокрема ступеню відповідності чинних правових норм вимогам міжнародних стандартів у сфері захисту прав жінок.

На основі аналізу положень Кримінального кодексу України та відповідних законів визначено відповідність українського законодавства міжнародним зобов'язанням, а також окреслено проблемні аспекти його реалізації, пов'язані з недостатньою врегульованістю окремих форм насильства. Автором обґрунтовано необхідність подальшої криміналізації переслідування (сталкінгу) та кіберпереслідування, уточнення правових механізмів притягнення кривдників до відповідальності, а також удосконалення процедур захисту постраждалих осіб.

Особливе місце відведено питанню розбудови мережі кризових центрів і притулків, що є важливою

складовою інституційної інфраструктури підтримки постраждалих. Наголошено на потребі забезпечення їх доступності в усіх регіонах України та створення умов для своєчасного отримання юридичної, психологічної й соціальної допомоги.

Результати дослідження свідчать, що ефективна імплементація Стамбульської конвенції є запорукою формування дієвої системи правового та інституційного забезпечення гендерної рівності, яка відповідатиме європейським стандартам прав людини та сприятиме підвищенню рівня захищеності жінок в українському суспільстві.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна нерівність, Стамбульська конвенція, насильство щодо жінок, дискримінація, правовий механізм, Україна.

Summary

Sokolovska N. V. Development of the Legal Mechanism for Ensuring Gender Equality in the Context of the Ratification of the Istanbul Convention. – Article.

The article analyses the forms of gender inequality in Ukraine and outlines directions for improving the legal framework for ensuring gender equality. The study examines the specifics of gender-based discrimination in the context of violence against women and the mechanisms for countering this phenomenon, taking into account contemporary challenges related to the increasing levels of psychological, physical, and digital violence. Particular attention is paid to the implementation of the provisions of the Istanbul Convention into Ukrainian national legislation, including the degree of compliance of existing legal norms with international standards in the field of women's rights protection.

Based on an analysis of the provisions of the Criminal Code of Ukraine and relevant laws, the study assesses the conformity of Ukrainian legislation with international obligations and identifies problematic aspects of its implementation, particularly regarding insufficient regulation of certain forms of violence. The author substantiates the need for further criminalization of stalking and cyberstalking, clarification of legal mechanisms for holding perpetrators accountable, and improvement of procedures for protecting victims.

Special emphasis is placed on the development of a network of crisis centers and shelters, which constitute an essential component of the institutional infrastructure supporting victims. The study highlights the necessity of ensuring their accessibility across all regions of Ukraine and creating conditions for timely provision of legal, psychological, and social assistance.

The results of the research indicate that effective implementation of the Istanbul Convention is a key factor in establishing an effective system of legal and institutional mechanisms for gender equality, in line with European human rights standards, and contributes to enhancing the protection of women in Ukrainian society.

Key words: gender equality, gender inequality, Istanbul Convention, violence against women, discrimination, legal framework, Ukraine.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.3>

В. В. Цюра

orcid.org/0000-0001-6534-3141

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Г. Г. Харченко

orcid.org/0000-0002-4525-2805

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

О. О. Отрадна

orcid.org/0000-0002-4206-8412

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Є. О. Рябоконт

orcid.org/0000-0003-1003-4039

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИВАТНОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ВИДІЛЕННЯ

Безсумнівно, питання правових засад (принципів) тієї чи іншої сфери правового регулювання є визначальним: вони становлять основу, фундамент системи; визначають межі допустимої поведінки та створюють своєрідний каркас правового регулювання. У приватному праві засади мають особливу вагу, адже саме тут право традиційно оперує диспозитивністю, автономією волі та досить часто оціночними категоріями, а тому без чітких засад така система швидко втрачає внутрішню узгодженість і передбачуваність.

У кодифікаційній правотворчій діяльності засади вже давно перестали виконувати роль загальних декларацій чи загальноприйнятого «вступу до норм» або ж певної данини традиціям нормотворення. Їх включення до кодифікованого акта означає, що законодавець з їх допомогою нормативно окреслює загальний наскрізний контекст правового регулювання та визначає межі дозволеної і недозволеної поведінки і, таким чином, закладає своєрідну нормативну «вісь» масиву правових норм, включених

до кодифікованого акта: визначає які положення є пріоритетними, якими критеріями має керуватися суд, як заповнювати прогалини, як долати колізії, і де проходить межа між приватною автономією та неприпустимою поведінкою (у тому числі зловживанням правом). Більше того, з огляду на специфіку приватноправового регулювання, заснованого на диспозитивності та приватній автономії, ці норми виконують *установчу (конститутивну) функцію*: вони визначають вихідні параметри цивільного обороту, межі допустимої свободи розсуду та критерії належної поведінки суб'єктів приватного права. У тих випадках, коли закон прямо передбачає можливість передання суб'єктам приватного права ініціативи щодо конструювання змісту своїх прав і обов'язків (насамперед у договірному регулюванні), загальні засади слугують *рамкою (коридором) саморегулювання*: вони водночас легітимують свободу учасників, спрямовують її та обмежують через вимоги добросовісності, розумності, справедливості і заборону зловживання правом.

Класична думка Жана Етьєна Марі Порталіса – видатного юриста, державного діяча та одного з головних ідеологів Кодексу Наполеона (Цивільного кодексу Франції), про те, що кодекс (який би досконалий він не здавався) ніколи не охоплює реальність повністю [1], добре пояснює, чому в кодифікованому праві засади необхідні та надзвичайно важливі: вони виконують роль стабільного орієнтира, своєрідної мета-норми для нових життєвих комбінацій, які законодавець не здатен передбачити наперед. Саме в цьому сенсі подальший аналіз еволюції статті 3 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України) та її проектного переосмислення є не формально-термінологічним дискурсом, а системним методологічним завданням – він стосується того, як кодифіковане приватне право оновлюється, узгоджується і забезпечує більш ефективне впорядкування відповідних суспільних відносин та забезпечує правову визначеність.

Чинний ЦК України став першим актом незалежної України, у якому вперше в українському приватному праві було введено поняття «загальні засади цивільного законодавства» (ст. 3 ЦК України). Попри переважно насторожене ставлення наукової спільноти та подекуди скептичні оцінки (особливо щодо загального та оціночного характеру таких засад, як справедливість, добросовісність й розумність), ст. 3 ЦК України все ж посіла вагоме місце як безпосередній інструмент правового регулювання і як засіб тлумачення, вирішення колізій та заповнення прогалин у цивільному праві. Більше того, повертаючись на початок 2000-х років видається, що саме судова практика за результатами узагальнення різних категорій спорів формувала загальні засади, які у 2003 році отримали своє місце в кодифікованому акті цивільного права у вигляді відповідних норм. Як приклад можна навести пункт 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.05.1995 р. (у редакції постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 25.05.2001 р.) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», у якій Пленум Верховного Суду України звертає увагу судів, що при визначенні розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди «суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат [...]». При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості» [3]. Прийняття ж кодексу фактично ввело у нормативне поле вже існуючі, сформульовані доктриною та судовою практикою основоположні поняття, характерні для цивільного права.

Водночас потрібно відзначити, що термін «загальні засади» був і раніше відомий українському законодавству. Наприклад, ще на початку 1990-х

він використовувався у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ст. 32 «Загальні засади відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності») [4], Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [5] та інших актах. Найбільш фундаментальним актом, який остаточно закріпив у нормативному полі конструкцію «загальні засади» стала звісно Конституція України, розділ I якої так й іменується – «Загальні засади» [6]. На сьогодні в українському законодавстві конструкція загальних засад вже набула значного поширення як у кодифікованих актах, так і в інших нормативно-правових актах. Зокрема маємо статті «Загальні засади кримінального провадження» (ст. 7 Кримінального процесуального кодексу) [7], «Завдання та основні засади цивільного судочинства» (ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України) [8], «Завдання та основні засади господарського судочинства» (ст. 2 Господарського процесуального кодексу України) [9], «Загальні засади встановлення податків і зборів» (ст. 7 Податкового кодексу України) [10] та в інших актах. Також широко застосовується конструкція загальних засад (іменованих часто як «принципи») і в судовій практиці [11], [12, с. 23-27], де показала свою життєздатність та важливість як системоутворюючого нормативного інструмента з допомогою якого досягається правова визначеність та інші завдання судочинства. Тому на сьогодні, особливо у світлі рекодифікації цивільного законодавства, питання щодо доцільності збереження аналогу ст. 3 чинного ЦК України не стоїть. З цього приводу ідеологи та автори робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України свого часу зазначали, що ст. 3 ЦК України є найважливішою статтею «для всієї системи приватного права» [13, с. 7]. Саме тому у проекті Книги 1, запропонованому у проекті Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» [14] (далі – *проект Книги 1 ЦК України*) авторами збережено підхід та запропоновано (також у статті 3) перелік загальних засад, щоправда з певними змінами.

По-перше, зазнала змін назва глави 1, у якій знаходиться ст. 3: назву «Цивільне законодавство України» пропонується змінити на «Джерела та загальні засади приватного права».

По-друге, змінено назву і концептуальний підхід до самої статті: якщо у чинному ЦК України стаття 3 визначає загальні засади цивільного законодавства, у проекті – загальні засади приватного права (термінологічні відмінності правових категорій «цивільне»/«приватне» залишаємо у цій статті поза увагою як такі, що потребують самостійного дослідження. – *примітка авторів*).

По-третє, до нової ст. 3 проекту Книги 1 ЦК України пропонується додати дві важливих норми: частину 1, відповідно до якої «*Приватні відносини ґрунтуються на загальних засадах приватного права*» та частину 3, згідно з якою «*Перелік загальних засад, визначений частиною другою цієї статті, не є вичерпним*». І звісно ж зазнав певних змін сам перелік засад. У проекті знаходимо як відомі «неприпустимість свавільного втручання» (щоправда не просто у сферу «особистого життя», як у чинному ЦК України, а «у сферу приватного та сімейного життя людини»), свободу договору, свободу підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, так і нові засади, яких у чинному ЦК України не виділено, а саме: юридична рівність та недискримінація суб'єктів приватних відносин, приватна автономія, диспозитивність, недопущення отримання переваг із своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки, заборона зловживання правом.

Стосовно терміну «засада» і його співвідношення з такими поняттями як «принцип», «фундаментальна ідея», «вихідне положення» тощо [11], незважаючи на наявність доктринальних дискусій з цього приводу, пропонується більш прагматично підходити до розуміння його змісту, засновуючись на такому: незалежно від того, чи розглядати «засади» як самостійний термін, чи як синонімічну форму позначення «принципів», «фундаментальних ідей» або «базових постулатів», їхня сутність і роль у приватноправовому регулюванні не змінюється. У будь-якому випадку йдеться про конститутивні (установчі) орієнтири, базові положення, які відображають об'єктивно існуючі найбільш загальні закономірності розвитку та потреби суспільства та об'єктивуються у декількох формах: по-перше, у вигляді правових ідей, доктринальних розробок та загальноновизнаних підходів; по-друге, у вигляді нормативно закріплених принципів, відповідно до яких здійснюється правове регулювання [15, с. 5]. При цьому останні (нормативно закріплені) відіграють у приватноправовому регулюванні особливу роль, оскільки: (а) визначають вихідну модель правового регулювання та межі приватної автономії; (б) слугують критеріями тлумачення норм і договорів; (в) застосовуються у правозастосовній практиці як засіб заповнення прогалів та врегулювання колізій.

Відтак термінологічний вибір між «засадими» і «принципами» має, на наш погляд, радше лексико-стилістичний, ніж змістовий характер: обидва позначають явище одного порядку – фундаментальні керівні положення системи (з чим погоджується на сьогодні більшість цивілістів). Водночас вживання слова «засади» є виправданим і навіть переважним з огляду на його етимологічну «фундаментальність»: воно точніше передає ідею підвалин, на яких ґрунтуються норми та інститути приватного права,

і тому в кодифікаційному дискурсі звучить більш структурно й вагомо.

Більш цікава ситуація щодо терміну «загальні». У літературі висловлювались думки, що «загальні» слід розуміти як такі, що знаходяться на найвищому рівні абстракції та нормативної ваги, характеризуються найвищою загальністю, загальною значущістю та/або підвищеною імперативністю і поширюються на увесь нормативний масив, а не лише на його окрему частину. У розвиток цього, термін «загальні» позначає певний об'єкт на противагу терміну «спеціальні». У такому ракурсі дихотомія «загальне-спеціальне» постає у досить структурованому вигляді, адже передбачає існування обов'язкового логічного зв'язку-правила, за яким «спеціальне є конкретизацією загального».

Водночас у сучасних цивілістичних дослідженнях та доктринальних дослідженнях правотворення інструментальна роль нормативних «загальних» засад, попри існування спеціалізованих досліджень, наразі недостатньо вивчена. У переважній більшості праць, автори фокусуються на самому переліку засад, упускаючи методологічну роль їх всезагальності, критерії і підстави для віднесення тих чи інших засад до «загальних», часто не дотримуючись нормативної сфери їх дії. Водночас виділення загальних засад у процесі кодифікації (рекодифікації) приватноправових норм зумовлене не стільки формально-логічними міркуваннями, скільки праксеологією регулювання, адже у сфері, де закон передає значний обсяг регулятивної ініціативи самим учасникам обігу, загальні засади виконують роль загальної рамки саморегулювання та одночасно слугують критерієм для судового контролю (особливо такі засади як добросовісність, розумність та заборона зловживання правом). Натомість дотримання формально-логічних правил виділення засад у цьому контексті забезпечують системність, несуперечність і належне співвідношення загального та спеціального рівнів засад. Адже у логічній парі «загальні – спеціальні» засади прикметник «загальні» позначає метанормативний рівень, що визначає рамку для всього приватного права, тоді як «спеціальні» засади виступають інституційною (підгалузеву) конкретизацією загальних і діють у межах встановленого останніми «коридору». Не випадково відомий цивілістам DCFR (Draft Common Frame of Reference) – Проект європейського приватного права [16] вже у своїй назві містить формулювання «Common Frame of Reference», що означає загальний (спільний) каркас, рамка. Тому ще одним важливим питанням є виділення з-поміж відомих засад (принципів) права тих, які за своєю метою і призначенням справді можуть виконувати роль загальногалузевих регуляторів через їх об'єктивацію у нормах права, зокрема ст. 3 ЦК України. У цьому контексті кожна засада, яка претендує на загаль-

ність має пройти своєрідний тест на роль загальногалузевого регулятора. Як відомо, взаємодія загального і спеціального рівнів нормативного регулювання має будуватися, зокрема, з урахуванням таких правил: (1) спеціальна норма конкретизує загальну; (2) спеціальна норма не суперечить загальній; (3) спеціальні норми застосовуються першочергово щодо відповідного інституту, але тлумачаться та визначаються змістом загальних норм. З урахуванням цього, вважаємо, що та чи інша засада (ідея, постулат, принцип) може бути кваліфікована як «загальна» засада у сфері приватноправового регулювання, якщо вона відповідає таким критеріям: (а) має найвищий рівень абстракції та рамковий (засадничий, конститутивний) характер; (б) поширюється (пронизує) всю або переважну частину сфери приватноправових відносин; (в) виконує (конститутивні) функції та придатна для тлумачення, заповнення прогалін і розв'язання колізій та/або може встановлювати межі здійснення прав суб'єктів приватних відносин; (г) має системоутворювальний характер і є логічно первинною щодо спеціальних засад, які виступають її конкретизацією; (д) не дублює спеціальних норм і не суперечить іншим засадам; (е) є придатною до правозастосування та забезпечує приватноправову специфіку регулювання (засновану на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності його учасників).

Запропоновані критерії дають змогу окреслити формально-логічні правила віднесення певної ідеї до загальних засад приватного права, однак самі по собі вони ще не усувають головної практичної проблеми: яким чином такі засади мають бути належно сконструйовані, ієрархізовані та застосовані у системі приватноправового регулювання. Адже визнання норми (правила) загальною засадою неминує тягнути за собою питання про її обсяг дії, нормативну природу, співвідношення із іншими загальними та спеціальними приписами, а також про юридичні наслідки звернення до неї в конкретному спорі. Саме тому, переходячи від критеріїв до інструментального, прикладного виміру засад, необхідно сформулювати коло базових питань, відповіді на які визначають коректність як нормотворчого закріплення, так і подальшого правозастосування загальних засад.

Аналіз судової практики та сучасні тенденції розвитку загальних засад приватного права приводить до висновку про те, що виділяючи «загальні» норми-засади (норми-принципи) у сфері приватного права, законодавець, судді та наукова спільнота мають дати відповіді щонайменше на наступні питання:

1) Який об'єкт кодифікації охоплюють ці засади: цивільне законодавство як сукупність актів чи приватне право як систему норм і принципів (і, відповідно, який обсяг їх дії)?

2) Чи є перелік засад вичерпним, і якщо ні – яким способом і за якими критеріями допускається виокремлення інших засад (доктрина, судова практика, аналогія права)?

3) Якою є нормативна природа засад: це норми прямої дії, норми-орієнтири тлумачення чи норми для заповнення прогалін (або комбінована модель)?

4) Які юридичні наслідки має порушення засад: чи тягне це за собою, наприклад, оспорюваність правочину, відмову в захисті, зміну способу захисту, зменшення відповідальності, реституцію, та/або інші цивільно-правові (або ж процесуальні) наслідки (особливо в контексті дискусій щодо ефективного способу захисту)?

5) Який механізм застосування засад у разі колізії норм: чи мають вони пріоритет перед «звичайними» або диспозитивними нормами, як співвідносяться з імперативними або забороняючими нормами, і чи можуть «пробивати» буквальний текст норми у виняткових випадках, тобто мати супра- або наднормативний ефект?

6) Яким є співвідношення засад (усіх або ж окремих з них) із конституційними принципами та правами людини, зокрема щодо горизонтальної дії (чи йдеться про перенесення, віддзеркалення конституційних стандартів у приватноправову сферу, якщо так – в яких межах і яке це має юридичне значення)?

7) Як засади впливають на диспозитивність: які з них мають імперативний характер і не можуть бути змінені угодою сторін, а які допускають відступ?

8) Як забезпечити правову визначеність при застосуванні оціночних засад (справедливість, розумність, добросовісність): чи потрібні нормативні орієнтири (своєрідні «якірні» норми, які б встановлювали критерії, презумпції, типові прояви) для мінімізації довільності?

9) Чи має бути закріплений стандарт доказування та/або розподілу доказового тягаря для посилань на засади (наприклад, у випадку, якщо сторона «А» посилається на недобросовісність сторони «Б» або зловживання правом, вона, з точки зору стандарту доказування, повинна щонайменше: довести, надати докази, обґрунтувати, тощо)?

10) Яка роль засад у конструюванні нових правових конструкцій (непоіменовані договори, змішані договірні моделі, цифрові активи тощо): чи слугують вони своєрідною «дозвільною матрицею» інновацій у цивільному обороті?

11) Яким чином засади повинні діяти у відносинах «приватний–публічний суб'єкт», коли держава чи орган влади є учасником цивільного обороту: чи змінює це застосування принципів рівності, добросовісності та розумності?

12) Які вимоги законодавчої техніки мають бути дотримані при формулюванні засад: однознач-

ність термінів, уникнення внутрішніх суперечностей, узгодженість із дефініціями кодексу, відсутність тавтології та «подвійного регулювання»?

Безумовно, далеко не на всі питання відповідь має міститись у вигляді спеціальних правил у кодексі чи інших нормативно-правових актах. Водночас, слід зазначити, що відповідь на перші два питання у проекті ст. 3 ЦК України вже є і загалом застосований авторами підхід заслуговує схвалення. Оскільки зміна акценту правового регулювання з «законодавства» на «право» суттєво розширює предмет і сферу правового регулювання статті 3, а застосування концептуального підходу у вигляді відкритого списку (*numerus apertus*) відкриває суддям можливість гнучко інтегрувати в судову практику ті чи інші концепти у випадку їх відсутності у статті 3.

Таким чином, *підсумовуючи* проведене дослідження поняття та передумов віднесення тих чи інших ідей (постулатів, принципів) до загальних засад приватного права, варто зробити такі **висновки**.

По-перше, нормативно визначені загальні засади у приватному праві не є декларативним засобом чи прийомом законодавчої техніки, а становлять праксеологічний інструмент кодифікації. Їх нормативне закріплення формує методологічну «вісь» приватноправового регулювання: визначає межі приватної автономії, стандарти належної поведінки учасників цивільного обороту та створює універсальні орієнтири для суду у процесі тлумачення, заповнення прогалин і подолання колізій.

По-друге, запровадження у ЦК України 2003 року конструкції «загальних засад цивільного законодавства» стало важливим етапом інституалізації базових доктринальних і практичних підходів у кодифікованій формі. Попри первинні скептичні оцінки щодо оціночних категорій (зокрема справедливості, добросовісності й розумності), ст. 3 ЦК України набула реальної регулятивної сили: судова практика використовувала такі засади як критерії справедливого вирішення спорів і фактично сприяла їхній подальшій нормативній кристалізації.

По-третьє, проект Книги 1 ЦК України посилює методологічний потенціал засад, зміщуючи акцент із «цивільного законодавства» на «приватне право» та розширюючи їхню сферу дії. Зокрема, зміна назви глави й статті, введення припису про ґрунтування приватних відносин на загальних засадах приватного права, а також закріплення відкритого переліку (*numerus apertus*) підсилюють роль статті 3 як метанормативного регулятора, здатного, тим не менш, адаптивно реагувати на нові суспільні відносини.

По-четверте, «загальність» засад вимагає чітких критеріїв відмежування від спеціальних засад і правил їх взаємодії у правозастосуванні. Засада може бути кваліфікована як загальна лише за умо-

ви рамковості, всеохопності, виконання конститутивних функцій, системоутворювальності та несуперечності іншим засадам; її ефективність у практиці залежить від належного визначення обсягу дії, нормативної природи, юридичних наслідків порушення та співвідношення з диспозитивними й імперативними нормами.

Вбачається, що запропоновані вище висновки підкреслюють важливість виокремлення загальних засад та водночас засвідчують загалом позитивні зміни, запропоновані у ст. 3 проекту Книги 1 ЦК України.

Література

1. Portalis, Jean-Étienne-Marie Discours préliminaire du premier projet de code civil. *Ministère de la Justice du Canada*. URL: <https://www.justice.gc.ca/fra/pr-rp/sjc-csj/pji-ilp/code/index.html> (дата звернення: 24.12.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 24.12.2025).
3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.05.1995 р. (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/ed20010525#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed19910416#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
5. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 р. № 2673-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12/ed19921013#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039> (дата звернення: 24.12.2025).
9. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 24.12.2025).
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 24.12.2025).
11. Грушицький А. Принципи права та їх застосування у практиці Верховного Суду (цивільна юрисдикція). Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Prinsip_19_04_24.pdf (дата звернення: 24.12.2025).
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид., переробл. і допов. / за

ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Цюри. Київ: Юрінком Інтер, 2025. Т. 1. 1220 с.

13. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ, 2020. 134 с. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiia.pdf> (дата звернення: 24.12.2025).

14. Проект Закону України про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої: Законопроект № 14056 від 21.09.2025 р. / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> (дата звернення: 24.12.2025).

15. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / О. В. Басай; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 36 с.

Draft Common Frame of Reference (DCFR) / Outline Edition (2009), edited by Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-N lke. *Trans-Lex: a free research & knowledge platform on transnational law*. URL: <https://www.trans-lex.org/400725/> (дата звернення: 24.12.2025).

Анотація

Цюра В. В., Харченко Г. Г., Отраднова О. О., Рябонь Є. О. Загальні засади приватного права: поняття та підстави виділення. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному дослідженню правової природи, функцій та методологічних підходів до виокремлення загальних засад приватного права в контексті сучасної рекодифікації цивільного законодавства України. Здійснено їх ґрунтовний аналіз як системоутворюючого нормативного елемента у механізмі приватноправового регулювання. Обґрунтовується теза, що загальні засади не є декларативними положеннями або допоміжним інструментом законодавчої техніки, а виконують різноманітні функції, визначаючи, зокрема, межі приватної автономії, стандарти належної поведінки учасників цивільного обороту та методологічні орієнтири для тлумачення норм, заповнення прогалін і подолання колізій.

Значну увагу приділено подальшій можливій еволюції статті 3 Цивільного кодексу України, її ролі у формуванні сучасної судової практики та впливу доктринальних підходів на нормативне закріплення загальних засад у законодавстві. Показано, що запровадження у цивільне законодавство конструкції загальних засад стало результатом інституалізації напрацьованих судовою практикою та правовою доктриною базових приватноправових орієнтирів, зокрема справедливості, добросовісності та розумності. Проаналізовано концептуальні зміни, запропоновані у проекті рекодифікації книги 1 Цивільного кодексу України, зокрема перехід від загальних засад цивільного законодавства до загальних засад приватного права, розширення сфери їх дії та запровадження відкритого переліку засад (*numerus apertus*).

Автори доводять, що така трансформація посилює метанормативний потенціал засад, водночас актуалізує проблему критеріїв їх виділення, ієрархізації та співвідношення із спеціальними засадами і нормами. Запропоновано систему критеріїв, за якими певна ідея

може бути кваліфікована як загальна засада приватного права, а також окреслено ключові питання їх належного нормативного конструювання і правозастосування. Зроблено висновок, що ефективність загальних засад як регулятора приватноправових відносин залежить від їх чіткого методологічного обґрунтування та узгодження з принципом правової визначеності.

Ключові слова: загальні засади приватного права, приватноправове регулювання, рекодифікація цивільного законодавства, загальні та спеціальні принципи права, принцип правової визначеності.

Summary

Tsiura V. V., Kharchenko H. H., Otradnova O. O., Riabokon Ye. O. General Principles of Private Law: Concept and Grounds for Highlight. – Article.

The article is devoted to a comprehensive study of the legal nature, functions, and methodological approaches to the isolation of the general principles of private law in the context of the current recodification of civil legislation in Ukraine. Their thorough analysis as a system-forming normative element in the mechanism of private law regulation has been carried out. The thesis is substantiated that general principles are not declarative provisions or an auxiliary instrument of legislative technique but perform various functions, determining, in particular, the limits of private autonomy, standards of proper conduct for participants in civil transactions, and methodological guidelines for interpreting norms, filling gaps, and overcoming conflicts.

Considerable attention is paid to the possible further evolution of Article 3 of the Civil Code of Ukraine, its role in shaping contemporary judicial practice, and the influence of doctrinal approaches on the normative consolidation of general principles in legislation. It is shown that the introduction of the concept of general principles into civil legislation was the result of the institutionalization of basic private law guidelines developed by judicial practice and legal doctrine, in particular fairness, good faith, and reasonableness. The conceptual changes proposed in the draft recodification of Book 1 of the Civil Code of Ukraine are analyzed, in particular, the transition from general principles of civil law to general principles of private law, the expansion of their scope, and the introduction of an open list of principles (*numerus apertus*).

The authors argue that such a transformation strengthens the metanormative potential of principles, while at the same time highlighting the problem of criteria for their allocation, hierarchization, and correlation with special principles and norms. A system of criteria is proposed according to which a certain idea can be qualified as a general principle of private law, and key issues of their proper normative construction and law enforcement are outlined. It is concluded that the effectiveness of general principles as a regulator of private law relations depends on their clear methodological justification and consistency with the principle of legal certainty.

Key words: general principles of private law, private law regulation, recodification of civil legislation, general and special principles of law, principle of legal certainty.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.95
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.4>

О. М. Кальчук
orcid.org/0009-0002-0582-8168
кандидат юридичних наук,
докторант
Київського університету інтелектуальної власності та права

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ

Вступ. Необхідність формування системи принципів (засад) реалізації кадрової політики в органах прокуратури з метою відтворення природи принципів у їх змісті обумовлює доцільність звернення до положень правової доктрини щодо сутності співвідношення базових для юридичної науки і практики категорій «право» та «держава». Зазначені категорії характеризуються як такі, що є тісно взаємопов'язаними. Держава визнається причиною виникнення та існування права, але водночас – і як специфічна гарантія додержання норм права. З іншого боку, право іманентне державі. Але як держава, так і право не є метою існування одне щодо одного. Зважаючи на вказане, категорії «право» і «держава» розглядаються у взаємозв'язку за умови визнання їх самостійного характеру [1, с. 472-474].

Про взаємну конвергенцію права і держави свідчить визначення категорії «право» у загальній теорії права. Зміст права розкрито як сукупність норм, які уможливають існування суспільства шляхом визначення меж свободи, відображених у правах та юридичних обов'язках суб'єктів суспільних відносин, реалізація яких підтримується державою. Право, передовсім, постає явищем, що виникає разом із соціальними формами життєдіяльності, функціонує у суспільстві, забезпечує його стабільність та розвиток, змінюється разом із тенденціями та напрямками суспільного розвитку [2, с. 441]. Державою визнається територіальна організація влади, яка об'єднує населення на засадах громадянства, здійснюється за посередництвом апарату управління шляхом ухвалення та реалізації законів та інших правових актів задля забезпечення функціонування сталого розвитку суспільства, захисту прав людини і громадянина. Головна характеристика сучасної демократичної держави полягає в тому, що вона є правовою організацією влади. Право здатне внормувати реалізацію державної влади, підпорядковуючи її су-

жінню суспільству, загальним для всього соціуму інтересам, забезпеченню та захисту прав людини і громадянина [2, с. 89, с. 92].

Наведені вище положення доктрини філософії права, загальної теорії права дозволяють сформулювати логічний ряд, що відображає співвідношення між базовими категоріями правопізнання: право – держава – людина. В цьому ряді людина постає основною цінністю, що визначає праворозуміння кадрової політики в органах прокуратури з позицій гарантування прав і свобод працівників зазначених органів, насамперед, прокурорів. Такий підхід передбачає розгляд адміністративно-правових засад реалізації кадрової політики в органах прокуратури у поєднанні їх статичного та динамічного аспектів. Зокрема статика передбачає розуміння вказаних засад з позицій сукупності певних адміністративно-правових засобів та інститутів, а динаміка – як відповідних процедур кадрового забезпечення та гарантій законності їх здійснення. При цьому людина постає вихідною цінністю, належна реалізація кадрової політики постає гарантією забезпечення її прав і свобод. Адміністративне право при цьому виступає як регулятор інститутів, засобів і заходів щодо реалізації кадрової політики, включно із належними гарантіями реалізації. При цьому характер адміністративно-правового регулювання відносин у сфері реалізації кадрової політики в органах прокуратури в цілому та принципів реалізації, зокрема, має трансформуватись (зазнавати змін) у відповідності тенденціям, що відбуваються у державі.

За таким підходом правопізнання принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури виступає методологічною основою побудови теоретико-правової моделі належної кадрової політики в органах прокуратури.

Огляд наукових досліджень і публікацій. Науковий пошук представлено ґрунтовними аналітичними роботами, в яких розкривається сутність

категорії «принцип», а також її зміст із врахуванням предмету дослідження. Вказане стосується робіт з теорії права (С. В. Шевчук, С. В. Прийма, В. М. Косович, І. М. Погрібний, А. М. Колодій, Ю. С. Разметаєва та інших), судових та правоохоронних органів, адміністративного права (А. В. Бабінська, А. І. Виноградова, А. В. Попик, Б. В. Семеновенко та інші). Поряд із цим, питання розкриття сутності принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури залишилось поза поглибленої уваги вчених.

Постановка завдання. Стаття присвячена обґрунтуванню наукового підходу до визначення поняття «принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури» та ознак цього правового явища, виділення системи принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури

Результати дослідження. У загальній теорії права розкрито зміст таких понять як «принцип правової визначеності» (С. В. Шевчук), «принцип пропорційності» (С. В. Шевчук), «принципи застосування норм права» (С. В. Прийма), «принципи нормотворчості» (В. М. Косович), «принципи організації та діяльності державного апарату» (І. М. Погрібний), «принципи права» (А. М. Колодій), «принципи юридичної відповідальності» (Ю. С. Разметаєва) [3, с. 616-642]. Узагальнення обґрунтованих вченими змістовних положень щодо кожного з наведених понять дозволяє зазначити про можливість розуміння в теорії права принципу як першооснови, першоджерела, що відображає вихідні та визначальні характеристики розглядуваного об'єкта, явища або процесу.

Звернення до філософії як особливого різновиду духовної культури, призначення якого полягає в осмисленні основ природного і соціального світу, формоутворень культури і пізнання, людини та її сутності дозволяє виділити світоглядне значення категорії «принцип». У філософії принцип (від лат. *prīncipīum* – нача ло, основа) розуміється як першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки. Історія формування змісту категорії «принцип» у філософії права характеризується поступовим формуванням підходу, за яким принцип стає центральним поняттям, основоположною ідеєю, що пронизує певну систему знання і субординує його. У межах теоретичного знання принцип означає вимогу розгортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і випливають певним чином одне з одного. Будь-яка теоретична система знання ґрунтується на принципах, пов'язаних між собою [4, с. 519, 670].

Тож правопізнання сутності поняття «принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури» об'єктивно ґрунтується на аналізі теоретичної основи, сформованої вченими дослідниками

проблем розвитку органів прокуратури, інших суміжних проблем, змістовно пов'язаних із досліджуваною.

Аналіз актуальних наукових досліджень, в яких безпосередньо розкривається проблематика принципів кадрового забезпечення органів прокуратури, а також кадрового забезпечення у системі правосуддя свідчить про наявність тенденцій до розкриття їх змісту виключно у контексті принципів відповідної правозастосовної діяльності (А. В. Бабінська, А. І. Виноградова, А. В. Попик, Б. В. Семеновенко та інші).

Так, А.В. Бабінська, досліджуючи проблеми кадрового забезпечення органів прокуратури України, пропонує виділити наступні принципи: «принцип верховенства права, принципи законності, справедливості, неупередженості, об'єктивності, прозорості, патріотизму, добросовісності, забезпечення рівного доступу до служби». Ці принципи запропоновано називати принципами функціонування прокуратури. До власне «кадрових питань» належать, на думку дослідниці, такі принципи як: професіоналізм, ефективність, неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки (стосуються лише прокурорів, які вже працюють). А. В. Бабінська вказує, що «Низка засад діяльності прокуратури не може бути визнана «принципами кадрового забезпечення органів прокуратури», адже змістовна складова цих принципів стосується функціонування прокуратури, а не її кадрового забезпечення. До таких належать принципи: політичної неупередженості, територіальності, презумпції невинуватості, незалежності прокурорів, недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади, поваги до незалежності суддів» [5, с. 115].

Звернення до наукових робіт з метою виділення і подальшого аналізу підходів щодо формулювання поняття «принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури» дозволяє виділити роботи із суміжної тематики, присвячені, зокрема, кадровому забезпеченню діяльності судів. Привертає увагу дисертація А. І. Виноградової, присвячена адміністративно-правовим засадам кадрового забезпечення діяльності судів в Україні. Дослідниця пропонує фактично застосування методології юридичного позитивізму для визначення принципів кадрового забезпечення діяльності судів «на підставі загальних (Конституція України, позиції Європейського суду з прав людини) та галузевих правових норм (Закон «Про судоустрій і статус суддів», Закон «Про державну службу», законодавство про Національну поліцію) та позицій, з урахуванням необхідності гарантувати незалежність та недоторканність суддів, забезпечення внесення змін до законодавства

про судоустрій і статус суддів». Систематизацію принципів запропоновано здійснити за критерієм виду публічної служби в судах: суддівської, адміністративної та мілітаризованої. Доведено також «доцільність встановлення спільними для усіх видів кадрового забезпечення публічної служби в судах наступних принципів: верховенство права, законність, відкритість і гласність, демократизм, патріотизм» [6, с. 21, с. 156, с. 207]. Такий підхід може бути взятий до уваги, проте він не є остаточним, а сформованим на підставі врахування особливостей правового статусу різних категорій персоналу судів, що відображено, зокрема, у визначенні критерієм систематизації принципів вид державної служби в судах.

А. В. Попик, досліджуючи проблеми, пов'язані із розкриттям змісту адміністративно-правових засад реалізації кадрової політики в системі правосуддя, пропонувала включити до системи принципів кадрової політики, не лише загальноправові, а й «спеціальні принципи: використання повноваження з метою, з якою це повноваження надано; чітке розмежування повноважень і взаємодії органів публічної служби; добросовісність; пропорційність; взаємодія з громадськістю на засадах партнерства; публічний контроль» [7, с. 23]. Підхід дослідниці щодо виділення групи спеціальних принципів може бути врахований при систематизації принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури, враховуючи можливість відображення ними специфіки сфери реалізації. Разом з тим, окремі принципи, сформульовані дослідницею, не можуть сприйматись беззаперечно. Зокрема, може бути відзначена спірність таких принципів як «взаємодія органів публічної служби», «пропорційність», які мають загальний характер і можуть бути віднесені до загальних принципів публічної служби, а не кадрової політики.

Аналізуючи проблеми правового регулювання дисциплінарної відповідальності посадових осіб органів прокуратури, Б. В. Семененко пропонував «наукове розуміння принципів дисциплінарної відповідальності посадових осіб органів прокуратури як об'єктивно зумовлених, відправних та керівних ідей, найважливіших закономірностей (загальноправових, галузевих та інституційних), крізь призму яких: визначаються правила та стандарти перебігу відносин з приводу виникнення дисциплінарної відповідальності посадових осіб органів прокуратури та їх припинення». До загальноправових віднесено принципи: верховенство права, людиноцентризм, справедливність, законність. Спеціальними (галузевими) названі: свобода праці, гармонійна стабільність трудових правовідносин, визначеність трудової (службової)

функції, забезпечення стандартів гідної праці. Серед особливих (інституційних) принципів виділені: «а) презумпція невинуватості; б) принцип виникнення дисциплінарної відповідальності лише за дисциплінарні проступки, вчинені з умислу чи необережності; в) принцип невідворотності юридичної відповідальності; г) принцип пропорційності та недопустимості повторного притягнення до дисциплінарної відповідальності за один і той же дисциплінарний проступок; ґ) принцип своєчасності дисциплінарної відповідальності» [8, с. 23-24, с. 195].

К. Б. Левченко виділяє наступні принципи формування та реалізації кадрової політики: законність, науковість, комплексність, системність, ефективність, врахування економічного та соціального ефекту, інноваційність. Серед напрямків кадрової політики виділено: 1) формування кадрового резерву державної служби; 2) формування складу державних службовців; 3) професійне навчання; 4) професіоналізація державної служби; 5) забезпечення конкурсної основи, об'єктивності, прозорості і гласності під час прийняття на державну службу та просування по службі; 6) удосконалення діяльності кадрових служб; 7) удосконалення адміністративної культури державних службовців, посилення довіри громадськості до них; 8) підсилювання мотивації та стимулювання праці, заохочення державних службовців та підвищення їх соціальної захищеності; 9) посилення відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків та неналежну роботу щодо запобігання проявам корупції; 10) міжнародне співробітництво з кадрових питань [9, с. 392-393].

Вказані теоретичні положення можуть бути покладені в основу формування принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури та підходу до дослідження окремих складових реалізації кадрової політики, зокрема – форм реалізації, антикорупційної складової кадрової політики, організації кадрової роботи в органах прокуратури, гарантій законності, дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Наведені наукові погляди не є вичерпними для виділення принципів реалізації кадрової політики у різних аспектах реалізації. Разом з тим, концептуальне значення категорії «принцип» для побудови теоретико-правової моделі реалізації кадрової політики в органах прокуратури передбачає поглиблене дослідження змісту принципів із врахуванням предмету досліджуваного явища. Поряд із теоретичним аспектом формування положень про принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури, слід вказати і про практичний аспект і значення таких положень. Він полягає у встановленні засад моделювання належних процедур реалізації кадрової політики в органах прокуратури,

виходячи із сучасних процесів розбудови системи прокуратури.

Принципи як високо абстрактні ідеї, виходять своїм змістом за межі, позитивно встановлені чинним законодавством. Це актуалізує окремі проблеми правового пізнання, які виділяють у наукових публікаціях з філософії права та належать до сфери гносеології права, зокрема – проблеми співвідношення ролі правових засобів та засобів філософії права у такому пізнанні. Вказується про неможливість повного пізнання правової реальності засобами виключно правової науки, необхідність задіяння методологічного апарату й філософії права. Вихідною тезою для цього постає догматичний характер закону як акту формування і відображення правової дійсності, що завжди відстає від реального життя, утворюючи проблему протиріччя форми і змісту. Іншою філософсько-правовою ідеєю, як отримала нове значення в останні роки та є тісно пов'язаною із окресленими положеннями сучасної парадигми методології правового пізнання, є ідея гуманізму у праві. Сучасне розуміння гуманізму у праві засновується на розумінні людини як біосоціодуховної істоти, визнанні її самоцінності, а також вихідного характеру її властивостей як критеріїв оцінки будь-яких соціальних та правових явищ. На основі цього визначається нова основоположна для права категорія – людська гідність, правовим проявом якої є права та свободи людини, що закріплені у нормах права [1, с. 161-163, 201-202].

Зазначені вище положення світоглядного бачення змісту гуманізму з позицій філософії права продовжують свій змістовний розвиток у загальній теорії права, де гуманізм розглядається як основоположний принцип права. Він являє собою систему світоглядних соціально-правових цінностей, антропологічною основою яких є людська гідність, яка виявляється в основних правах і свободах людини. Вказано, що сучасний гуманізм пропонує позитивну реалізацію людини на основі реалістичної системи цінностей. Особливо важливе значення має закріплення природного права, людської гідності та прав людини у позитивному праві та створення дієвих механізмів їх охорони і захисту [10, с. 77-82].

Таке значення і сутність гуманізму як філософсько-правової категорії підкреслює актуальність наукових досліджень, в яких проблеми аналізуються, виходячи з визнання об'єктивності зв'язку між методологією правопізнання та правовими категоріями у контексті імплементації методології у правову реальність та правове буття із врахуванням консервативності закону. Консервативність закону, з одного боку, може бути визнана стабілізуючим чинником процесів, що відбуваються у суспільстві, а, з іншого – маємо констатувати не-

обхідність адаптації закону до існуючих реалій та процесів. До того ж повсюдність ідеї гуманізму, її поширення у праві і законі обумовлює пріоритет не лише наукового аналізу існуючого нормативного масиву, але є критерієм виділення нових напрямків розвитку законодавства.

У такому філософсько-правовому значенні можливе окреслення принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури, що має спиратись на двоєдиний підхід, який передбачає відповідність принципів правовій реальності із імплементацією у їх зміст ідеї повсюдності гуманізму.

Теоретична коректність такого підходу співмірна із окремими принципами (засадами) функціонування прокуратури, які безпосередньо позначаються на кадровому забезпеченні органів прокуратури і мають бути базовими для кадрової політики. Вказане стосується принципів:

«верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю;

законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;

незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;

політичної нейтральності прокуратури;

прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації двідокового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки» (п.1, 2, 5, 6, 9, 10 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» [11]).

Інші принципи (засади) діяльності прокуратури можуть бути віднесені до таких, які визначають організацію, межі реалізації повноважень, процесуальну діяльність. Вказане стосується таких принципів як: територіальність; презумпція невинуватості; недопустимість незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; повага до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом (п.п. 3, 4, 7, 8 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру»).

Висновки. Принципами реалізації кадрової політики в органах прокуратури у вимірі їх адміністративно-правової сутності доцільно визначати засадничі положення, урегульовані нормами адміністративного права, що об'єктивують та закріплюють у чинному законодавстві системну, страте-

гічно спрямовану діяльність уповноважених державних органів щодо її формування та реалізації.

Специфіка кадрової політики в органах прокуратури у вимірі адміністративно-правових засад реалізації дозволяє виділити такі риси (ознаки) принципів реалізації:

- виступають як засадничі положення, керівні ідеї, стандарти формування та реалізації кадрової політики в органах прокуратури;

- висхідне значення верховенства права обумовлює загальну мету принципів закріплення засад забезпечення ефективності кадрової політики, що передбачає визначення та впровадження концепцій і стратегій кадрової політики, в яких передбачено принципи, методи, засоби і заходи, методики та процедури реалізації, впровадження яких у кадрову роботу в органах прокуратури дозволяє забезпечити органи прокуратури кадрами, якість яких дозволяє прокуратурі здійснювати визначені Конституцією України функції у відповідності до вимог чинного законодавства та міжнародних стандартів діяльності прокуратури;

- нормативна визначеність кадрової політики в органах прокуратури, що означає врегулювання нормами адміністративного права засадничих положень, керівних ідей, стандартів передбачає її реалізацію на засадах ефективного адміністративного законодавства та належних адміністративно-правових гарантій законності реалізації;

- формування переліку і змісту принципів безпосередньо обумовлене конституційно-правовим статусом прокуратури.

Література

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник. За заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с.
2. Петришин О. В. Право. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права. Редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т.3: Загальна теорія права. Редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
4. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. Бабінська А. В. Кадрове забезпечення органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект: дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 224с.
6. Виноградова А.І. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення діяльності судів в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2023. 258 с.
7. Попик А.В. Адміністративно-правові засади реалізації кадрової політики в системі правосуддя: дис.

... к.ю.н.: 12.00.07. Київ: НДІ публічного права, 2020. 238 с.

8. Семененко Б.В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності посадових осіб органів прокуратури: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. 238 с.

9. Левченко К.Б. Кадрова політика. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 5: Адміністративне право. Редкол.: Ю. П. Битяк (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.

10. Грищук О. В. Гуманізм. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т.3: Загальна теорія права. Редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

11. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 №1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Стор. 54. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 16.09.2025).

Анотація

Кальчук О. М. Принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури як системоутворюючий елемент адміністративно-правових засад реалізації. – Стаття.

Стаття присвячена обґрунтуванню наукового підходу до визначення поняття «принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури» та ознак цього правового явища, виділення системи принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури. Виділено положення філософії права, в якому розкривається світоглядне бачення змісту гуманізму, який продовжує розвиток у загальній теорії права, де гуманізм розглядається як основоположний принцип права. Зазначений принцип відображає соціально-правові цінності і є основою формування підходу до визначення принципів реалізації кадрової політики в органах прокуратури, що має спиратись на двоєдиний підхід. Такий підхід передбачає відповідність принципів правової реальності із імплементацією у їх зміст ідеї повсюдності гуманізму.

Запропоновано визначити принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури у вимірі їх адміністративно-правової сутності як засадничі положення, врегульовані нормами адміністративного права, що об'єктивують та закріплюють у чинному законодавстві системну, стратегічно спрямовану діяльність уповноважених державних органів щодо її формування та реалізації. Врахування специфіки кадрової політики в органах прокуратури у вимірі адміністративно-правових засад реалізації дозволило виділити такі риси (ознаки) принципів реалізації: виступають як засадничі положення, керівні ідеї, стандарти формування та реалізації кадрової політики в органах прокуратури; верховенство права має висхідне значення для забезпечення ефективності кадрової політики; нормативна визначеність кадрової політики в органах прокуратури; формування переліку і змісту принципів безпосередньо обумовлене конституційно-правовим статусом прокуратури.

Ключові слова: адміністративно-правовий вимір, кадрова політика, прокуратура, принципи реалізації кадрової політики, верховенство права, гуманізм, конституційно-правовий статус прокуратури.

Summary

Kalchuk O. M. Principles of implementing personnel policy in prosecutor's offices as a system-forming element of administrative and legal principles of implementation. – Article.

The article is devoted to the substantiation of the scientific approach to the definition of the concept of "principles of personnel policy implementation in prosecutor's offices" and the features of this legal phenomenon, the allocation of a system of principles of personnel policy implementation in prosecutor's offices. The position of the philosophy of law is highlighted, which reveals the worldview of the content of humanism, which continues its development in the general theory of law, where humanism is considered as a fundamental principle of law. The specified principle reflects socio-legal values and is the basis for the formation of an approach to determining the principles of personnel policy implementation in prosecutor's offices, which should be based on a dual approach. Such an approach assumes the correspondence of the principles of legal reality with the implementation of the idea of the ubiquity of humanism in their content.

It is proposed to define the principles of implementing personnel policy in prosecutor's offices in the dimension of their administrative and legal essence as fundamental provisions regulated by the norms of administrative law that objectify and enshrine in the current legislation the systematic, strategically directed activities of authorized state bodies regarding its formation and implementation. Taking into account the specifics of personnel policy in prosecutor's offices in the dimension of the administrative and legal principles of implementation allowed us to identify the following features (signs) of the principles of implementation: they act as fundamental provisions, guiding ideas, standards for the formation and implementation of personnel policy in prosecutor's offices; the rule of law is of paramount importance for ensuring the effectiveness of personnel policy; normative certainty of personnel policy in prosecutor's offices; the formation of the list and content of principles is directly conditioned by the constitutional and legal status of the prosecutor's office.

Key words: administrative and legal dimension, personnel policy, prosecutor's office, principles of personnel policy implementation, rule of law, humanism, constitutional and legal status of the prosecutor's office.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.5>

О. М. Коваленко
orcid.org/0000-0002-2047-8859
аспірант кафедри приватного права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ ДІТЕЙ

Актуальність. В умовах сучасних суспільних трансформацій особливого значення набуває здатність уповноважених органів забезпечувати узгодженість своїх дій та застосовувати такі форми діяльності, які дозволяють гарантувати доступність допомоги для дітей у різних життєвих ситуаціях. Це потребує не лише нормативного регулювання, а й практичного вдосконалення процедур, що визначають порядок взаємодії між суб'єктами, відповідальними за охорону прав дитини. Чіткість, прозорість і передбачуваність адміністративних процесів стають ключовими умовами для ефективної реалізації правових гарантій.

Важливою складовою сучасної системи захисту дітей є належне функціонування координаційних, контрольних та виконавчо-розпорядчих форм діяльності, які забезпечують можливість комплексного реагування на потреби дитини. Удосконалення цих форм дає змогу підвищити якість надання адміністративних послуг, посилити міжвідомчу взаємодію та забезпечити своєчасне виявлення випадків порушення прав дітей. Саме ефективність цих механізмів визначає здатність держави створювати безпечні умови для розвитку дитини та гарантувати їй доступ до необхідної допомоги.

Крім того, актуальність аналізу форм діяльності суб'єктів полягає у необхідності підвищення професійної підготовки фахівців, які залучені до роботи з дітьми, та впровадження сучасних підходів до організації адміністративних процесів. Від якості підготовки таких фахівців залежить правильність прийняття рішень, дотримання процедурних стандартів, а також здатність системи оперативно реагувати на нові виклики. Зрештою, систематизація та оцінка існуючих форм діяльності дає можливість визначити напрями їх подальшої модернізації та забезпечити ефективну реалізацію права дитини на захист у всіх сферах її життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність обраної тематики. Зокрема, у роботах Л. Наливайко підкреслюється важливість чіткого структурування інституційної системи суб'єктів, відповідальних за адміністративно-правове забезпечення прав дітей. Дослідниця акцентує увагу на тому, що ефективність гарантій

безпосередньо залежить від належної організації діяльності як загальних, так і спеціалізованих органів, а також від узгодженості їхніх функцій у системі захисту дитинства [1]. Такий підхід дозволяє розглядати форми діяльності цих суб'єктів не лише як окремі елементи, а як взаємопов'язані механізми комплексного державного реагування.

Важливим для дослідження є також висновки Н. Степаненко та Д. Кубрака, які аналізують реалізацію гарантій захисту дітей у сфері виконавчого провадження. Автори вказують на низку процесуальних та організаційних проблем, що виникають під час практичного втілення рішень, спрямованих на захист прав дитини. Вони підкреслюють, що недосконалість форм діяльності суб'єктів виконавчої влади часто ускладнює доступ дітей до належного захисту, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення адміністративних процедур і відповідних механізмів контролю [2].

Позиції Т. Кулик та Н. Зими зосереджені на аналізі суб'єктного складу системи забезпечення прав дітей. Дослідниці визначають проблемні аспекти взаємодії між різними органами, включно зі службами у справах дітей, органами освіти, охорони здоров'я та правоохоронними структурами. У їхніх роботах наголошується, що форми діяльності цих суб'єктів мають бути чітко узгоджені та підкріплені ефективними алгоритмами взаємодії, оскільки саме від цього залежить своєчасність реагування на порушення прав дітей і доступність захисних механізмів [3].

У ширшому теоретичному контексті значний внесок у розроблення понятійної та змістової бази зроблено у роботах Н. Коломоець, де розкривається сутність адміністративно-правового захисту дітей та юридичних гарантій у цій сфері. Дослідниця підкреслює, що форми діяльності суб'єктів є ключовим інструментом реалізації таких гарантій, оскільки саме через них забезпечується практична ефективність державних рішень [4]. Узагальнення цих публікацій дає підстави стверджувати, що науковий інтерес до проблеми є стабільно високим, а обрана тема – важливою для подальшого розвитку теорії та практики захисту прав дітей в Україні.

Мета статті. Метою статті є з'ясування сутності та змісту форм діяльності суб'єктів, відповідаль-

них за реалізацію адміністративно-правових гарантій права на захист дітей, а також визначення їх основних характеристик і значення у забезпеченні права дитини на належний захист.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав та інтересів дітей традиційно розглядається як один із пріоритетних напрямів діяльності сучасної держави. Діти, як найбільш вразлива й залежна категорія населення, потребують не лише загальних соціальних гарантій, а й спеціальних механізмів державного піклування та захисту. Держава повинна створювати умови, за яких кожна дитина матиме доступ до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг, а також до безпечного середовища, необхідного для її всебічного розвитку. Саме тому сучасні держави фокусують увагу на якості управлінських та адміністративних процесів, що забезпечують практичне виконання обов'язку із захисту дітей, особливо тих, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У цьому контексті ключового значення набуває дослідження форм діяльності суб'єктів, відповідальних за реалізацію адміністративно-правових гарантій. Ефективність їхньої взаємодії, чіткість процедур, своєчасність реагування та відповідність управлінських рішень потребам дитини визначають реальну дієвість державної системи захисту.

Щодо розуміння форм діяльності суб'єктів в адміністративно-правовому контексті, слід зазначити, що юридична енциклопедія визначає форми діяльності органів публічної влади як зовнішній прояв їх функціонування – сукупність однорідних дій, що здійснюються в передбачених законодавством організаційних межах [5]. У тлумачному словнику української мови поняття «форма» розкривається як тип, будова чи спосіб організації певного явища, а також як спосіб існування змісту, що включає його внутрішню структуру та зовнішнє вираження [6].

Форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації становлять зовнішній вияв їхніх управлінських дій, що здійснюються в межах визначеної компетенції для реалізації завдань державного управління. Вони формують структуровану систему, елементи якої взаємодіють між собою та забезпечують послідовність і функціональну узгодженість управлінського процесу. Кожна форма має власне призначення й не може замінити іншу, що зумовлює їхню відносну самостійність і стабільність у механізмі публічного адміністрування. Їх застосування охоплює різні сфери суспільного життя – економічну, соціальну, культурну, адміністративно-політичну, – що підкреслює їх універсальний характер [7, с. 264].

Зміст форм діяльності визначається компетенцією органу публічної влади, особливостями об'єкта впливу та конкретними цілями, які необхідно

досягти. Вони реалізуються у правових і організаційних діях, що мають забезпечити належне виконання державних функцій, підтримання режиму законності й досягнення адміністративно-правового результату. Ці форми ґрунтуються на приписах адміністративно-правових норм, що закріплені у законах, підзаконних актах, положеннях про органи влади, посадових інструкціях та інших нормативних документах, які визначають порядок діяльності відповідних суб'єктів [8, с. 225-226].

Форми управлінської діяльності демонструють, як саме практично реалізуються завдання й функції органів публічної влади. Вони відображають характер владних відносин у сфері управління та дозволяють простежити механізм цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт. У межах цих форм відбувається як виконавча, так і розпорядча діяльність, що може породжувати юридичні наслідки або не спричиняти їх, залежно від правової природи конкретної дії. Саме через систему форм визначається ступінь ефективності управлінських рішень, їх відповідність поставленим цілям і здатність забезпечувати належний рівень правового регулювання [9, с. 125].

У контексті забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права дитини на захист форми діяльності виступають ключовими елементами практичного механізму охорони дитинства. Вони визначають, яким чином суб'єкти владних повноважень реагують на потреби дітей, здійснюють профілактичні, контрольні, охоронні чи розпорядчі дії, забезпечують доступ до допомоги та реалізацію державної політики у сфері захисту прав дитини. Ефективність цих форм прямо впливає на своєчасність та результативність державного реагування, що набуває особливого значення в умовах зростання соціальних ризиків та необхідності підвищення захисного потенціалу адміністративно-правової системи.

Зважаючи на те, що предметом дослідження виступає адміністративно-правовий захист дитини в Україні, що безумовно є адміністративно-правовим елементом, слід розуміти, що він складається з норм адміністративно-правового регулювання, які призначені для розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління. Таким чином, відповідні форми є адміністративно-правовими інструментами діяльності публічної адміністрації, за допомогою яких вона реалізує поставлені цілі в життєдіяльності суспільства.

Зазначеним формам притаманні певні ознаки:

1) форми адміністративної діяльності публічної адміністрації в механізмі адміністративно-правового захисту дитини в Україні базуються на теорії форм діяльності публічної адміністрації;

2) ця діяльність здійснюється в ході виконавчо-розпорядчої діяльності та надання адміністративних послуг;

3) метою такої діяльності є відновлення чи недопущення порушення прав, свобод або законних інтересів дітей в Україні;

4) до форми діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно правового захисту дитини в Україні слід віднести видання нормативних й індивідуальних адміністративних актів, здійснення інших юридично значущих дій і матеріально-технічних операцій [10, с. 127].

Таким чином, виходячи з думок вищевказаних вчених, можна зробити висновок, що форми адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового захисту дитини в Україні є класичним виразом їх адміністративної діяльності, щодо здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності та надання адміністративних послуг з метою відновлення чи недопущення порушення прав, свобод або законних інтересів дітей в Україні. При цьому суб'єкти публічної адміністрації можуть використовувати весь наявний арсенал форм адміністрування суспільних відносин публічною адміністрацією, а саме видання нормативних й індивідуальних адміністративних актів, здійснення інших юридично значущих дій і матеріально-технічних операцій.

Структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини обов'язково передбачає наявність засобів їх адміністративно-правового забезпечення, які сприяють реалізації прав дитини. Так, на рівні теорії права під засобами правового захисту, тобто юридичною забезпеченістю прав, прийнято розуміти засоби матеріально-правового та процесуально-правового характеру. Це можуть бути, на думку окремих дослідників, правові норми, нормативно-правові акти, правовідносини, правозастосовні акти, правозахисна діяльність державних органів, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб, а також самозахист. Усі ці засоби реалізуються різними суб'єктами та відображаються у відповідних формах на різних етапах та рівнях захисту (міжнародний рівень, вітчизняний, регіональний, місцевий рівень тощо) [11, с. 105].

Волкова І.І. наголошувала, що структурно правовий механізм захисту прав дітей складається з окремих елементів, а саме: 1) правових норм, що визначають умови та порядок застосування інструментів публічного адміністрування для захисту прав дітей; 2) інституційної системи захисту прав дітей, яка сформована з уповноважених суб'єктів, наділених повноваженнями щодо створення надійних умов для гарантування та охорони прав дітей; 3) адміністративних проце-

дур, в межах яких реалізується захист прав дітей [12, с. 105].

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні [13]. Отже, форми та методи адміністративно-правового захисту дітей в Україні можна розглядати як комплексний механізм, що регулює питання охорони прав зазначених осіб. Важливу роль у цьому процесі відіграють форми адміністративної діяльності публічної адміністрації, які забезпечують захист дітей та реалізацію їх прав. Вчені-адміністративісти пропонують погляд на адміністративний акт як єдину категорію, не розділяючи його на різні форми. Вони вважають, що адміністративний акт є універсальним інструментом, який зовнішньо виражає діяльність публічної адміністрації. У своїх працях ці вчені розглядають лише адміністративні акти та адміністративні договори. Адміністративний акт вони визначають як дію, вчинок або документ, виданий (або прийнятий) уповноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи їх посадовими особами. В адміністративному праві під «актом» зазвичай розуміється волевиявлення (волевиявлення). Найчастіше це волевиявлення виражається у вигляді документа, і якщо для його підтвердження потрібне спеціальне оформлення (наприклад, свідоцтва, ліцензії тощо), то це безпосередньо впливає на юридичну силу адміністративного акта та його набуття чинності [14, с. 272].

Цей підхід, що стосується інструментальної теорії адміністративного права, правильно описує такі інструменти, як адміністративні акти, адміністративний розсуд і електронне врядування. Однак для потреб теорії адміністративно-правового захисту дітей буде більш доцільно говорити про «форми» адміністративного права, а також використовувати класичний поділ на адміністративні акти нормативного і індивідуального характеру, а також на здійснення інших юридично значущих операцій, що мають матеріально-технічний аспект. Цей підхід дозволяє точніше відобразити різноманітність методів і форм адміністративно-правового захисту в контексті забезпечення прав дитини.

Науковці виходять з того, що за характером і правовою природою діяльність суб'єктів публічної адміністрації реалізується через такі форми: 1) видання адміністративних актів, зокрема: – прийняття підзаконних нормативно-правових актів; – ухвалення індивідуальних адміністративних актів; 2) укладення адміністративних договорів; 3) вчинення інших юридично значущих адмі-

ністративних дій; 4) здійснення матеріально-технічних операцій. Під вчиненням інших юридично значущих адміністративних дій розуміються такі дії, які безпосередньо формують нове юридичне становище, змінюють уже існуючі правовідносини або виступають необхідною передумовою для настання відповідних правових наслідків незалежно від того, чи були ці наслідки спеціально заплановані. Здійснення матеріально-технічних операцій охоплює діяльність публічної адміністрації, спрямовану на збирання, зберігання та оброблення інформації, використання технічних засобів, а також створення належних матеріально-технічних умов праці. Такі дії у системі форм адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації мають допоміжний характер і забезпечують ефективну реалізацію основних управлінських функцій [8, с. 132–139].

У статті 5 Закону України «Про охорону дитинства» закріплено комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення охорони дитинства в Україні. Зокрема, йдеться про визначення ключових правових, економічних, організаційних, культурних і соціальних засад захисту дітей, удосконалення законодавства у сфері їх правового та соціального забезпечення, а також приведення національних норм у відповідність до міжнародних стандартів у цій галузі. Закон також передбачає створення належних умов для збереження і зміцнення здоров'я дітей, їх навчання та виховання, забезпечення повноцінного фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку, сприяння соціально-психологічній адаптації та активній життєдіяльності. Особливий акцент робиться на зростанні дитини в сімейному середовищі, у атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності [13]. Крім того, зазначена норма закону визначає необхідність реалізації державної політики у сфері охорони дитинства шляхом впровадження цільових програм, надання дітям пілг, переваг і соціальних гарантій у процесі виховання, навчання та підготовки до трудової діяльності, а також заохочення наукових досліджень, присвячених актуальним проблемам дитинства. Водночас встановлюється відповідальність юридичних і фізичних осіб, у тому числі посадових осіб і громадян, за порушення прав і законних інтересів дитини та завдання їй шкоди.

Водночас реалізація визначених законом завдань у сфері охорони дитинства конкретизується іншими нормативно-правовими актами, які встановлюють коло суб'єктів, наділених повноваженнями щодо здійснення соціального захисту дітей та профілактики правопорушень серед них. Зокрема, у межах своєї компетенції такі функції покладаються на центральні органи виконавчої влади, що формують і реалізують державну по-

літику у сфері сім'ї та дітей, відповідний орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, а також виконавчі органи міських і районних у містах рад. Окрему групу суб'єктів становлять уповноважені підрозділи органів Національної поліції, приймальники-розподільники для дітей, заклади соціальної та професійної реабілітації органів освіти, центри медико-соціальної та соціально-психологічної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, притулки для дітей і соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [5].

Тож, забезпечення соціального захисту дітей і запобігання правопорушенням серед них здійснюється розгалуженою системою суб'єктів публічної адміністрації та спеціалізованих установ, діяльність яких реалізується у різних формах адміністративно-правового впливу. Водночас провідне місце в цій системі належить органам Національної поліції, які виконують ключову роль у забезпеченні адміністративно-правових гарантій реалізації права дітей на захист. До основних форм їх діяльності належать здійснення профілактичної роботи щодо запобігання правопорушенням серед дітей; виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми; розгляд заяв і повідомлень про такі правопорушення; встановлення причин і умов, що сприяють протиправній поведінці дітей, та вжиття заходів щодо їх усунення; участь у правовому вихованні; розшук зниклих дітей і тих, які самовільно залишили сім'ю, навчально-виховні чи спеціальні установи; виявлення батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання обов'язків щодо належного забезпечення прав та інтересів дитини. Крім того, органи Національної поліції здійснюють облік неповнолітніх правопорушників, у тому числі осіб, звільнених зі спеціальних виховних установ, з метою подальшої профілактичної роботи та інформування відповідних служб у справах дітей.

Водночас слід зауважити, що відсутність чітко врегульованого адміністративно-правового механізму функціонування приймальників-розподільників для дітей ускладнює практичну реалізацію покладених на них завдань, що свідчить про необхідність удосконалення нормативного та організаційного забезпечення їх діяльності [16, с. 112].

Таким чином, з урахуванням проаналізованих нормативно-правових положень і наукових підходів можна дійти висновку, що форми діяльності суб'єктів забезпечення адміністративно-правового захисту дитини в Україні охоплюють широкий спектр управлінських і правозастосовних

заходів. До них, зокрема, належить видання нормативних та індивідуальних адміністративних актів, вчинення інших юридично значущих дій, а також здійснення матеріально-технічних операцій, спрямованих на охорону прав і законних інтересів дітей, створення належних умов для їх культурного, фізичного, психічного та соціального розвитку. Така діяльність має комплексний характер і покликана забезпечити реальне, а не декларативне здійснення права дитини на захист.

Головною метою адміністративної діяльності уповноважених суб'єктів у цій сфері є формування умов для повноцінного становлення та розвитку молодого покоління, оскільки саме здорові, освічені й соціально захищені діти є стратегічним ресурсом та запорукою стабільного розвитку, могутності й незалежності держави. У цьому контексті адміністративно-правові форми діяльності виступають важливим інструментом реалізації державної політики у сфері охорони дитинства.

Особливою рисою форм адміністративної діяльності зазначених суб'єктів є необхідність застосування заходів примусового характеру, зокрема щодо виконання судових рішень і рішень інших уповноважених органів. Саме на цій стадії забезпечення прав дитини в Україні виникає найбільша кількість проблем, пов'язаних із фактичним відновленням порушених прав та законних інтересів дітей. В умовах сьогодення рівень виконання судових рішень у цій сфері залишається вкрай низьким і, за наявними даними, становить близько 15–18 %, що негативно впливає на ефективність адміністративно-правових гарантій захисту дитинства.

Отже, реалізуючи свої функції у сфері адміністративно-правового захисту дітей, відповідні суб'єкти публічної адміністрації наділені можливістю застосовувати всі основні та найбільш поширені форми адміністрування суспільних відносин. До них належать видання нормативних і індивідуальних адміністративних актів, здійснення інших юридично значущих дій, проведення матеріально-технічних операцій та використання інших організаційно-управлінських заходів. Сукупне застосування цих форм створює необхідні передумови для належного забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права дитини на захист в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З урахуванням проведеного дослідження встановлено, що адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні є складовою механізмом публічного адміністрування та ґрунтується на системі норм адміністративного права, спрямованих на розширення соціально-правових гарантій дітей і забезпечення умов для їх фізичного, інтелектуального та культурного розвитку. Форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації у цій

сфері виступають зовнішнім вираженням реалізації державної політики у сфері охорони дитинства та є основними інструментами забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права дитини на захист.

Доведено, що форми адміністративної діяльності суб'єктів забезпечення захисту прав дітей мають чітко виражену адміністративно-правову природу та характеризуються здійсненням у межах виконавчо-розпорядчої діяльності й надання адміністративних послуг, а також цільовою спрямованістю на запобігання порушенню або відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів дітей. До основних форм такої діяльності належать видання нормативних та індивідуальних адміністративних актів, вчинення інших юридично значущих адміністративних дій і здійснення матеріально-технічних операцій, сукупне застосування яких забезпечує комплексний характер адміністративно-правового захисту.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ефективність форм діяльності суб'єктів забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права на захист дітей значною мірою залежить від належного функціонування механізму виконання адміністративних і судових рішень, оскільки саме на цій стадії найчастіше виникають проблеми відновлення порушених прав. Подальший розвиток і вдосконалення форм адміністративної діяльності у сфері охорони дитинства має бути спрямований на підвищення реальності та дієвості захисту прав дітей і створення стійких умов для розвитку молодого покоління як фундаменту демократичної та правової держави.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів забезпечення у сфері охорони дитинства, з урахуванням сучасних підходів до публічного адміністрування та міжнародних стандартів захисту прав дитини. Це передбачає наукове обґрунтування оптимального співвідношення форм адміністративної діяльності, що використовуються такими суб'єктами, а також аналіз доцільності розширення або конкретизації їхніх повноважень.

Подальших наукових розвідок також потребує питання підвищення організаційної та процедурної спроможності суб'єктів забезпечення адміністративно-правового захисту дітей, зокрема в частині координації їх діяльності, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення. У цьому контексті актуальним є формування практично орієнтованих пропозицій, спрямованих на посилення ефективності форм діяльності зазначених суб'єктів та забезпечення реальності адміністративно-правових гарантій реалізації права дитини на захист в Україні.

Література

1. Наливайко Л. Р. Інституційна система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації дитиною права на безпечні умови життя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 51–58.
2. Степаненко Н. В., Кубрак Д. А. Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження. *Legal Bulletin*. 2023. С. 59–66.
3. Kulyk T., Zuma N. Механізм забезпечення прав дітей в Україні: проблеми суб'єктного складу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 25 (2). С. 94–102.
4. Коломоець Н. В. Зміст і сутність системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2018. № 34. С. 26–29. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/511a7b24-bfea-41dc-a96c-ba5472d89238>
5. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків, 2002. 653 с.
6. Новий словник української мови : у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконті, 2008. Т. 1. 928 с.
7. Коваленко В.В. Курс адміністративного права України : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
8. Галунько В.В. Адміністративне право України: навч. посіб. Херсон : Гринь Д. С., 2015. 272 с.
9. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
10. Бухтіярова І. Г. Адміністративно-правові засади захисту дитинства та материнства в Україні: монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 212 с.
11. Коломоець Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Пانون, 2019. 352 с.
12. Волкова І. І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Правові новели*. 2021. № 14. С. 105–112.
13. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.12.2025).
14. Стрельченко О. Г., Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Доктринальна характеристика суб'єктів публічної адміністрації: сучасний вимір у рамках європеїзації суспільства. *Правова позиція*. 2022. Вип. 2 (35). С. 22–26.
15. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.12.2025).
16. Волошанівська Т.В. Адміністративно-правові аспекти діяльності служби у справах дітей. *Правова позиція*. 2025, № 4 (45). С. 110–112. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/4/22.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

Анотація

Коваленко О. М. Особливості форм діяльності суб'єктів, забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права на захист дітей. – Стаття.

Статтю присвячено комплексному дослідженню особливостей форм діяльності суб'єктів забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації права дитини на захист в Україні в умовах трансформації публічного управління та посилення ролі держави у сфері охорони

дитинства. Актуальність обраної тематики зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів публічного адміністрування у сфері захисту прав дітей з огляду на сучасні соціально-економічні виклики, правові реформи, дію правового режиму воєнного стану, а також зростання кількості дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують підвищеного рівня державного захисту. У роботі проаналізовано значення ефективних адміністративно-правових механізмів як ключового елементу системи гарантування прав та законних інтересів дитини, здатного забезпечити їх реальну реалізацію на практиці. Досліджено теоретико-правові підходи до розуміння форм адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, визначено їх сутність, ознаки та функціональне призначення у контексті реалізації державної політики у сфері забезпечення прав дитини. Обґрунтовано, що форми діяльності виступають зовнішнім вираженням компетенції відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування і є ключовими інструментами впливу на адміністративно-правові відносини у сфері захисту дітей. Визначено основні види форм діяльності суб'єктів забезпечення адміністративно-правових гарантій, зокрема видання нормативних і індивідуальних адміністративних актів, здійснення контрольних, наглядових і превентивних заходів, вчинення інших юридично значущих дій, а також виконання організаційних і матеріально-технічних операцій. Особливу увагу приділено проблемам практичної реалізації зазначених форм, зокрема низькому рівню виконання адміністративних і судових рішень, фрагментарності міжвідомчої взаємодії, недостатній координації діяльності суб'єктів захисту прав дітей та формалізму у правозастосовній практиці. Зроблено висновок, що удосконалення форм діяльності суб'єктів забезпечення, їх уніфікація, систематизація та підвищення ефективності застосування є необхідною умовою посилення адміністративно-правових гарантій і забезпечення реального, а не декларативного, характеру реалізації права дитини на захист в Україні.

Ключові слова: права дитини; адміністративно-правовий захист; суб'єкти забезпечення; форми діяльності; публічна адміністрація; адміністративні акти; адміністративно-правові гарантії; охорона дитинства; публічне адміністрування.

Summary

Kovalenko O. M. Peculiarities of the forms of activity of subjects, ensuring administrative and legal guarantees for the implementation of the right to protection of children. – Article.

The article is devoted to a comprehensive study of the specific features of the forms of activity of entities responsible for ensuring administrative and legal guarantees for the realization of the child's right to protection in Ukraine under the conditions of transformation of public administration and strengthening of the state's role in the field of child protection. The relevance of the chosen topic is determined by the need to improve public administration mechanisms in the sphere of child rights protection in view of current socio-economic challenges, legal reforms, the operation of martial law, as well as the growing number of children who find themselves in difficult life circumstances and require an increased level of state protection. The paper analyzes the significance of effective administrative and legal mechanisms as a key element of the system for guaranteeing the rights and legitimate interests of the child, capable of

ensuring their real implementation in practice. The study examines theoretical and legal approaches to understanding the forms of administrative activity of public administration entities, determines their essence, characteristics, and functional purpose in the context of implementing state policy in the field of ensuring children's rights. It is substantiated that the forms of activity represent an external manifestation of the competence of relevant public authorities and local self-government bodies and constitute key instruments for influencing administrative and legal relations in the field of child protection. The main types of forms of activity of entities ensuring administrative and legal guarantees are identified, including the adoption of normative and individual administrative acts, the implementation of control, supervisory, and preventive measures, the performance of other legally significant actions, as well

as organizational and material-technical operations. Particular attention is paid to the problems of practical implementation of these forms, including the low level of execution of administrative and judicial decisions, the fragmentation of interagency interaction, insufficient coordination of the activities of child rights protection entities, and formalism in law enforcement practice. It is concluded that improving, unifying, systematizing, and increasing the effectiveness of the forms of activity of the relevant entities is a necessary condition for strengthening administrative and legal guarantees and ensuring the real, rather than declarative, realization of the child's right to protection in Ukraine.

Key words: children's rights; administrative and legal protection; ensuring entities; forms of activity; public administration; administrative acts; administrative and legal guarantees; child protection; public administration.

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 340:[331.5:35.08](477:4)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.6>

Є. В. Михайловська

orcid.org/0000-0001-6814-8843

*доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
заступник завідувача кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки*

Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

Т. В. Шлапко

orcid.org/0000-0003-1619-3831

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки

Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ОПТИМІЗАЦІЯ РЕЖИМУ РОБОЧОГО ЧАСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

Вступ. Організація та оптимізація режиму робочого часу державних службовців набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли органи державної влади змушені функціонувати під впливом постійних ризиків для безпеки, вимушеного переміщення службовців та нерівномірного доступу до необхідної інфраструктури. Воєнні реалії зумовили потребу в інтенсивному впровадженні дистанційних і змішаних форм організації роботи як ефективних інструментів забезпечення безперервності діяльності системи органів державного управління та збереження кадрового потенціалу. Паралельно прискорені процеси цифровізації державного сектору підвищили вимоги до уніфікації електронних адміністративних процедур, запровадження чітких критеріїв оцінювання результативності діяльності державних службовців у цифровому середовищі та забезпечення належного рівня кібербезпеки. За таких умов оптимізація режиму робочого часу державних службовців виступає складним і багатофакторним завданням, що потребує ґрунтового порівняльно-правового аналізу європейських підходів і практик щодо організації та оптимізації режиму робочого часу державних службовців, а також розроблення національних напрямів удосконалення режиму робочого часу державних службовців України, спрямованих на підвищення стійкості та ефективності системи органів державної влади України.

Постановка проблеми. Нормативна база Європейського Союзу встановлює загальні стандарти у сфері організації праці. Директива 2003/88/ЄС визначає ключові параметри тривалості робочого часу, періодів відпочинку та щорічної оплачуваної відпустки, створюючи основу для формування єдиних трудових стандартів у державах-членах ЄС [1], зазначені положення формують універсальний європейський орієнтир, до якого має

адаптуватися українська система регулювання робочого часу.

У щорічних аналітичних матеріалах Європейська Комісія підкреслює, що гнучкі режими робочого часу сприяють підвищенню стійкості та ефективності публічних інституцій, оскільки дозволяють адаптувати службову діяльність до змін у зовнішньому середовищі [2], державна служба потребує розширення інструментів гнучкого планування роботи, орієнтованих на стабільне функціонування органів влади.

Аналітичні огляди ОЕСД також демонструють позитивний вплив гнучких моделей на продуктивність державного сектору, вказуючи на зв'язок між адаптивними режимами праці, результативністю інституцій та зменшенням плинності кадрів [3], міжнародні підходи свідчать про необхідність поступового переходу України до більш гнучких моделей організації робочого часу в державному секторі.

Цифровізація істотно впливає на трансформацію робочих практик у публічному секторі, аналітичні матеріали CEDEFOP відзначають, що цифрове середовище сприяє поширенню дистанційних форматів роботи, змінює підходи до управління персоналом та створює умови для нових моделей організації службової діяльності [4], українські підходи до регулювання робочого часу повинні відобразити зростаючу роль цифрових форматів та можливість виконання службових обов'язків дистанційно.

Трансформація системи органів публічного управління та розширення співпраці з Європейським Союзом актуалізують необхідність оновлення підходів до організації робочого часу державних службовців, зокрема шляхом узгодження національних стандартів із європейськими підходами до забезпечення балансу між службовими обов'яз-

ками, навантаженням і гарантіями належних умов праці, а умови воєнного стану додатково підсилюють значення гнучких режимів роботи, адже саме вони дозволяють органам державної влади зберігати керованість, оперативність ухвалення рішень та стійкість кадрового потенціалу в умовах нестабільного інституційного середовища, раціональне планування та регулювання режимів робочого часу стають не лише інструментом організаційної ефективності, а й важливим фактором підтримання працездатності та запобігання професійному вигоранню службовців.

Аналіз останніх досліджень. Стан опрацювання теми можна вважати задовільним, однак наявні дослідження залишаються певною мірою фрагментарними й не формують цілісної моделі оптимізації робочого часу державних службовців, у працях Гетьманцевої Н.Д., Хомишин І.Ю., Сидоренко А.С., Мельничук О.Ф., Мельничук М.О. та Павліченко І.М. розглядаються окремі аспекти соціально-трудова гарантій, модифікації трудових відносин в умовах цифровізації, організації дистанційної роботи та впливу воєнного стану на публічну службу, проте комплексне поєднання цих питань із вимогами євроінтеграції та потребою системного оновлення режимів праці залишається недостатньо дослідженим.

Міжнародні аналітичні матеріали OECD, CEDEFOP, Eurofound, Європейської Комісії та Eurostat детально висвітлюють сучасні європейські підходи до гнучких режимів праці, електронного робочого місця (e-workplace) та балансу «робота – життя» (work-life balance), однак вони не адаптовані до українського контексту, що підкреслює необхідність подальших системних досліджень, спрямованих на формування узгоджених напрямів оптимізації режиму робочого часу державних службовців із урахуванням національних умов і кращих практик держав – членів ЄС.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні напрямів оптимізації режиму робочого часу державних службовців України на основі порівняльно-правового аналізу національного законодавства та передових практик держав – членів Європейського Союзу з урахуванням викликів воєнного стану та цифрової трансформації, які актуалізують потребу у забезпеченні безперервності функціонування органів державної влади та впровадженні адаптивних моделей організації службової діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Національне законодавство України щодо організації робочого часу державних службовців ґрунтується на поєднанні спеціальних і загальних нормативних приписів. Спеціальне законодавство, насамперед Закон України «Про державну службу», установлює для державних службовців 40-годинний робо-

чий тиждень, п'ятиденний режим роботи з двома вихідними днями, а також передбачає можливість застосування неповного робочого дня чи тижня, надурочних робіт та інших форм організації праці відповідно до службової необхідності й передбачених законом обмежень [5]. Загальні засади регулювання робочого часу встановлюються Кодексом законів про працю України, відповідно до якого нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень [6]. Отже, взаємодія норм спеціального законодавства та КЗпП має забезпечувати належний рівень трудових гарантій державних службовців і водночас дозволяти органам влади формувати ефективні та гнучкі режими роботи з урахуванням особливостей публічної служби.

І. Ю. Хомишин зазначає, що воєнний стан істотно підвищив потребу в адаптивних режимах праці та коригуванні організаційних структур, оскільки виконання службових повноважень у надзвичайних умовах вимагає застосування нових підходів до планування робочого часу державних службовців [7] в умовах воєнного стану забезпечення гнучкості режиму робочого часу є важливою передумовою стабільного функціонування органів державної влади.

Українські емпіричні дослідження підтверджують, що впровадження віддаленої роботи у державних органах виявило потребу в удосконаленні внутрішніх процедур, підвищенні їх структурованості та формуванні модернізованої моделі управління персоналом, орієнтованої на результативність, а не на фізичну присутність працівника [8]. Забезпечення ефективності дистанційної роботи державних службовців потребує нормативного встановлення уніфікованих стандартів та управлінських процедур, які гарантуватимуть правову визначеність, підзвітність і узгодженість організаційних рішень з європейськими підходами до публічного управління.

А. С. Сидоренко підкреслює, що воєнний стан призвів до появи нових форм організації службової діяльності, зростання навантаження на персонал та підвищення потреби в гнучких режимах робочого часу, які дозволяють поєднати службову необхідність із дотриманням трудових прав працівників [9]. Правове регулювання робочого часу державних службовців у період воєнного стану має спиратися на принцип адаптивності трудових гарантій, який забезпечує пропорційний баланс між підвищеними службовими потребами органів влади та обов'язковим дотриманням мінімальних стандартів охорони праці й відпочинку, що не можуть бути скасовані навіть в умовах надзвичайних обставин.

В умовах воєнного стану правове регулювання робочого часу державних службовців повинно

ґрунтуватись на поєднанні оперативності управлінських рішень та збереженні базових трудових гарантій: законодавство допускає запровадження дистанційної роботи у спрощеному порядку, що забезпечує безперервність діяльності органів публічної влади, водночас гарантує працівникам право на відпочинок [10], включно з елементами доктринально сформованого підходу, який у науковій літературі описується як «право на відключення» та спрямований на запобігання професійному виснаженню.

Інститут «права на відключення» не має прямого законодавчого закріплення в Україні, однак його зміст узгоджується з конституційною гарантією права на відпочинок, положеннями трудового законодавства про нормальну тривалість робочого часу та міжнародними стандартами охорони психосоціального здоров'я. У разі його подальшого нормативного впровадження у державну службу такі підходи потенційно сприятимуть зменшенню ризику емоційного вигорання, підтриманню балансу між роботою та приватним життям та підвищенню стійкості персоналу в умовах підвищеного навантаження. Крім того, у перспективі це може сформувати культуру відповідального управління, у якій оцінювання результативності ґрунтуватиметься не на постійному онлайн-контролі, а на досягненні чітко визначених службових результатів. Зазначений підхід узгоджує національну модель режиму робочого часу зі стандартами Європейського Союзу у сфері балансу між роботою та особистим життям (work-life balance) та формує нормативні орієнтири, що поєднують адаптивність режимів праці з належним трудовим захистом, забезпечуючи стійке та ефективне функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану.

Сучасна модель організації праці державних службовців повинна спиратися на чітку систему принципів, що забезпечують її узгодженість зі стандартами Європейського Союзу у сферах належного врядування, кадрового менеджменту та соціально-трудоного захисту. Такі принципи інтегрують національні підходи з європейськими тенденціями розвитку публічної служби, відображаючи потребу в ефективному, прозорому та стійкому функціонуванні державних інституцій в умовах сучасних викликів.

Першим концептуальним орієнтиром є принцип ефективності, що передбачає оптимальний розподіл службових завдань, раціональне планування процесів і мінімізацію непродуктивних втрат робочого часу. У звітах ОЕСД наголошується, що гнучкі форми зайнятості – дистанційна робота, гнучкий графік та комбіновані моделі присутності – є одним із провідних інструментів підвищення результативності публічного сектору у 2020–2024 рр [3]. Ефективність режиму робочого

часу вимірюється якістю управлінських рішень та досягнутими результатами, а не лише кількістю відпрацьованих годин.

Другим фундаментальним принципом є принцип безперервності публічного управління, що передбачає стабільне здійснення владних повноважень навіть за умов надзвичайних ситуацій або воєнного стану. Українська практика 2022–2025 рр. демонструє активне впровадження змінних, чергових і комбінованих (офісних і дистанційних) режимів, що дозволяють забезпечити роботу органів державної влади за умов обмеженого доступу до робочих місць [7, 9]. Безперервність публічного управління вимагає не лише збільшення інтенсивності праці, а й нормативно врегульованих механізмів ротації, чергувань і розподілу службового навантаження.

Третім визначальним орієнтиром є принцип доброчесності, який передбачає прозорість режимів робочого часу, недопущення прихованих надурочних робіт і дотримання встановлених законом меж службового навантаження. Європейські дослідження щодо балансу між роботою та особистим життям (work-life balance) засвідчують, що стабільні та передбачувані графіки, обмеження надурочних робіт і розвиток гнучких форм зайнятості зменшують ризики зловживань та сприяють зміцненню довіри до державних інституцій. [11, 2]. Доброчесність в організації робочого часу означає досягнення результативності через якість управлінських рішень, а не через приховане збільшення тривалості праці.

Четвертим важливим принципом є принцип запобігання професійному вигоранню, значення якого істотно зростає в умовах воєнного стану, коли державні службовці працюють у середовищі підвищеної цифрової доступності та постійного інтенсивного інформаційного навантаження. У цьому контексті тимчасове скорочення тривалості відпусток, передбачене Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [12], може застосовуватися лише як виняток і не повинно порушувати базові трудові права працівників, зокрема право на відпочинок та психосоціальну безпеку. Практика Суду ЄС демонструє розширене розуміння категорії «робочий час», включаючи до нього періоди обмеженої мобільності або перебування у стані готовності, що безпосередньо впливає на правову оцінку режимів чергування у публічному секторі. Нормативне закріплення гарантій права на відпустку, «права на відключення» та інших інструментів психосоціальної безпеки, разом із переглядом обліку чергувань відповідно до європейських правових підходів, має стати важливою складовою модернізації українського законодавства про державну службу та його адаптації до стандартів ЄС.

Європейські країни, дотримуючись вимог Директиви 2003/88/ЄС щодо максимальної тривалості робочого часу, мінімальної тривалості періодів відпочинку, щотижневих перерв та оплачуваної щорічної відпустки, виробили різні моделі організації праці у публічному секторі, які поєднують «жорстке ядро» обов'язкових соціально-трудова гарантій із розширенням можливостей застосування гнучких режимів роботи. Зокрема, держави – члени ЄС інтегрують положення Директиви в національні акти, водночас адаптуючи їх до специфіки публічної служби, що дозволяє забезпечувати баланс між ефективністю адміністративної діяльності та охороною праці службовців [1]. Оптимізація режиму робочого часу державних службовців в Україні має здійснюватися шляхом інтеграції європейських стандартів організації праці з урахуванням національних безпекових умов, вимог воєнного стану та необхідності забезпечення кадрової стійкості державної служби.

Німецька модель організації робочого часу характеризується поєднанням порівняно високої тривалості робочого тижня з розвинутою системою гнучких режимів (Gleitzeit, Arbeitszeitkonten, Teilzeit, Homeoffice), які спрямовані на підвищення ступеня самостійності публічних службовців у плануванні робочого часу та забезпечення збалансованості службового навантаження. Правове регулювання робочого часу федеральних службовців (Beamte des Bundes) здійснюється на підставі спеціальної Регламентації робочого часу (Arbeitszeitverordnung, AZV), яка встановлює нормативну тривалість робочого часу 41 годину на тиждень, що суттєво відрізняється від поширеної в країнах ЄС 40-годинної моделі. AZV також передбачає можливість застосування гнучкого робочого часу (Gleitzeit), що дозволяє працівникам у межах установлених рамок самостійно визначати початок і закінчення робочого дня, та використання довгострокових рахунків часу (Langzeitkonten), які забезпечують накопичення надлишково відпрацьованих годин з подальшим їх використанням у формі триваліших відпусток або періодів відпочинку [13]. На рівні державної кадрової політики ці інструменти доповнюються концепцією гнучкої роботи (flexibles Arbeiten), яка охоплює гнучкі графіки, часткову зайнятість (Teilzeit), мобільну роботу, дистанційний формат (Homeoffice) та інші форми адаптивної організації праці. Федеральне міністерство внутрішніх справ і з питань громади (Bundesministerium des Innern und für Heimat) розглядає ці механізми як ключовий елемент стратегії підвищення привабливості державної служби, наголошуючи на сучасних вимогах державного управління та потребі забезпечення балансу між продуктивністю і благополуччям працівників [14]. Німецький досвід підтверджує, що гнучкі режими

роботи можуть бути не лише тимчасовими антикризовими інструментами, а й органічною складовою довгострокової кадрової стратегії, спрямованої на підвищення конкурентоздатності державної служби та її привабливості для висококваліфікованих фахівців.

Франція репрезентує модель, у межах якої законодавчо встановлений скорочений робочий тиждень поєднується з високою інтенсивністю праці та формалізованими механізмами компенсації. Для працівників публічної служби (fonction publique – державної, територіальної та госпітальної служби) визначено тривалість ефективного робочого часу 35 годин на тиждень і 1607 годин на рік, із можливістю залучення до надурочних робіт, чергувань (astreintes) та використання банку часу (compte pargne-temps, CET), що дозволяє накопичувати невикористані дні відпочинку для їх подальшого використання [15]. Аналітичні матеріали Європейської Комісії, присвячені політиці балансу між роботою та особистим життям (Work-Life Balance), відзначають, що Франція демонструє стабільні показники у сфері організації робочого часу завдяки передбачуваним графікам, наявності чітких процедур компенсації надурочних годин і використанню таких інструментів, як CET [16]. Французька модель демонструє потенціал банків часу та чітко врегульованих процедур компенсації як ефективних інструментів прозорого управління робочим часом державних службовців.

Польська модель організації робочого часу службовців цивільної служби є близькою до української державної служби за структурою джерел правового регулювання, оскільки поєднує спеціальний закон із застосуванням загальних трудових норм. Робочий час членів корпусу цивільної служби у Республіці Польща регулюється Законом «Про цивільну службу», який визначає правовий статус працівників і службовців цивільної служби та передбачає, що питання робочого часу, режимів роботи та надання відпочинку здійснюються відповідно до положень Кодексу праці, що дозволяє органам публічної адміністрації встановлювати такі режими, як змінна робота, чергування (du uгу) чи гнучкі графіки, у межах загальних трудових норм [17]. Дослідження Eurofound щодо організації робочого часу в державах – членах ЄС за 2019–2020 рр. свідчать, що Польща належить до країн з одним з найвищих показників колективно узгодженої річної тривалості робочого часу, що підтверджується як у приватному, так і в окремих секторах публічних послуг, де активно застосовуються змінні графіки та системи чергувань відповідно до потреб безперервного функціонування служб [18]. Польський досвід демонструє можливість підтримання інтенсивних режимів праці на публічній службі, проте одночасно вказує на ризики перевантаження пер-

соналу за відсутності належного контролю за тривалістю робочого часу та гарантіями відпочинку.

Нідерланди традиційно посідають провідні позиції серед держав Європейського Союзу за рівнем часткової зайнятості (part-time employment) та загальними показниками балансу «робота – життя» (work–life balance). Часткова зайнятість є стійкою структурною характеристикою нідерландського ринку праці: понад половина зайнятих працює в режимах неповної тривалості, а державний сектор активно застосовує гнучкі та скорочені форми зайнятості як інструмент підвищення залученості працівників і адаптації робочих процесів до індивідуальних потреб службовців [19]. Статистичні дані Європейської Комісії (Eurostat) підтверджують, що Нідерланди мають одну з найнижчих середніх фактичних тижневих тривалостей роботи в ЄС (приблизно 32 години). За оцінками аналітиків, це поєднується з високими показниками продуктивності праці та одним із найвищих рівнів задоволеності життям серед населення Європейського Союзу» [20]. Нідерландська модель свідчить, що часткова зайнятість і скорочені режими роботи можуть бути не тимчасовим інструментом соціальної підтримки, а сталим елементом кадрової політики публічної служби, спрямованим на збереження людського капіталу та підвищення стійкості державної служби.

Порівняльний аналіз підходів і практик до організації та оптимізації режиму робочого часу публічних (державних) службовців у Німеччині, Франції, Польщі та Нідерландах засвідчує установлену для країн Європейського Союзу тенденцію поєднання чітко визначених нормативних гарантій робочого часу з упровадженням гнучких моделей його організації, адаптованих до потреб сучасної публічної служби. Для Німеччини та Нідерландів характерним є поєднання нормованого робочого часу з високим рівнем автономії службовця у виборі режиму праці та плануванні робочого дня, що сприяє підвищенню якості управлінських процесів і модернізації системи кадрового менеджменту в державному секторі.

У більшості держав ЄС гнучкі режими роботи функціонують не як додатковий чи винятковий інструмент, а як складова системної політики забезпечення ефективності державного управління, стійкості кадрового потенціалу та балансу між професійною діяльністю і добробутом працівників. До найпоширеніших практик належить інституціоналізація різних форм гнучкої організації робочого часу, зокрема гнучкого графіка (Gleitzeit), довгострокових рахунків робочого часу (Langzeitkonten), банків часу (compte paragne temps, CET), часткової зайнятості та дистанційних форматів роботи. Застосування таких моделей забезпечує раціональний розподіл робочого часу відповідно до управлінських потреб та індивідуаль-

них особливостей службовців, знижуючи ризики перевтоми й професійного вигорання.

Важливою складовою є розвиток систем моніторингу службового навантаження та психосоціальних ризиків, що передбачає використання показників навантаження, методик оцінювання ризиків та інструментів раннього виявлення ознак виснаження персоналу. Як відзначається у звітах ОЕСД, ці механізми сприяють підвищенню результативності державних інституцій і запобіганню надмірному навантаженню працівників [3].

Ключовим компонентом сучасних моделей організації праці в країнах ЄС є розвиток цифрових форматів службової діяльності. Концепція електронного робочого середовища (e-workplace) охоплює системи електронного обліку робочого часу, цифрові комунікаційні платформи, інструменти дистанційної співпраці та автоматизовані HR-сервіси. За даними CEDEFOP, цифровізація управлінських процесів у публічному секторі ЄС забезпечує підвищення гнучкості, прискорює ухвалення рішень і зміцнює інституційну стійкість у кризових ситуаціях [4].

Н. Д. Гетьманцева наголошує, що впровадження цифрових технологій суттєво змінює зміст трудових правовідносин, створює нові формати організації службових обов'язків та актуалізує потребу у розробленні правових механізмів регулювання дистанційної роботи [21]. Відповідно, цифрова трансформація в системі органів державного управління змінює просторово-часові моделі праці та обумовлює необхідність оновлення нормативних підходів до визначення робочого часу.

Практика дистанційної роботи в державних органах України, що активно поширилася ще під час пандемії COVID-19, продемонструвала як ефективність віддалених форматів роботи, так і недоліки їх нормативного регулювання, зокрема труднощі фіксації робочого часу, нечіткість меж робочого дня та потребу у стандартизації процедур дистанційної взаємодії [8].

Міжнародні дослідження, зокрема CEDEFOP, засвідчують, що цифровізація публічних послуг трансформувє структуру трудових обов'язків, збільшує частку позаофісної роботи та формує нові компетентнісні вимоги до персоналу [4]. Отже, концепція електронного робочого середовища (e-workplace) є важливим орієнтиром для України, оскільки передбачає впровадження електронних систем обліку робочого часу, формалізацію дистанційного виконання завдань, цифрові стандарти комунікації, забезпечення інформаційної безпеки та розвиток інструментів, спрямованих на підтримання балансу між роботою та відпочинком, включно з потенційним упровадженням елементів «права на відключення» як рекомендованої та ефективної європейської практики.

Висновки. Проведений порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що чинна нормативна модель регулювання робочого часу державних службовців в Україні забезпечує базові трудові гарантії та формально відповідає загальним стандартам тривалості робочого часу, однак значною мірою орієнтована на традиційні (офісні) формати організації праці й лише частково відповідає сучасним викликам воєнного стану, цифрової трансформації та євроінтеграційних зобов'язань. Досвід держав – членів Європейського Союзу демонструє іншу тенденцію: робочий час у публічному секторі розглядається як динамічна організаційно-правова категорія, що поєднує гарантований «жорсткий» мінімум соціально-трудова прав з широким застосуванням інституціоналізованих гнучких режимів праці, прозорих механізмів обліку та компенсації надурочного часу, чітко врегульованих режимів чергувань, розвиненої інфраструктури електронного робочого середовища (e-workplace) та систем захисту психосоціального здоров'я службовців.

Для України, яка функціонує в умовах воєнного стану та одночасно реалізує курс спрямований на євроінтеграцію й цифрову трансформацію публічного управління, питання оптимізації режиму робочого часу державних службовців набуває особливої ваги, оскільки воно безпосередньо пов'язане із: забезпеченням безперервності діяльності органів державної влади; адаптивністю організаційних структур; мобільністю персоналу; справедливим розподілом службового навантаження та запобіганням професійному вигоранню. При цьому, ключовим завданням є не лише збереження гарантій, закріплених у КЗпП України та Законі України «Про державну службу», а й подальший розвиток цих гарантій з урахуванням: можливостей дистанційної та змішаної роботи, цифрових форматів службової взаємодії, правового статусу чергувань, механізмів моніторингу навантаження і нових підходів до охорони психосоціального здоров'я.

Європейські моделі підтверджують, що підвищення ефективності публічної служби можливе за умови інтеграції принципів доброчесності, безперервності публічного управління, гнучкості організації праці та забезпечення балансу між роботою та особистим життям (work-life balance), включно з доктринальним і, за можливості, нормативним розвитком підходів, пов'язаних із «правом на відключення».

Отримані результати дослідження дають змогу окреслити основні напрями оптимізації режиму робочого часу державних службовців України:

1. Системне оновлення законодавства про державну службу та трудового законодавства з урахуванням вимог права ЄС, умов воєнного стану та перспектив післявоєнного відновлення, спрямоване на адаптацію режимів праці до сучасних безпекових, цифрових і управлінських викликів.

2. Нормативне закріплення гнучких, дистанційних і змішаних форматів роботи як повноцінних режимів організації праці, а не суто додаткових чи тимчасових форм, із визначенням умов їх застосування, гарантій оплати та обліку робочого часу для державних службовців.

3. Удосконалення прозорих механізмів обліку, оплати та компенсації надурочного часу, включно з деталізацією правового статусу чергувань і приведенням підходів до їх урахування у відповідність із європейськими стандартами, що враховують час перебування у стані готовності та обмеженої мобільності.

4. Інтеграція принципів ефективності, безперервності публічного управління, доброчесності та профілактики професійного вигорання у практику кадрового менеджменту державних органів, зокрема через впровадження систем моніторингу службового навантаження, оцінювання психосоціальних ризиків та ротатії персоналу.

5. Розвиток інфраструктури електронного робочого середовища (e-workplace) у державних органах, із запровадженням електронних систем обліку робочого часу, цифрових стандартів службової комунікації, безпечних дистанційних форматів виконання завдань і комплексних вимог до інформаційної безпеки.

6. Доктринальне опрацювання та поетапне нормативне закріплення підходів, пов'язаних із «правом на відключення», як складника сучасної системи охорони праці та психосоціальної безпеки державних службовців, орієнтованого на обмеження надмірної цифрової доступності працівників поза межами робочого часу та підтримання балансу між службовими обов'язками і приватним життям.

Оптимізація режиму робочого часу державних службовців України має здійснюватися на основі формування цілісної, цифровізованої та людиноцентричної моделі організації праці, що інтегрує європейські стандарти тривалості робочого часу, відпочинку та охорони праці з національними потребами воєнного періоду й завданнями післявоєнного відновлення, такий підхід здатний забезпечити підвищення інституційної стійкості публічного сектору, ефективності державного управління та конкурентоспроможності української державної служби в умовах подальшої євроінтеграції.

Література

1. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time. *Official Journal of the EU*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0088> (Last accessed: 01.12.2025).

2. European Commission. *Work-Life Balance Initiative: Annual Reports 2020-2023*. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1311> (Last accessed: 01.12.2025).

3. OECD. Public Employment and Management Reviews 2020–2024 : website. URL: <https://www.oecd.org/gov/pem/> (Last accessed: 01.12.2025).

4. CEDEFOP. Digitalisation and Work Organisation in EU Public Services 2021–2023. URL: <https://www.cedefop.europa.eu> (Last accessed: 01.12.2025).

5. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

7. Хомишин І. Ю. Публічна служба в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 308–312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/58.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

8. Результати дослідження практики організації віддаленої роботи у державних органах. *Держслужбовець*. 2020. № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2020/may/issue-5/article-108489.html> (дата звернення: 01.12.2025).

9. Сидоренко А. С. Соціально-трудові гарантії державних службовців в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 431–435. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/62.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

10. Мельничук О. Ф., Мельничук М. О., Павліченко І. М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 242–247. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/39.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

11. Eurofound. Work–Life Balance, EU, 2020–2024: *Factsheet* : website. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/surveys-and-data/data-catalogue/work-life-balance-eu-2020-2024> (Last accessed: 01.12.2025).

12. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

13. Verordnung über die Arbeitszeit der Beamtinnen und Beamten des Bundes: *Arbeitszeitverordnung (AZV)*. *Bundesgesetzblatt*. Teil I. 2006. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/98563/AZV.pdf> (Last accessed: 01.12.2025).

14. Flexibles Arbeiten in der Bundesverwaltung. *Bundesministerium des Innern und für Heimat* : website. URL: <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/oeffentlicher-dienst/arbeiten-in-der-bundesverwaltung/flexibles-arbeiten/flexibles-arbeiten-node.html> (Last accessed: 01.12.2025).

15. Temps de travail dans la fonction publique. *Service-Public.fr* : site web. URL: <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/N20276> (Last accessed: 01.12.2025).

16. European Commission. Work–life balance. *Employment, Social Affairs and Inclusion* : website. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/rights-work/labour-law/working-conditions/work-life-balance_en (Last accessed: 01.12.2025).

17. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej : t.j. Dz.U. 2024 poz. 409. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20082271505> (Last accessed: 01.12.2025).

18. Eurofound. Working Time in 2019–2020. *Publications Office of the European Union*, 2021. Luxembourg : website. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/working-time-2019-2020> (Last accessed: 01.12.2025).

19. Eurofound. Working Life Country Profile for the Netherlands : website. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/countries/netherlands> (Last accessed: 01.12.2025).

20. Eurostat. Actual Weekly Hours of Work in Main Job, 2024 : website. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (Last accessed: 01.12.2025).

21. Гетьманцева Н. Д. Модифікація трудових відносин в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 309–313. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/55.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

Анотація

Михайловська Є. В., Шлапко Т. В. Оптимізація режиму робочого часу державних службовців: порівняльно-правовий аналіз досвіду України та країн ЄС. – Стаття.

У статті здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз підходів до організації та оптимізації режиму робочого часу державних службовців в Україні та державах – членах Європейського Союзу. Обґрунтовано, що формування ефективної моделі робочого часу є ключовим чинником підвищення результативності публічного управління, особливо в умовах воєнного стану, який супроводжується безпековими ризиками, вимушеною мобільністю персоналу та нерівномірним доступом до інфраструктури. Наголошено, що цифровізація державного сектору та поширення дистанційних і змішаних форматів службової діяльності трансформують просторово-часові параметри праці та потребують оновлення національних підходів до регулювання робочого часу.

На основі аналізу Директиви 2003/88/ЄС, аналітичних матеріалів Європейської Комісії, OECD, CEDEFOP та Eurofound охарактеризовано сучасні європейські стандарти організації робочого часу, що включають вимоги щодо максимальної тривалості робочого дня і тижня, мінімальних періодів відпочинку, компенсації надурочних годин, гнучких режимів праці та охорони психосоціального здоров'я. Установлено, що Німеччина, Франція, Польща та Нідерланди поєднують гарантований нормативний мінімум трудових прав із розвинутими інституціоналізованими механізмами гнучкої організації праці, зокрема гнучким робочим днем, довгостроковими рахунками робочого часу, банками часу, частковою зайнятістю, системами чергувань та електронним робочим середовищем (e-workplace). Доведено, що гнучкі режими праці в країнах ЄС функціонують як стабільний елемент кадрової політики, спрямований на підвищення стійкості публічної служби, продуктивності та балансу «робота – життя».

Проаналізовано сучасний стан правового регулювання робочого часу державних службовців України, який формально забезпечує базові трудові гарантії, однак залишається переважно орієнтованим на традиційні (офісні) формати та потребує модернізації з урахуванням викликів воєнного стану, цифрової трансформації, розвитку дистанційної та змішаної роботи, а також зростання психосоціальних ризиків. Визначено, що оптимізація режиму робочого часу державних службовців України має ґрунтуватися на системному оновленні законодавства відповідно до права ЄС, розширенні інституціоналізованих гнучких форм праці, удосконаленні про-

зорих механізмів обліку та компенсації надурочних годин, нормативному врегулюванні чергувань, розвитку цифрової інфраструктури e-workplace та поступовому формуванні правових засад інституту «права на відключення» як елемента охорони психосоціального здоров'я та забезпечення балансу між службовими обов'язками і приватним життям. Підкреслено, що впровадження зазначених підходів є необхідною умовою підвищення стійкості, гнучкості та ефективності державної служби в умовах воєнного стану та подальшого євроінтеграційного розвитку України.

Ключові слова: державна служба; робочий час; гнучкі режими праці; дистанційна та змішана робота; електронне робоче середовище; баланс «робота – життя»; психосоціальна безпека; інститут «права на відключення»; воєнний стан; країни ЄС.

Summary

Mykhailovska Ye. V., Shlapko T. V. Optimization of Working Time Regimes for Civil Servants: a Comparative Legal Analysis of the Experience of Ukraine and EU Member States. – Article.

The article presents a comprehensive comparative legal analysis of approaches to the organization and optimization of working time regimes for civil servants in Ukraine and the member states of the European Union. It substantiates that the development of an effective working time model is a key prerequisite for enhancing the performance of public administration, particularly under martial law, which is accompanied by security risks, forced staff mobility, and unequal access to infrastructure. It is emphasized that the digitalization of the public sector and the rapid spread of remote and hybrid formats of public service significantly transform the spatial and temporal organization of work and highlight the need to modernize national approaches to working time regulation.

Based on the analysis of Directive 2003/88/EC, analytical reports of the European Commission, OECD, CEDEFOP, and Eurofound, the article characterizes contemporary European standards relating to

working time duration, rest periods, flexible working arrangements, overtime compensation, and psychosocial health protection. It is established that the models of Germany, France, Poland, and the Netherlands combine a guaranteed normative minimum of labour rights with the extensive use of institutionalized mechanisms of flexible work organization, including flexible working hours, long-term working time accounts, time banks, part-time employment, on-call regimes, and electronic working environments (e-workplace). It is demonstrated that, within European legal orders, flexible work arrangements function as a systemic instrument of human-resource policy aimed at ensuring the resilience of the public service and maintaining a balance between professional duties and private life.

The study concludes that the current model of working time regulation in Ukraine formally ensures basic labour guarantees but remains predominantly oriented toward traditional office-based formats and insufficiently reflects contemporary challenges related to digitalization, increased staff mobility, and growing psychosocial workloads. It is determined that optimizing the working time regime for Ukrainian civil servants requires a systematic update of legislation in line with EU standards, the expansion of institutionalized flexible work formats, improved transparent mechanisms for recording and compensating overtime, regulatory clarification of on-call regimes, and the implementation of comprehensive approaches to psychosocial health protection. Particular importance is attached to the development of electronic working environment infrastructure (e-workplace) and the gradual normative introduction of elements of the “right to disconnect” as tools for ensuring work–life balance, strengthening staff resilience, and increasing the overall efficiency of the public service under martial law and in the context of further European integration.

Key words: civil service; working time; flexible working arrangements; remote and hybrid work; electronic working environment; work–life balance; psychosocial safety; right to disconnect; martial law; EU member states.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.7>

А. В. Олійник
orcid.org/0009-0009-4071-7421
доктор філософії
керівник
ТОВ «Аннун»

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Право як найбільш ефективний засіб упорядкування суспільних відносин має сприяти розвитку інтеграційних процесів і забезпечувати належні умови для співпраці держав на засадах рівності та з урахуванням інтересів кожного учасника. Інтеграція може відбуватися як у межах уже створених інституційних механізмів, удосконалюючи їх, так і шляхом утворення нових організаційних форм із елементів, що раніше не перебували у взаємозв'язку. Тому, одним із вагомих чинників сучасного розвитку джерел права є інтеграція, яка у відносинах, що регулюються нормами адміністративного права проявляється в наближенні законодавства України, яке регулює діяльність органів публічної адміністрації, до міжнародних стандартів, а також у запровадженні у національному праві вимог і гарантій, передбачених такими стандартами у правозастосування.

Подальший розвиток інтеграційних процесів безпосередньо впливає на формування та еволюцію джерел адміністративного права. Розширення міждержавної взаємодії зумовлює розширення кола джерел адміністративного права, через які міжнародні стандарти, принципи, звичаї, положення знаходять відображення у нормах адміністративного права України. У результаті зростає значення міжнародних договорів, актів наддержавних утворень, рішень судових органів та інших офіційно визнаних приписів, які набувають обов'язкового характеру через механізми імплементації у національне законодавство.

У зв'язку з чим, актуальність дослідження інтеграційних процесів як підстави формування нових джерел адміністративного права зумовлена потребою наукового аналізу трансформацій які відбуваються у вітчизняному законодавстві. Євроінтеграційний курс України, виконання міжнародних зобов'язань і впровадження міжнародних стандартів у цій сфері об'єктивно вимагають визначення місця, юридичної сили та співвідношення нових джерел адміністративного права з національними нормативно-правовими актами. Неналежна теоретична розробленість зазначених питань зумовлює проблеми однакового розуміння і реалізації норм адміністративного

права у діяльності органів публічної адміністрації, що підтверджує наукову і практичну значущість обраної теми.

Метою статті є з'ясування ролі інтеграційних процесів у формуванні та трансформації джерел адміністративного права України, а також наукове обґрунтування змін у складі, змісті й співвідношенні традиційних і нових джерел адміністративного права в умовах європейської інтеграції з урахуванням положень Конституції України та принципу верховенства права.

Стан наукових досліджень проблематики, пов'язаної з формуванням і трансформацією джерел адміністративного права, свідчить про наявність ґрунтового теоретичного підґрунтя, сформованого у працях провідних вітчизняних учених. Окремі питання джерел адміністративного права висвітлювалися Ю. П. Битяком, В. В. Галуньком, Н. Ю. Задиракою, О. В. Константиєм, Р. С. Мельником, Н. А. Мазаракі, С. Г. Стеценком, А. М. Школик та іншими ученими.

Водночас аналіз наукових публікацій засвідчує, що інтеграційні процеси здебільшого досліджувалися фрагментарно – через призму гармонізації законодавства, реформування публічної адміністрації або впровадження європейських стандартів, без комплексного осмислення їх як чинника саме формування та трансформації джерел адміністративного права. Це зумовлює потребу подальших досліджень, спрямованих на системне визначення впливу інтеграції на види і юридичну силу джерел адміністративного права України.

У науковій літературі правова інтеграція визначається як процес юридичної взаємодії, взаємного пристосування та зближення національних норм, що ґрунтується на міжнародних принципах, стандартах і способах правового регулювання [1, с. 104].

Реалізація правової інтеграції у сфері публічного адміністрування значною мірою визначається заходами та механізмами, які держава впроваджує для наближення адміністративного законодавства і практики діяльності органів публічної адміністрації до міжнародних та європейських

стандартів. До таких заходів, зокрема, належать утвердження демократичних засад організації публічної влади, забезпечення верховенства права, удосконалення діяльності органів публічної адміністрації, перегляд адміністративного законодавства та запровадження європейських стандартів адміністративної процедури, публічної служби й надання адміністративних послуг.

Поглиблення міжнародної інтеграції розширює напрями співпраці між державами, тому виникає потреба в належному адміністративно-правовому забезпеченні такої взаємодії. Співробітництво переходить від поодиноких контактів до постійної координації та спільних програм, від простого обміну інформацією – до взаємодії компетентних органів у питаннях регулювання, контролю та надання дозволів, а також до запровадження спільних стандартів і правил у відповідних сферах публічного адміністрування.

Україна як суверенна держава не може залишатися осторонь інтеграційних процесів, що зумовлює необхідність визначення пріоритетів державних політик у різних галузях та сферах суспільних відносин та належного адміністративно-правового супроводу такої інтеграції. Це передбачає приведення адміністративного законодавства у відповідність до міжнародних і європейських стандартів з урахуванням національних особливостей, а також створення ефективних механізмів реалізації державних інтересів через співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями.

Слід підкреслити, що однією з вирішальних передумов успішної євроінтеграції України є досягнення належного ступеня відповідності національного законодавства нормам права Європейського Союзу. У науковій літературі зазначається, що найбільш змістовно процеси правової інтеграції відображає категорія «гармонізація законодавства». Її доцільно розуміти як послідовне наближення національної юридичної термінології до термінології права ЄС, а також як системне узгодження базових понять, орієнтирів і напрямів розвитку законодавства України відповідно до загальноєвропейських цінностей, стандартів і принципів права [2].

У дисертаційних дослідженнях також обґрунтовується, що правова гармонізація є одним із найважливіших засобів інтеграції, оскільки вона забезпечує узгодженість і співмірність правового регулювання в межах певного об'єднання. У цьому значенні гармонізацію визначають як процес досягнення взаємовідповідності та збалансованості національних законодавств у межах відповідного правового простору [3, с. 165].

У сучасних умовах спостерігається стійка тенденція зближення англосаксонської та рома-

но-германської правових систем, що свідчить про посилення взаємозалежності правового регулювання у світі. З одного боку, у країнах англосаксонської правової сім'ї зростає значення кодифікованих і інших писаних актів, з іншого – у державах романо-германської правової сім'ї дедалі активніше використовується судова практика як орієнтир для застосування норм. Такі процеси зумовлені інтенсивним розвитком економічної інтеграції, яка сприяє взаємопроникненню національних моделей регулювання. Унаслідок цього відбувається обмін правовими ідеями, рішеннями та юридичними формами.

Інтеграційні процеси визначають орієнтири та стандарти розвитку національного права, зокрема законодавства. Їх вплив не обмежується нормотворчою діяльністю, а поширюється також на організацію і діяльність органів публічної адміністрації та на здійснення правосуддя адміністративними судами.

Інтеграційні процеси, що охоплюють більшість сфер суспільного життя, впливають на формування нових джерел адміністративного права. У зв'язку з цим можна стверджувати, що відбувається інтеграція у сфері адміністративно-правового регулювання, яка проявляється під час здійснення нормотворчої діяльності, удосконалення організації публічної адміністрації та розвитку судового захисту прав і законних інтересів приватних осіб у публічно-правових відносинах. Okремо простежується вплив європейських цінностей і стандартів, які утверджуються в Україні та набувають практичного вираження у вигляді норм, що застосовуються в адміністративному судочинстві.

Насамперед це виявляється під час розгляду публічно-правових спорів і забезпечення ефективного судового захисту від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень шляхом дотримання засад і завдань адміністративного судочинства (верховенство права, законність, рівність учасників процесу, змагальність, неупередженість суду, розумні строки розгляду справ, офіційне з'ясування всіх обставин тощо). Особливістю інтеграційних змін у цій сфері є посилення ролі альтернативних способів врегулювання публічно-правових спорів, зокрема застосування примирення сторін в адміністративному процесі. Серед важливих новацій адміністративного процесуального законодавства слід відзначити закріплення та розвиток процедур, спрямованих на врегулювання спору за участю суду, примирення сторін, медіація, які покликані забезпечити більш оперативний і результативний захист прав, зменшити процесуальні витрати та оптимізувати навантаження на суд.

Систематизація загальноновизнаних положень міжнародного права дає підстави визначити

коло джерел, що використовуються на сучасному етапі його розвитку. Найбільш усталеним є перелік джерел, закріплений у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, де як основні джерела названо міжнародні договори та міжнародний звичай. Окреме значення надається також загальним принципам права, однак правозастосування свідчить про їх більш обмежене використання, у зв'язку з чим їх доцільно розглядати переважно як допоміжні джерела. До допоміжних джерел, крім того, відносять рішення міжнародних організацій і судових установ, а також доктрину міжнародного права [4, с. 318].

Зазначений підхід має методологічне значення і для аналізу джерел адміністративного права, оскільки дає змогу здійснювати їх розмежування за ступенем юридичної сили та роллю у механізмі правового регулювання публічно-правових відносин. Хоча у вітчизняній адміністративно-правовій науці традиційно домінує уявлення про нормативно-правовий акт як основне джерело адміністративного права, інтеграційні процеси та розвиток правозастосування зумовлюють необхідність переосмислення складу джерельної бази цієї галузі.

У цьому зв'язку особливої уваги потребує правовий звичай як можливе джерело адміністративного права. У діяльності органів публічної адміністрації фактично формуються сталі моделі поведінки та усталені способи вирішення типових адміністративних ситуацій, які справляють вплив на регулювання публічно-правових відносин. Разом з тим включення правового звичаю до системи джерел адміністративного права можливе лише за умови чіткого наукового визначення його ознак, меж дії та співвідношення з нормативно-правовими актами і судовими рішеннями. Це зумовлює потребу комплексного теоретичного осмислення правового звичаю з метою недопущення підміни норм адміністративного права внутрішніми адміністративними практиками та забезпечення належної визначеності правового регулювання.

М. І. Козюбра, виходячи зі змісту принципу верховенства права, закріпленого у ч. 1 ст. 8 Конституції України, обґрунтовує думку, про те, що пріоритет над національними законами мають насамперед ті міжнародні договори, що безпосередньо стосуються прав і свобод людини. Водночас щодо інших міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, їх співвідношення з нормами національного законодавства, на думку вченого, здебільшого вирішується шляхом закріплення у відповідних законах спеціальних колізійних приписів, спрямованих на подолання можливих розбіжностей між положеннями міжнародних договорів і внутрішнього законодавства [5, с. 9].

Зазначена позиція актуалізує проблематику використання міжнародних договорів, актів Європейського Союзу та інших міжнародних правових інструментів як джерел адміністративного права. В умовах євроінтеграції України особливої уваги потребує з'ясування їх місця у системі джерел адміністративного права, юридичної сили та порядку застосування у діяльності органів публічної адміністрації. Це питання вимагає окремого наукового дослідження з урахуванням принципу верховенства права, конституційних положень щодо дії міжнародних договорів у національній правовій системі, а також необхідності забезпечення належної визначеності та послідовності адміністративно-правового регулювання.

Серед допоміжних джерел міжнародного права особливе місце займають міжнародні принципи, які за певних умов здатні впливати на розвиток джерел адміністративного права та посилювати їх регулятивний потенціал. У загальному розумінні основні принципи сучасного міжнародного права можна охарактеризувати як загальновизнані норми найвищої юридичної сили, що застосовуються для врегулювання найбільш важливих питань міжнародних відносин. Вони мають юридичну силу та імперативний характер (*jus cogens*), а отже є обов'язковими для виконання.

Поряд з цим у науці тривають дискусії щодо приналежності міжнародних принципів до джерел права. Поширеною є позиція, за якою такі принципи й норми становлять складову змісту інших джерел міжнародного права і самі по собі не виступають окремою формою права. Зазвичай вони виражаються через міжнародний договір або міжнародний звичай. Водночас існує й інший підхід, відповідно до якого загальноприйняті принципи і норми міжнародного права можуть розглядатися як самостійні джерела права. Прихильники цієї позиції виходять із того, що хоча такі принципи можуть бути закріплені у законах, договорах чи звичаях, їх дія не зводиться лише до названих форм, оскільки вони здатні існувати й автономно. У межах цієї концепції обґрунтовується, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права залежно від потреб і доцільності можуть виступати як елементами змісту інших джерел, так і окремими джерелами права у процесі правозастосування [6].

Отже, міжнародні принципи, маючи юридичну значущість і імперативний характер, потенційно можуть впливати на розвиток джерел адміністративного права та застосовуватися під час регулювання публічно-правових відносин. Водночас у науці відсутня єдність щодо визнання їх у якості самостійного джерела права. Для адміністративного права важливо чітко встановити, коли і за яких обставин міжнародні принципи можуть

застосовуватися як джерело права, при цьому враховуючи положення Конституції України та принцип верховенства права.

У сучасних умовах розвитку адміністративного права поряд із традиційними джерелами дедалі частіше порушується питання про використання так званих квазіджерел адміністративного права. Їх поява зумовлена ускладненням публічно-правових відносин, активізацією інтеграційних процесів та потребою оперативного реагування органів публічної адміністрації на нові соціальні виклики.

До квазіджерел адміністративного права доцільно відносити правові явища, які не мають класичного статусу джерела права, однак фактично впливають на формування та застосування норм адміністративного права. Насамперед ідеться про узагальнення судової практики, правові позиції вищих судових інстанцій, акти «м'якого права» (soft law), а також адміністративні стандарти і кодекси поведінки. Такі акти не встановлюють загальнообов'язкових норм у формально-юридичному розумінні, проте спрямовують діяльність суб'єктів публічної адміністрації та впливають на однакове розуміння і реалізацію норм адміністративного права, так як заповнюють прогалини, конкретизують оціночні поняття, забезпечують однакові підходи до застосування норм адміністративного права.

На нашу думку, застосування квазіджерел можливе й корисне лише як допоміжний орієнтир: вони не можуть встановлювати нові обов'язки чи права суб'єктів публічно-правових відносин, не можуть замінювати закон чи підзаконний акт і мають використовуватися за умови відповідності з Конституцією України та законодавством.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що інтеграційні процеси виступають чинником оновлення джерел адміністративного права України, зумовлюючи розширення та переосмислення кола його джерел. Євроінтеграційний курс держави, виконання міжнародних зобов'язань і впровадження міжнародних та європейських стандартів об'єктивно підсилюють роль міжнародних договорів, актів Європейського Союзу, судової практики та міжнародних принципів у регулюванні публічно-правових відносин. Водночас зберігається потреба у чіткому визначенні їх місця, юридичної сили та співвідношення з національними нормативно-правовими актами з урахуванням положень Конституції України та принципу верховенства права. Особливої уваги потребують квазіджерела адміністративного права. Їх включення до системи джерел є допустимим лише за наявності чітких критеріїв: загальнообов'язковості, правової визначеності змісту,

офіційного визнання та забезпечення державою. За відсутності таких умов квазіджерела адміністративного права, інші правові явища не можуть розглядатися як джерела адміністративного права, оскільки вони не створюють загальнообов'язкових правил і не повинні собою підмінити адміністративно-правове регулювання.

Література

1. Трихліб К. О. Інтеграція: сутність і особливості. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (м. Харків, 24 трав. 2016 р.). Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 100–105.
2. Сидоренко О. О. Вплив правової інтеграції на правові системи URL: <https://docplayer.net/82806950-Vpliv-pravovoyi-integraciyi-na-pravovi-sistemi.html>
3. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2004. 448 с.
4. Правознавство : підручник / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон та ін. ; за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. Київ : КНЕУ, 2003. 767 с.
5. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3–11.
6. Загородня Н. В. Джерела господарського процесуального права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 263 с.

Анотація

Олійник А. В. Інтеграційні процеси як чинник формування та трансформації джерел адміністративного права України. – Стаття.

Статтю присвячено комплексному аналізу інтеграційних процесів як чинника формування та трансформації джерел адміністративного права України. Обґрунтовується, що євроінтеграційний курс держави, виконання міжнародних зобов'язань і впровадження міжнародних та європейських стандартів зумовлюють зміну підходів до розуміння складу, змісту та співвідношення джерел адміністративного права. Показано, що інтеграція проявляється не лише у нормотворчій діяльності, а й у практиці діяльності органів публічної адміністрації та здійсненні адміністративного судочинства. Проаналізовано поняття правової інтеграції та гармонізації законодавства, розкрито їх значення для розвитку адміністративного права. Особливу увагу приділено впливу міжнародних договорів, актів Європейського Союзу, судових рішень і міжнародних принципів на адміністративно-правове регулювання публічно-правових відносин, а також проблемі визначення їх юридичної сили з урахуванням положень Конституції України та принципу верховенства права. Висвітлено дискусійні підходи до визнання окремих міжнародних принципів як самостійних джерел права. Обґрунтовується необхідність наукового осмислення правового звичаю як можливого джерела адміністративного права та визначення чітких критеріїв його застосування. Проаналізовано природу квазіджерел адміністративного права, зокрема судової практики, актів «м'якого права», адміністративних стандартів і кодексів поведінки, визначено межі та умови їх допустимого використання. Зроблено висновок про потребу вироблення узгоджених наукових підходів до тран-

сформації системи джерел адміністративного права в умовах інтеграційних процесів.

Ключові слова: адміністративне право, джерела адміністративного права, інтеграційні процеси, європейська інтеграція, міжнародні стандарти, міжнародні принципи, правовий звичай, квазіджерела права.

Summary

Oliinyk A. V. Integration Processes as a Factor in the Formation and Transformation of the Sources of Administrative Law of Ukraine. – Article.

The article is devoted to a comprehensive analysis of integration processes as a factor in the formation and transformation of the sources of administrative law of Ukraine. It substantiates that the European integration course of the state, the fulfillment of international obligations, and the implementation of international and European standards lead to changes in approaches to understanding the composition, content, and correlation of the sources of administrative law. It is shown that integration manifests itself not only in law-making activity but also in the practical activities of public administration bodies and in the administration of administrative justice. The concepts of legal integration and harmonization of legislation are analyzed, and their

significance for the development of administrative law is revealed. Particular attention is paid to the influence of international treaties, acts of the European Union, judicial decisions, and international principles on the administrative-law regulation of public-law relations, as well as to the problem of determining their legal force with due regard to the provisions of the Constitution of Ukraine and the principle of the rule of law. Debated approaches to recognizing certain international principles as independent sources of law are highlighted. The necessity of scholarly consideration of legal custom as a possible source of administrative law and the establishment of clear criteria for its application is substantiated. The nature of quasi-sources of administrative law—particularly judicial practice, soft-law instruments, administrative standards, and codes of conduct—is analyzed, and the limits and conditions of their permissible use are determined. The article concludes by emphasizing the need to develop coherent scholarly approaches to transforming the system of sources of administrative law in the context of integration processes.

Key words: administrative law, sources of administrative law, integration processes, European integration, international standards, international principles, legal custom, quasi-sources of law.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.571
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.8>

І. Г. Орловська
orcid.org/0000-0001-9266-7416
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри галузевого права та теоретико-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ МЕДИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації призвела до драматичного зростання кількості громадян, які потребують комплексних державних послуг.

Так, за даними Агентства ООН у справах біженців, станом на вересень 2025 року в Україні налічувалося близько 3,7 мільйона осіб, котрі досі мають статус внутрішньо переміщених, ще близько 5,6 мільйона українців стали біженцями, опинившись за межами країни [1]. Водночас, як зазначив заступник міністра у справах ветеранів Руслан Приходько в телеєфірі, станом на початок вересня 2025 року в Україні загалом налічувалося понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю внаслідок війни [2].

За даними Єдиного державного реєстру ветеранів війни чисельність учасників бойових дій, інформація про яких внесена до реєстру станом на 01.10.2025 року, перевищувала 1 мільйон 350 тисяч осіб [3].

Усі ці групи мають критичні потреби у довгостроковій фізичній та психологічній реабілітації, що, у свою чергу, потребує удосконалення публічного адміністрування. Держава має забезпечити не просто одноразову медичну допомогу чи соціальну виплату, а інтегрований, безперервний ланцюг медико-соціальних послуг. Успіх соціальної реінтеграції цих найбільш вразливих груп населення є критично важливим для національної стійкості, що вимагає якісно та ефективного підходу до організації публічних процесів.

Медичне обслуговування (відновна медицина та реабілітація), яке є критично важливим для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), регулюється виключно механізмами Національної служби здоров'я України (далі – НСЗУ), що діє як єдиний закупівельник послуг в рамках Програми медичних гарантій.

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають послугу з медичного обслуговування населення (медична послуга) [4].

Механізм медичного обслуговування населення, побудований на принципі «гроші йдуть за пацієнтом», забезпечує фінансування закладів

охорони здоров'я (комунальних некомерційних підприємств) через укладання прямих договорів на надання конкретних пакетів послуг. Зокрема, у пакети, що стосуються відновної медицини, стаціонарної та амбулаторної реабілітації, закладено чіткі адміністративні стандарти надання допомоги та вимоги до обладнання й персоналу.

Згідно із Порядком реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2025 році, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2025 році», пакет медичних послуг – це перелік медичних послуг та лікарських засобів, необхідних для надання таких послуг, у межах певного виду медичної допомоги, до яких встановлюються єдині специфікації, умови закупівлі, тип тарифу та базова ставка, оплату надання яких здійснює НСЗУ згідно з договором. Програма медичних гарантій на 2025 рік охоплює 45 пакетів послуг, пріоритетними серед яких для ветеранів є реабілітаційна, психосоціальна та стаціонарна допомога [5].

Наразі Міністерство охорони здоров'я України вже оприлюднило проект постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2026 році» [6], в якому зберігаються поточні пакети.

Таким чином, сучасна система охорони здоров'я України, що функціонує за принципом «гроші йдуть за пацієнтом», трансформувалася у централизовану сервісну модель через механізм Програми медичних гарантій шляхом закупівлі конкретних пакетів медичних послуг. Для таких пріоритетних категорій, як ветерани та ВПО, зазначене дозволяє отримати критично важливі послуги з відновної медицини, стаціонарної реабілітації та психосоціальної підтримки, оскільки кожен пакет послуг містить жорсткі вимоги до кваліфікації персоналу та наявності необхідного обладнання. Законодавче закріплення статусу НСЗУ як єдиного замовника дозволяє інтегрувати розрізнені медичні заклади у єдиний реабілітаційний простір, де фінансова

стабільність лікарні безпосередньо залежить від її здатності відповідати державним стандартам та фактичних потреб пацієнта. Водночас актуалізується проблема розмежування зон відповідальності між суб'єктами публічного управління.

Однак саме таке застосування цих механізмів НСЗУ призводить до суттєвої адміністративно-правової фрагментації та створює бар'єри на шляху до комплексної допомоги. Фокус НСЗУ, відповідно до її адміністративних функцій, лежить у площині медичних результатів та фінансової ефективності, тоді як соціальна реінтеграція, адаптація та довгострокова соціальна підтримка (що є невіддільними для ветеранів та осіб з інвалідністю) залишаються поза її прямим контролем і належать до компетенції органів соціального захисту. Це зумовлює необхідність пошуку точок дотику між медичними протоколами та соціальними стандартами, що передбачені законодавством.

Інтеграція послуг вимагає імплементації моделі на основі Закону України «Про соціальні послуги», який соціальні послуги визначає як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [7].

Правова природа соціальних послуг, згідно зі статтею 1 вказаного Закону, створює підґрунтя для формування єдиного адміністративного алгоритму, де медична допомога логічно перетікає у соціальну підтримку.

Концептуальним підґрунтям для такого втручання є правова категорія «складні життєві обставини», що розуміються як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно [7]. В адміністративно-правовому розумінні ідентифікація складних життєвих обставин є юридичним фактом-підставою для запуску механізму державного соціального захисту. Для ветеранів та ВПО складні життєві обставини часто мають комплексний та перманентний характер, що вимагає від суб'єктів надання послуг переходу від точкового клінічного втручання до пролонгованого соціального супроводу та абілітації.

Зазначимо, що Законом України «Про соціальні послуги» визначаються 16 чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини. Аналіз нормативно визначених детермінант складних життєвих обставин дозволяє виокремити специфічну групу чинників, які є найбільш характерними для України на даному етапі: інвалідність, невиліковні хвороби або стани, що потребують тривалого лікування, а також психічні та поведінкові розлади. Проте найбільш вагомим в контексті досліджуваної теми є законодавче визнання чинником склад-

них життєвих обставин шкоди, завданої воєнними (бойовими) діями, збройним конфліктом та вимушеним внутрішнім переміщенням. Це створює необхідне правове поле для об'єднання медичних реабілітаційних протоколів із заходами соціальної реінтеграції осіб, що постраждали від агресії, зокрема через подолання втрати соціальних зв'язків та функціональної дезадаптації.

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення інтеграції послуг має базуватися на синергії медичного та соціального секторів, де подолання безробіття, малозабезпеченості та наслідків психофізичних травм розглядається як єдиний цілісний процес. Мінімізація негативних наслідків для ветеранів та ВПО неможлива без усунення інституційних бар'єрів між фінансовими пакетами НСЗУ та соціальними програмами територіальних громад. Тільки через нормативне закріплення мультидисциплінарного підходу та міжвідомчої координації можливо трансформувати окремі адміністративні функції у дієвий механізм комплексної реабілітації цієї категорії осіб.

Процесуальний аспект реалізації зазначеної моделі доцільно розглянути крізь призму алгоритму переходу ветерана від стадії інтенсивного лікування до системи тривалої соціальної підтримки, яка розпочинається безпосередньо у закладі охорони здоров'я на етапі роботи мультидисциплінарної реабілітаційної команди. Згідно з нормами Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», підставою для подальшої маршрутизації є сформований Індивідуальний реабілітаційний план, що є документом, розробленим мультидисциплінарною реабілітаційною командою за результатами реабілітаційного обстеження особи з обмеженнями повсякденного функціонування (або такої, у якій можуть виникнути обмеження повсякденного функціонування), який визначає мету та завдання реабілітації та комплекс заходів, необхідних для їх досягнення [8]. У момент, коли медичні показники пацієнта стабілізуються, а потреби трансформуються з суто клінічних у функціонально-адаптивні, адміністратор закладу або соціальний працівник при лікарні ініціює взаємодію з органом соціального захисту за місцем проживання чи реєстрації ветерана. Цей етап є критичним, оскільки він забезпечує безперервність супроводу та запобігає виникненню «адміністративної паузи» між випискою зі стаціонару та початком отримання соціальних послуг.

Процедура надання послуг (стаття 19 Закону України «Про соціальні послуги») [7] передбачає комплексну оцінку потреб фахівцем із соціальної роботи з подальшим розробленням індивідуального плану.

Особливе значення в системі адміністративно-правового забезпечення має механізм вери-

фікації статусу та потреб ветерана через Єдиний державний реєстр ветеранів війни як єдину державну інформаційно-комунікаційну систему, призначену для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, захисту і знеособлення інформації про ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Розпорядником та держателем цього Реєстру є Міністерство у справах ветеранів України [9].

Інтеграція медичних даних, що надходять через систему E-Health від НСЗУ, та соціальних даних, що фіксуються в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери [10], дозволяє автоматизувати процес призначення пільг та послуг. Для ветерана цей порядок дій завершується укладанням договору про надання соціальних послуг із відповідним суб'єктом (комунальним закладом або недержавним надавачем), що фактично означає перехід особи під опіку системи соціальної реінтеграції. Таким чином, адміністративна логіка процесу вибудовується так, що медична виписка стає автоматичним інструментом для соціального втручання.

Ігонін Р. В. визначає державні реєстри як правові гарантії реалізації прав, що мінімізують суб'єктивізм та забезпечують адресність допомоги [11]. У контексті інтеграції послуг для ветеранів та ВПО, дослідник акцентує увагу на тому, що права природа таких реєстрів дозволяє трансформувати соціальний захист у проактивну модель, де автоматизована взаємодія між різними інформаційними ресурсами (зокрема й Єдиним державним реєстром ветеранів війни та Єдиною інформаційною системою соціальної сфери) стає запобіжником проти дублювання функцій та водночас забезпечує адресність і прозорість розподілу публічних ресурсів.

Завершальним етапом реалізації права на інтегровану допомогу є моніторинг результативності наданих послуг та потенційне коригування маршруту залежно від динаміки стану ветерана. У науковому дискурсі цей етап розглядається як перехід до довгострокового кейс-менеджменту. Варто зауважити, що наразі інститут кейс-менеджменту потребує чіткого нормативного визначення. Зокрема, доцільно законодавчо визначити фахівця із соціальної роботи як ключову процесуальну фігуру, відповідальну за міжвідомчу координацію, та встановити обов'язковість його взаємодії з мультидисциплінарною реабілітаційною командою медичного закладу ще до моменту виписки пацієнта. Ефективність такої моделі прямо залежить від якості координації на рівні територіальної громади,

що дозволяє забезпечити перехід від пасивного отримання допомоги до активної соціальної життєдіяльності.

Соціальна реабілітація в умовах воєнного стану спрямована не лише на подолання наслідків травматичного досвіду, але й на відновлення потенціалу кожної особистості, збереження людського капіталу, зміцнення національної єдності та відбудову соціального простору. Успіх цієї реабілітації залежить від скоординованої роботи держави, органів місцевого самоврядування, громадського сектору, міжнародних партнерів, а також активної позиції самих громадян. У контексті повномасштабної війни та тривалих її наслідків необхідно розглядати соціальну реабілітацію як довготривалий і динамічний процес, що вимагає постійного удосконалення підходів, підвищення кваліфікації фахівців, розвитку інфраструктури та інституційної спроможності [12].

Водночас важливим теоретичним доповненням до питання інтеграції послуг є позиція Макарової Т. П., яка розглядає адміністративно-правовий механізм надання соціальних послуг як складну динамічну систему, спрямовану на трансформацію соціальної політики держави в конкретний сервісний результат для особи. У своєму дослідженні авторка обґрунтовує, що ефективність цього механізму в умовах децентралізації та євроінтеграційних процесів безпосередньо залежить від подолання інституційної розрізненості між суб'єктами публічного управління. В контексті забезпечення прав ветеранів та ВПО, такий підхід передбачає розбудову інтегрованої моделі адміністрування, де правова форма надання послуги стає інструментом координації медичних та соціальних стандартів. Це дозволяє забезпечити принцип «безперервності супроводу», за якого адміністративно-правове регулювання виступає гарантом того, що перехід особи від медичної реабілітації до соціальної реінтеграції відбувається в межах єдиного правового циклу, нівелюючи ризики соціальної виключеності через відомчу фрагментацію [13].

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що попри успішну побудову сервісної моделі медичної допомоги, ключовим деструктивним чинником залишається інституційна розрізненість між системами НСЗУ та соціального захисту. Фрагментація публічного управління призводить до виникнення «адміністративних пауз» у маршруті ветерана чи ВПО, коли після завершення стаціонарного етапу реабілітації особа опиняється у правовому вакуумі. Це підтверджує, що чинна модель адміністрування все ще орієнтована на внутрішньовідомчий процес, а не на безперервний сервісний результат для людини.

Критичне значення для подолання зазначеної фрагментації має перехід до проактивного управ-

ління через цифрову інтеграцію державних реєстрів (E-Health та Єдину інформаційну систему соціальної сфери) та впровадження обов'язкового кейс-менеджменту.

Резюмуючи, адміністративно-правове забезпечення інтеграції послуг має бути спрямоване на формування цілісного правового циклу, у якому індивідуальний реабілітаційний план набуває статусу юридичного факту-тригера, що ініціює автоматичний запуск відповідних адміністративних процедур у системі соціального захисту. Мінімізація деструктивного впливу інституційної розрізненості через нормативне встановлення протоколів міжвідомчої взаємодії є передумовою функціонування проактивної моделі соціального захисту, здатної забезпечити сталий розвиток людського потенціалу в умовах воєнного стану.

Література

1. Укрінформ. Кароліна Ліндхольм Біллінг, представниця Агентства ООН у справах біженців. Кажемо донорам – не час здаватися, бо українці хочуть будувати майбутнє вдома. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4034143-karolina-lindholm-billing-predstavnica-agentstva-onu-u-spravah-bizenciv.html> (дата звернення: 20.12.2025)
2. Укрінформ. В Україні понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4032820-v-ukraini-ponad-130-tisac-veteraniv-z-invalidnistu.html> (дата звернення: 20.12.2025)
3. Офіційний сайт – Міністерства у справах ветеранів України. Єдиний державний реєстр ветеранів війни. URL: <https://mva.gov.ua/edrvw> (дата звернення: 20.12.2025)
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
5. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2025 році: постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1503-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
6. Офіційний сайт – Міністерства охорони здоров'я України. Повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2026 році». URL: <https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-realizaciyi-programi-derzhavnih-garantij-medichnogo-obslugovuvannya-naselennya-u-2026-roci> (дата звернення: 20.12.2025)
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
8. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
9. Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни: постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
10. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
11. Ігонін Р. В. Адміністративно-правові засади формування та ведення реєстрів у системі соціального захисту України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2025. № 2 (46). С. 118–125. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/oct/40468/urnauki46.pdf#page=118> (дата звернення: 20.12.2025)
12. Луковський І., Козлюк С., Жук С. Соціальна реабілітація в умовах воєнного стану. Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ): Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси НУЦЗ України – К : 7БЦ, 2025. 344 с. ISBN 978-617-549-322-9. URL: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/26411/1/edscz%202025.pdf#page=171> (дата звернення: 20.12.2025)
13. Макарова Т. П. Адміністративно-правове регулювання надання соціальних послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. 235 с. URL: https://etnuir.tnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/186/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f_%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b2%d0%b0_%d0%a2%d0%9f.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.12.2025)

Анотація

Орловська І. Г. Адміністративно-правове забезпечення інтеграції медичних та соціальних послуг для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. – Стаття.

У статті досліджується адміністративно-правове забезпечення інтеграції медичних та соціальних послуг для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. Зазначено, що внаслідок повномасштабної збройної агресії значно зростає кількість осіб з критичними потребами у довгостроковій фізичній та психологічній реабілітації, що потребує удосконалення публічного адміністрування.

Проаналізовано та критично осмислено нормативно-правову базу надання медичних послуг та соціальних послуг. Звернено увагу на інституційну розрізненість між системами НСЗУ та соціального захисту та адміністративну паузу при переході від медичної реабілітації до соціальної допомоги. Аргументована необхідність створення правового поля для об'єднання медичних реабілітаційних протоколів із заходами соціальної реінтеграції осіб, що постраждали від агресії. На думку автора, держава має забезпечити не просто одноразову медичну допомогу чи соціальну виплату, а інтегрований, безперервний ланцюг медико-соціальних послуг. Адміністративно-правове забезпечення інтеграції послуг має базуватися на синергії медичного та соціального секторів, де надання медичних та соціальних послуг розглядається як єдиний цілісний процес. Передумовою функціонування проактивної моделі соціального захисту є мінімізація деструктивного впливу інституційної розрізненості через нормативне встановлення протоколів міжвідомчої взаємодії. Критичне значення для подолання існуючої фрагментації має перехід до проактивного управління через цифрову інтеграцію та

взаємодію державних реєстрів та впровадження обов'язкового кейс-менеджменту.

Запропоновано кількаетапний алгоритм переходу особи, постраждалої внаслідок збройної агресії (ветерана, ВПО) від стадії інтенсивного лікування до системи тривалої соціальної підтримки, що починається у закладі охорони здоров'я розробкою індивідуального реабілітаційного плану, продовжується ініціюванням взаємодії з органом соціального захисту за місцем проживання чи реєстрації такої особи, розробленням індивідуального плану надання соціальних послуг, який має бути корелятивно узгоджений із медичним індивідуальним реабілітаційним планом, та завершується укладанням договору про надання соціальних послуг.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, ветерани, Єдина інформаційна система соціальної сфери, медичні послуги, сервісна модель медичної допомоги, соціальні послуги.

Summary

Orlovska I. H. Administrative and legal support for the integration of medical and social services for veterans and internally displaced persons. – Article.

The article examines the administrative and legal support for the integration of medical and social services for veterans and internally displaced persons. It is noted that as a result of full-scale armed aggression, the number of people with critical needs for long-term physical and psychological rehabilitation is growing significantly, which requires improvement of public administration.

The regulatory and legal framework for the provision of medical and social services is analysed and critically assessed. Attention is drawn to the institutional fragmentation between the National Health Service of Ukraine and social protection systems and the

administrative pause in the transition from medical rehabilitation to social assistance. The need to create a legal framework for combining medical rehabilitation protocols with measures for the social reintegration of victims of aggression is argued. According to the author, the state should provide not just one-off medical assistance or social payments, but an integrated, continuous chain of medical and social services. The administrative and legal support for the integration of services should be based on the synergy of the medical and social sectors, where the provision of medical and social services is seen as a single, integrated process. A prerequisite for the functioning of a proactive model of social protection is the minimisation of the destructive impact of institutional fragmentation through the regulatory establishment of protocols for interagency cooperation. The transition to proactive management through digital integration and interaction of state registries and the introduction of mandatory case management is critical to overcoming the existing fragmentation.

A multi-stage algorithm has been proposed for the transition of persons affected by armed aggression (veterans, IDPs) from the stage of intensive treatment to a system of long-term social support, which begins in a healthcare facility with the development of an individual rehabilitation plan, continues with the initiation of interaction with the social protection authority at the place of residence or registration of such a person, the development of an individual plan for the provision of social services, which must be correlated with the individual medical rehabilitation plan, and ends with the conclusion of a contract for the provision of social services.

Key words: administrative and legal support, veterans, Unified Information System for Social Services, medical services, service model for medical care, social services.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.9:347.122
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.9>

Ю. П. Пилипенко
orcid.org/0009-0004-3884-3027
кандидат юридичних наук

ВИДИ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Постановка проблеми. Реалізація права власності на об'єкти нерухомого майна і отримання супутніх благ від його реалізації, зокрема заключення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, здача його в оренду, використання в якості стає можливим виключно після державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, а саме відповідно до процедури закріпленої на рівні законодавства. Дана процедура урегульована Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який був прийнятий ще у 2004 році, однак постійно зазнає змін та доповнень з урахуванням підвищення стандартів щодо якості надання адміністративних послуг (далі – Закон про державну реєстрацію) [1]. Разом з тим слід враховувати те, що у 2024 році набрав чинності Закон України «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон про адміністративну процедуру), яким урегульовано відносини органів публічно влади, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина [2]. Дія даного Закону поширюється на всі публічно-правові відносини з вирішення адміністративних справ засобом адміністративної процедури, а відповідно і на відносини з приводу здійснення адміністративної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна. Відповідні зміни в законодавстві зумовлюють необхідність приведення процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна до вимог Закону «Про адміністративну процедуру», а також виокремлення видів адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна та розкриття змісту загальної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, що і актуалізує необхідність наукового узагальнення відповідних наукових положень в межах наукової статті.

Стан дослідження тематики статті. Науковий аналіз поняття, правової природи та сутності адміністративних процедур на теренах вітчизняної адміністративно-правової науки досліджували такі науковці, як: І. Бойко, Л. Крупнова, С. Овчарук,

Я. Пономарьова, А. Пухтецька, Н. Писаренко, О. Лагода, Є. Легаза, Д. Лученко, К. Ростовська, В. Сьоміна, Є. Харитонов, О. Юшкевич, В. Тимошук, А. Школик, О. Юшкевич та ін. Системні монографічні дослідження процедур державної реєстрації речових прав на нерухоме майно здійснені такими дослідниками як: Я. Барц «Адміністративно-правові основи реєстрації прав власності на нерухоме майно» (2012 рік) [3], А. Кеча «Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно» (2016 рік) [4], М. Колесников «Адміністративні послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно» (2016 рік) [5], О. Куманська-Нор «Адміністративні послуги у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні в умовах децентралізації» (2021 рік) [6], В.Р. Шпіля (2025 рік) [7]. В той же час слід врахувати, що більшість авторів основний акцент наукової уваги зосереджували на дослідженні змісту процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, однак поза увагою залишились процедурні питання державної реєстрації земельних ділянок, проведення реєстраційних дій на підставі судових рішень, державної реєстрації права власності на новостворені об'єкти нерухомого майна, що розташовані на територіях активних бойових дій або тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, що й зумовлює актуалізацію проведеного нижче дослідження.

Завданнями дослідження з межах даної статті є: визначення видів адміністративних процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, виокремлення системних положень щодо загальної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, її вад та напрямків удосконалення.

Виклад основних положень статті. На виконання задач дослідження в межах даної статті нижче доцільно з'ясувати види адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна. Дотично доцільно з'ясувати окремі позиції науковців щодо визначення видів адміністративних процедур та виокремити різновиди адміністративних процедур щодо державної реєстрації об'єктів нерухомого майна.

З урахуванням аналізу класифікаційних ознак адміністративних процедур, які запропоновані

різними авторами, можна виокремити наступні їх види: «Залежно від того, хто є ініціатором адміністративної процедури, виокремлюють: заявні адміністративні процедури, які виникають виключно за наявності заяви правосуб'єктної особи до суб'єкта публічного адміністрування з метою забезпечення реалізації своїх прав і свобод або сприяння в реалізації законних інтересів (приклад: процедури, що виникають у зв'язку із заявою про надання адміністративної послуги); втручальні адміністративні процедури, які виникають за ініціативи суб'єкта публічної адміністрації, за наявності для цього правових підстав (приклад: інспекційні процедури, притягнення осіб до адміністративної відповідальності). Залежно від складності здійснення адміністративної процедури виділяють: прості адміністративні процедури, що полягають у вчиненні суб'єктом публічного адміністрування певних одноразових дій, які дозволяють завершити процедуру й ухвалити адміністративний акт (приклад: реєстрація за місцем проживання); складні адміністративні процедури, які потребують здійснення складних нелінійних дій із можливим залученням спеціалістів, експертів, перекладачів тощо (приклад: порядок вибору особою лікаря, який надає первинну медичну допомогу, через подання декларації в електронній системі охорони здоров'я). Залежно від кількості осіб, які претендують на отримання певного соціального результату, виокремлюють: одноособові (наприклад, призначення пенсії за віком) і конкурсні процедури (приклад: порядок проведення конкурсу з добору кандидатів на посади членів Національного агентства з питань запобігання корупції). Залежно від сутності адміністративної процедури бувають: реєстраційні, дозвільні, інспекційні, екзаменаційні, акредитаційні, ліцензійні тощо» [8, с.245-248; 9, с.7; 10, с.54; 11, с.58].

Мащук В.Ю. досліджуючи види адміністративних процедур та критерії їх класифікації приходять до висновку, що «що процедури, реалізовані в діяльності органів публічної адміністрації, в цілому можуть бути диференційовані на підставі таких основних критеріїв: характер адміністративної справи (наявність конфлікту); спрямованість діяльності адміністративних органів; суб'єкт ініціативи адміністративно-процедурних відносин; характер наслідків для суб'єкта адміністративних правовідносин; порядок здійснення адміністративної процедури (рівень урегульованості); функціональне призначення адміністративної процедури [12, с.65].

В урахуванням вищезазначених критеріїв градації адміністративних процедур, можна виокремити наступні види адміністративних процедур щодо державної реєстрації об'єктів нерухомого майна за основним критерієм за предметом їх

здійснення – об'єктом нерухомого майна: 1) державну реєстрацію права власності, яка включає первинну реєстрацію (якщо право виникло вперше) та реєстрацію права власності внаслідок переходу від іншої особи; 2) реєстрацію інших речових прав – права користування, оренди, іпотеки, сервітуту тощо; 3) державну реєстрацію обтяжень – реєстрацію арештів, заборон відчуження, іпотеки; 4) реєстрацію змін у даних про нерухомість, власника, обтяження.

Та найбільш доцільним є виокремлення адміністративних процедур щодо державної реєстрації об'єктів нерухомого майна за їх функціональним призначенням: 1) державна реєстрація прав на земельні ділянки приватної власності; 2) державна реєстрація прав на земельні ділянки державної та комунальної власності; 3) державна реєстрація права власності на об'єкт завершеного будівництва, що підлягає приватизації; 4) державна реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва, що підлягає приватизації; 5) державна реєстрація речових права на нерухоме майно, похідних від права власності; 6) державна реєстрація обтяження речових прав на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості.

Нижче на виконання задач дослідження доцільно з'ясувати загальну адміністративну процедуру державної реєстрації об'єктів нерухомого майна.

Слід відмітити, що в науковій літературі немає узгодженого підходу щодо розуміння стадій будь-якої адміністративної процедури. Довгий час, фактично до прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» в адміністративно-правовій науці тривала дискусія щодо відмінностей адміністративної процедури (адміністративного провадження) від адміністративного процесу. Даній проблематиці в юридичній літературі присвячено досить багато уваги, втім будь-яка дискусія щодо тлумачення понятійного апарату триває до нормативного їх визначення. З урахуванням цього можна визначити, що сьогодні більш сприйнятливою є концепція так званого вузького розуміння адміністративного процесу, як діяльності адміністративних судів щодо розгляду публічно-правових спорів, яка регулюється Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ), або як визначено в ст. 3 КАСУ «адміністративний процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [13]. Натомість під адміністративною процедурою слід розуміти визначений законом порядок розгляду та вирішення справи, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійс-

нюється адміністративним органом, як визначено в ст. 2 Закону про адміністративну процедуру [2].

Під стадією адміністративної процедури частіше визначають логічно пов'язаний етап (сукупність дій) у рамках загального порядку розгляду справи адміністративним органом, що має свою проміжну мету, спрямована на послідовне вирішення справи від початку до кінця, наприклад, початок провадження, підготовка справи, розгляд, прийняття рішення та його виконання/оскарження. Найбільш чітко визначення системи стадій адміністративної процедури визначено в Законі про адміністративну процедуру, аналіз якого дає можливість виокремити такі стадії адміністративної процедури: 1) ініціювання адміністративного провадження; 2) відкриття провадження у справі; 3) дослідження обставин справи, збирання та оцінка доказів; 4) розгляд та вирішення справи; 5) прийняття рішення у справі – видання адміністративного акту; 6) адміністративне оскарження адміністративного акта.

Нижче на виконання задач дослідження доцільно з'ясувати наукові підходи щодо змісту адміністративної процедури державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, а також виокремити стадії такої процедури. Для цього доцільно звернутись до аналізу наукових позицій авторів, які досліджували адміністративно-правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Наприклад, Я.В. Тамаря, досліджуючи адміністративну процедуру з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, виділяє в її межах такі стадії: «звернення особи й прийняття заяви до розгляду державним реєстратором; розгляд справи; винесення рішення; оскарження ухваленого рішення (факультативна); виконання рішення» [14, с.15]. Ю.М. Щавинська в межах адміністративної процедури державної реєстрації речових прав виділяє такі її стадії: «1) звернення заявника і прийняття заяви до розгляду державним реєстратором; 2) розгляду справи; 3) винесення рішення; 4) адміністративне або судове оскарження ухваленого рішення» [15, с.105]. М.О. Колесников досліджуючи адміністративні послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, зазначає, що їх надання проходить такі стадії: «1) прийняття і перевірка документів, що подаються для державної реєстрації прав та їх обтяжень, реєстрація заяви; 2) встановлення факту – відсутності підстав для відмови в державній реєстрації прав та їх обтяжень, зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та/або їх обтяжень; 3) прийняття рішення про реєстрацію речових прав, зупинення або про відмову в реєстрації прав; 4) внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; 5) надан-

ня інформації; 6) оскарження дій чи бездіяльності посадових осіб, що здійснюють таку реєстрацію, тобто факультативна стадія провадження з надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [16, с. 9]. О.М. Мачурський в межах процедури державної реєстрації прав на нерухоме майно виокремлює такі стадії: «1) прийняття/отримання документів для державної реєстрації прав, формування та реєстрація заяви в базі даних заяв; 1) виготовлення електронних копій документів, поданих для державної реєстрації прав, шляхом сканування (у разі подання документів у паперовій формі) та їх розміщення у Державному реєстрі прав; 3) встановлення черговості розгляду заяв, зареєстрованих у базі даних заяв; 4) перевірка документів та/або відомостей Державного реєстру прав, відомостей реєстрів (кадастрів), автоматизованих інформаційних систем на наявність підстав для зупинення розгляду заяви, зупинення державної реєстрації прав, відмови у проведенні державної реєстрації прав та прийняття відповідних рішень; 5) прийняття рішення про державну реєстрацію прав (у разі відсутності підстав для зупинення розгляду заяви, зупинення державної реєстрації прав, відмови у проведенні державної реєстрації прав); 6) відкриття розділу в Державному реєстрі прав та/або внесення до відкритого розділу або спеціального розділу Державного реєстру прав відповідних відомостей про речові права на нерухоме майно та їх обтяження, про об'єкти та суб'єкти цих прав; 7) формування витягу з Державного реєстру прав про проведену державну реєстрацію прав для подальшого використання заявником; 8) видача/отримання документів за результатом розгляду заяви» [17, с.186]. В.Р. Шпіля в результаті проведеного дослідження приходять до висновку, що «адміністративна процедура державної реєстрації об'єктів нерухомого майна складається з таких стадій та процедурних етапів в їх межах: 1) подання заяви та супутніх документів (ідентифікація заявника, систематизація поданих документів їх реєстрація); 2) розгляд справи та прийняття рішення (перевірка справжності та юридичної відповідності документів, моніторинг державних реєстрів та отримання запитів з них, внесення відомостей в Державний реєстр прав, надання витягу з державного реєстру права власності на нерухоме майно або надання відмови в реєстрації); 3) оскарження рішення про відмову в реєстрації права власності на нерухоме майно (адміністративне або судове)» [18, с.356]. Втім, на нашу думку не варто судове оскарження рішення, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо державної реєстрації права власності на нерухоме майно не варто відносити до стадій адміністративною процедурою, адже воно здійснюється судом у порядку

судового провадження, тому в межах досліджуваного провадження варто вести мову виключно про судовий контроль за законністю здійснення адміністративного провадження.

Власне не заперечуючи наукові позиції вищевказаних науковців, вважаємо за доцільне запропонувати можливість виділення в межах адміністративної процедури державної реєстрації прав на нерухоме майно таких стадій: 1) подання заяви та супутніх документів (ідентифікація заявника, систематизація поданих документів їх реєстрація); 2) розгляд справи та прийняття рішення (перевірка справжності та юридичної відповідності документів, моніторинг державних реєстрів та отримання запитів з них, внесення відомостей в Державний реєстр прав, надання витягу з державного реєстру права власності на нерухоме майно або надання відмови в реєстрації); 3) адміністративне оскарження рішення про відмову в реєстрації права власності на нерухоме майно. Більш детальні етапи даної адміністративної процедури в межах означених стадій визначені в змісті як Закону про державну реєстрацію нерухомого майна так і в актах тлумачення законодавства, зокрема в Постанові КМУ [19], яка регламентує цей порядок. Особливості кожного етапу стадій даної адміністративної процедури, вади реалізації процедурних дій та шляхи їх вирішення будуть запропоновані нами в наступних наукових статтях.

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що за функціональним призначенням доцільно виокремити такі види адміністративних процедур щодо державної реєстрації об'єктів нерухомого майна: 1) державна реєстрація прав на земельні ділянки приватної власності; 2) державна реєстрація прав на земельні ділянки державної та комунальної власності; 3) державна реєстрація права власності на об'єкт завершеного будівництва, що підлягає приватизації; 4) державна реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва, що підлягає приватизації; 5) державна реєстрація речових права на нерухоме майно, похідних від права власності; 6) державна реєстрація обтяження речових прав на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості.

Встановлено, що адміністративна процедура державної реєстрації об'єктів нерухомого майна складається з таких стадій: 1) подання заяви та супутніх документів (ідентифікація заявника, систематизація поданих документів їх реєстрація); 2) розгляд справи та прийняття рішення (перевірка справжності та юридичної відповідності документів, моніторинг державних реєстрів та отримання запитів з них, внесення відомостей в Державний реєстр прав, надання витягу з державного реєстру права власності на нерухоме майно або надання відмови в реєстрації); 3) адміністративне оскар-

ження рішення про відмову в реєстрації права власності на нерухоме майно.

Література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст.553.
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст.50.
3. Барц Я. Є. Адміністративно-правові основи реєстрації прав власності на нерухоме майно: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.07. Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2012. 20 с.
4. Кеча А. С. Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.07. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2016. 22 с.
5. Колесников М. О. Адміністративні послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук* : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2016. 20 с.
6. Куманська-Нор О.П. Адміністративні послуги у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні в умовах децентралізації: *дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук* : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ужгород, 2021. 217 с.
7. Шпіля В.Р. Державна реєстрація об'єктів нерухомого майна: адміністративно-правові засади та механізм реалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. *дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук* : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ужгород, 2025. 190 с.
8. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. Адміністративне право України. Повний курс. Навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
9. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І. В. Бойко, О. Т. Зима, О. М. Соловйова ; за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
10. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. 496 с.
11. Галіцина Н. В. Класифікаційний розподіл адміністративних процедур. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 3. С. 54–59.
12. Мащук В.Ю. Види адміністративних процедур: критерії класифікації. *Адміністративне право і процес*. № 1(7). 2014. С.60-66.
13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.
14. Тамаря Я. В. Адміністративні процедури з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.07. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. 18 с.
15. Щавинська Ю. М. Адміністративна процедура реєстрації речових прав в Україні. *Юридична наука*. № 5(107). 2020. том 2. С. 101-108.
16. Колесников М. О. Адміністративні послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр.*

наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2016. 20 с.

17. Мачуський О.М. Адміністративно-правові засади надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії* за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024. 217 с.

18. Шпіля В.Р. Зміст та особливості адміністративної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 349–356.

19. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#-Text>.

Анотація

Пилипенко Ю. П. Види та зміст адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна. – Стаття.

У статті визначено види адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, виокремлено системні положення щодо загальної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, визначено її вади та напрямки удосконалення.

З'ясовано, що за функціональним призначенням доцільно виокремити такі види адміністративних процедур щодо державної реєстрації об'єктів нерухомого майна: 1) державна реєстрація прав на земельні ділянки приватної власності; 2) державна реєстрація прав на земельні ділянки державної та комунальної власності; 3) державна реєстрація права власності на об'єкт завершеного будівництва, що підлягає приватизації; 4) державна реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва, що підлягає приватизації; 5) державна реєстрація речових прав на нерухоме майно, похідних від права власності; 6) державна реєстрація обтяження речових прав на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості.

Встановлено, що адміністративна процедура державної реєстрації об'єктів нерухомого майна складається з таких стадій: 1) подання заяви та супутніх документів (ідентифікація заявника, систематизація поданих документів їх реєстрація); 2) розгляд справи та прийняття рішення (перевірка справжності та юридичної відповідності документів, моніторинг державних реєстрів та отримання запитів з них, внесення відомостей в Державний реєстр прав, надання витягу з державного реєстру права власності на нерухоме майно або надання відмови в реєстрації); 3) адміністративне оскарження рішення про відмову в реєстрації права власності на нерухоме майно. Зауважено, що більш детальні етапи даної адміністративної процедури в межах означених стадій визначені

в змісті як Закону про державну реєстрації нерухомого майна так і в актах тлумачення законодавства, зокрема в Постанові КМУ, яка регламентує цей порядок.

Ключові слова: адміністративні процедури, види адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, загальна процедура державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, вади процедури, напрямки удосконалення процедури.

Summary

Pylypenko Yu. P. Types and content of administrative procedures for state registration of real estate objects. – Article.

The article defines the types of administrative procedures for state registration of real estate objects, identifies systemic provisions regarding the general procedure for state registration of real estate objects, identifies its shortcomings and areas for improvement.

It was found that, by functional purpose, it is advisable to distinguish the following types of administrative procedures for state registration of real estate objects: 1) state registration of rights to land plots of private property; 2) state registration of rights to land plots of state and municipal property; 3) state registration of ownership rights to a completed construction object subject to privatization; 4) state registration of ownership rights to an unfinished construction object subject to privatization; 5) state registration of real rights to real estate derived from ownership rights; 6) state registration of encumbrances of real rights to real estate, an object of unfinished construction, a future real estate object.

It has been established that the administrative procedure for state registration of real estate objects consists of the following stages: 1) submission of an application and accompanying documents (identification of the applicant, systematization of submitted documents, their registration); 2) consideration of the case and decision-making (verification of the authenticity and legal compliance of documents, monitoring of state registers and receiving requests from them, entering information into the State Register of Rights, providing an extract from the state register of ownership of real estate or refusing to register); 3) administrative appeal of the decision to refuse to register ownership of real estate.

It is noted that more detailed stages of this administrative procedure within the specified stages are defined in the content of both the Law on State Registration of Real Estate and in acts of interpretation of the legislation, in particular in the Resolution of the CMU, which regulates this procedure.

Key words: administrative procedures, types of administrative procedures for state registration of real estate objects, general procedure for state registration of real estate objects, shortcomings of the procedure, directions for improving the procedure.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.951:352.075
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.10>

А. О. Собакарь
orcid.org/0000-0002-7618-0031
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного права і процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного збройного вторгнення спричинило системну трансформацію функціонування публічної адміністрації. Адміністративні органи отримали розширені повноваження, додаткові функції та нові механізми реалізації своїх компетенцій, що потребує комплексного правового аналізу та наукового осмислення.

Наголосимо, що правовий статус адміністративних органів в умовах воєнного стану характеризується значними відмінностями порівняно зі звичайним правовим режимом, що стосується їхніх повноважень, відповідальності, підзвітності, процедур прийняття рішень та взаємодії з громадянами. Відсутність комплексного наукового дослідження вказаних змін створює прогалини у розумінні правової природи та меж діяльності адміністративних органів у воєнний час.

До того ж, практика застосування законодавства про воєнний стан виявила численні проблемні аспекти: колізії правових норм, невизначеність меж дискреційних повноважень, питання дотримання балансу між ефективністю управління та захистом прав людини, проблеми координації між різними рівнями адміністрації тощо. Вказані проблеми потребують наукового обґрунтування шляхів їх вирішення, оскільки трансформація правового статусу адміністративних органів безпосередньо впливає на реалізацію конституційних прав і свобод людини. Розширення повноважень органів публічної влади в умовах воєнного стану має супроводжуватися чіткими правовими гарантіями запобігання зловживанням і захисту законних інтересів населення, що потребує наукового обґрунтування відповідних механізмів.

Наголосимо, що досвід функціонування адміністративних органів в умовах воєнного стану має важливе значення для вдосконалення законодавства про правові режими особливого періоду, розробки ефективних моделей управління за таких умов та підготовки до можливих надзвичайних ситуацій у майбутньому. При цьому необхідно зважати, що наукове дослідження змін правового статусу адміністративних органів в умовах воєнного

стану має міждисциплінарне значення, оскільки перебуває на перетині адміністративного права, конституційного права, теорії держави і права та науки державного управління, що дозволяє сформувати цілісне розуміння трансформаційних процесів у системі публічної влади.

Таким чином, дослідження воєнного стану як чинника зміни правового статусу адміністративних органів є актуальним як з теоретичної точки зору для розвитку адміністративно-правової науки, так і з практичної – для вдосконалення законодавства, підвищення ефективності публічного управління та захисту прав людини в умовах особливих правових режимів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначена нами проблематика є предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних науковців, проте потребує подальшого поглибленого дослідження з урахуванням сучасних реалій.

Серед останніх досліджень означеної тематики виокремимо роботу О. Литвинчука, у якій автором аналізуються особливості функціонування адміністративних органів під час воєнного стану з урахуванням балансу між потребами безпеки та принципами верховенства права; підкреслюється, що такий режим суттєво змінює правові й практичні аспекти роботи публічного управління, розширюючи межі дискреційних повноважень та переорієнтовуючи ключові напрямки їхньої діяльності [1, с. 346-350].

У працях А. Кучука та В. Пекарчука і Ю. Завгородньої висвітлюється організаційно-управлінський аспект функціонування інститутів публічного адміністрування [2-4]. Став предметом дослідження і такий аспект діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану як фінансовий контроль [5, с. 317-321].

Правовий аспект регулювання режиму воєнного стану системно досліджує М. Корнієнко, аналізуючи, зокрема, адміністративно-правові особливості обмежень прав і свобод людини, діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану тощо [6-7]. Дослідження впливу правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та інших виконавчих органів розкриває специфіку адаптації вищого органу виконавчої влади [8].

Не можна оминати увагою і філософсько-правовий вимір проблематики воєнного стану. І у цьому контексті відзначимо працю, у якій автори висвітлюють феномен конституційної демократії за екстраординарних умов, обґрунтовуючи, що екстраординарні умови не виступають правовим вакуумом, а є «формою випробування життєздатності конституційного ладу» [9, с. 196-201].

Серед найменш досліджених аспектів піднятої проблематики слід вказати наступні: системний аналіз змін у компетенції, повноваженнях та відповідальності всього спектру адміністративних органів; механізми забезпечення балансу між ефективністю управління та захистом прав людини; правові гарантії запобігання зловживанням розширеними повноваженнями; оптимальна модель співвідношення між централізацією управління та збереженням місцевого самоврядування; критерії оцінки легітимності та пропорційності обмежувальних заходів; механізми відновлення звичайного правового статусу адміністративних органів після припинення воєнного стану.

Мета статті – полягає в концептуальному обґрунтуванні та аналізі трансформації правового статусу адміністративних органів під впливом воєнного стану як особливого правового режиму.

Означена нами проблематика вимагає комплексного висвітлення, а тому буде розкрита через публікацію циклу статей, у кожній з яких буде зосереджено увагу на її окремих аспектах.

Виклад основного матеріалу. Вкажемо на концептуальні засади трансформації правового статусу адміністративних органів в умовах воєнного стану. Так, воєнний стан як особливий правовий режим являє собою систему надзвичайних правових, організаційних, економічних, воєнних та інших заходів, що запроваджуються для забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету та територіальної цілісності [10].

Юридична природа воєнного стану полягає у тимчасовій модифікації конституційного ладу держави шляхом легітимного обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян та паралельного розширення компетенції органів публічної влади.

Правовий статус адміністративних органів традиційно (хоча єдиного тлумачення немає) розглядається у науці адміністративного права як сукупність прав, обов'язків, повноважень, відповідальності та гарантій діяльності, закріплених нормативно-правовими актами [11, с. 59]. У звичайних умовах цей статус характеризується стабільністю, чіткою регламентацією компетенції, дотриманням принципу розподілу влад та розгалуженою системою стримувань і противаг.

Воєнний стан, на нашу думку, як чинник зміни правового статусу адміністративних органів діє у кількох основних напрямках.

– по-перше, вкажемо на те, що відбувається екстенсивна трансформація компетенції через надання органам публічної адміністрації додаткових повноважень, не притаманних їм у звичайний час;

– по-друге, спостерігається інтенсивна модифікація через посилення ефективності та оперативності реалізації вже наявних повноважень шляхом спрощення процедур, скорочення строків та зменшення бюрократичних перепон;

– по-третє, має місце структурна трансформація, що виражається у створенні нових адміністративних органів (наприклад, військових адміністрацій населених пунктів) або реорганізації існуючих;

– по-четверте, відбувається функціональна конвергенція, коли адміністративні органи різної галузевої належності починають виконувати суміжні або частково взаємозамінні функції для забезпечення безперервності управління.

Наголосимо, що теоретичним підґрунтям таких трансформацій є концепція адаптивного адміністративного права, згідно з якою система публічного управління повинна мати здатність до швидкої та адекватної реакції на кризові виклики без втрати легітимності та правової визначеності. Вказана концепція базується на принципі пропорційності, який вимагає, щоб обсяг і характер змін правового статусу адміністративних органів відповідали рівню та природі загрози, що спричинила введення воєнного стану.

У цьому сенсі згадаємо і доктрину необхідності (Doctrine of Necessity), яка в праві означає обґрунтування певних дій, які інакше були б незаконними, якщо вони вчинені для запобігання значно більшій шкоді чи для захисту життєво важливих інтересів, наприклад життя, здоров'я, безпека, або для забезпечення функціонування держави в умовах кризи, коли немає інших законних засобів; її суть у балансуванні між законністю та неминучою загрозою, що часто застосовується у кримінальному праві, конституційному праві під час надзвичайних станів, та міжнародному праві для обґрунтувань дій держав.

Так, у дослідженні Таха Хуссейн Аль-Атія робиться висновок, що доктрина необхідності вимагає відходу виконавчої влади від принципу конституційної легітимності на користь виняткових повноважень, які дозволяють їй тимчасово видавати законодавчі акти для боротьби з надзвичайними ситуаціями або кризами, з якими стикається держава, включаючи неминучі небезпеки. Зарубіжним дослідником стверджується, що вирішення таких питань не може терпіти жодних зволікань, і що доктрина необхідності є конституційно легітимною [12, с. 156-157].

Наголосимо, що висновки зазначеного автора щодо доктрини необхідності мають певне обґрунтування, особливо в контексті екстремальних

криз, коли швидке реагування виконавчої влади справді може бути життєво важливим для збереження держави та захисту суспільства. Доктрина необхідності дійсно дозволяє тимчасово відступати від звичайних принципів конституційної легітимності, надаючи виконавчим органам виняткові повноваження, включно з можливістю видання актів законодавчого характеру, оскільки в умовах неминучої небезпеки будь-яке зволікання може призвести до катастрофічних наслідків.

Водночас така позиція не є абсолютною і вимагає суттєвих застережень. Надання виконавчій владі виняткових повноважень не повинно означати повного ігнорування конституційних принципів чи перетворення тимчасових заходів на постійну практику. Доктрина необхідності залишається легітимною лише за умови суворого дотримання принципів пропорційності, тимчасовості та необхідності, а також ефективного механізму контролю. Парламентський, судовий та громадський нагляд є обов'язковими для запобігання зловживанням і забезпечення повернення до звичайного конституційного порядку після подолання кризи. Без такого контролю виняткові повноваження можуть становити загрозу демократичним інститутам і верховенству права.

Додамо, що з методологічної точки зору ключовим є чітке розмежування понять «зміна правового статусу» адміністративних органів та «порушення правового статусу». Зміна правового статусу здійснюється виключно в рамках конституційної легітимності, на основі спеціальних законодавчих актів (зокрема, Закону України «Про правовий режим воєнного стану») і характеризується тимчасовістю та зворотністю: після припинення дії режиму повноваження органів повертаються до довоєнного обсягу. Натомість порушення правового статусу полягає в незаконному привласненні додаткових повноважень або зловживанні наданими, коли дії органів виходять за межі визначених законом розширень компетенції та обмежень, що може призводити до свавільних втручань у права і свободи громадян. Таке розмежування дозволяє оцінювати трансформації в період воєнного стану як легітимні адаптації, одночасно забезпечуючи механізми запобігання зловживанням і збереження принципів правової держави.

І у останньому контексті варто перейти до висвітлення нормативно-правового забезпечення зміни статусу адміністративних органів. Так, конституційною основою зміни правового статусу адміністративних органів в Україні є статті 64, 83, 85, 92, 106 Конституції України, які визначають можливість обмеження конституційних прав і свобод, порядок введення воєнного стану та розмежування повноважень державних органів за особливих умов. Принци-

повим є положення статті 64 Конституції, яке встановлює абсолютні межі обмежень навіть в умовах воєнного стану, зокрема щодо права на життя, заборони катувань, права на справедливий суд тощо [13].

Базовим законодавчим актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, який конкретизує конституційні положення та визначає систему заходів, що можуть запроваджуватися в умовах воєнного стану [10]. Вказаний закон містить вичерпний перелік обмежень конституційних прав і свобод та відповідних повноважень органів державної влади та військового командування. Системний аналіз положень цього нормативно-правового акту свідчить, що законодавець намагався збалансувати потребу в оперативному та ефективному управлінні з необхідністю збереження правової визначеності та захисту основоположних прав людини [10].

Водночас практика застосування цього законодавства виявила низку проблемних аспектів. Зокрема, формулювання окремих повноважень є надто загальними, що створює широке поле для дискреційних рішень адміністративних органів. Наприклад, повноваження щодо «посилення охорони державної таємниці» або «примусово відчувувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності» не мають чітких критеріїв і меж застосування, що потенційно може призводити до зловживань.

Висновки. Введення воєнного стану в Україні стало чинником трансформації правового статусу адміністративних органів, зумовивши екстенсивне розширення їхньої компетенції, інтенсифікацію повноважень, структурні зміни та функціональну конвергенцію. Вказані процеси, обґрунтовані доктриною необхідності та принципом пропорційності, дозволяють публічній адміністрації ефективно реагувати на загрози національній безпеці, зберігаючи при цьому конституційну легітимність і тимчасовий характер змін.

Аналіз нормативно-правової бази, насамперед Конституції України та Закону «Про правовий режим воєнного стану», свідчить про спробу законодавця забезпечити баланс між потребами оборони та захистом основоположних прав і свобод. Ключовим для збереження принципів правової держави є чітке розмежування легітимної зміни правового статусу адміністративних органів від його порушення, а також дієвий механізм контролю – парламентський, судовий і громадський. Лише за умови суворого дотримання принципів необхідності, пропорційності та тимчасовості розширені повноваження не становитимуть загрози демократичним інститутам.

Накопичений досвід України в умовах повномасштабної агресії є цінним для підготовки до

можливих майбутніх викликів і подальшого розвитку адаптивних моделей публічного адміністрування в екстраординарних умовах.

Література

1. Литвинчук О.І. Діяльність адміністративних органів в умовах воєнного стану: загальний концепт. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 2. С. 346-350. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.56>
2. Завгородня Ю.С., Кучук А.М. Публічне управління в умовах правовадда: методологічні засади. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 5 (71). С. 41–45. DOI [https://doi.org/10.32689/2523-46252023-5\(71\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-46252023-5(71)-5).
3. Кучук А.М. Адміністративні органи в умовах воєнного стану: управлінський та правовий аспекти. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. 14. DOI <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-01-09>.
4. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Статус органів публічної влади в екстраординарних умовах: теоретико-правовий вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 5 (58). С. 17-21. DOI <https://doi.org/10.32782/рyчv.5.2024.3>.
5. Крупко Я. М. Особливості діяльності органів державної виконавчої влади в умовах воєнного стану: питання фінансового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 2. С. 317-321. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.51>
6. Корнієнко М.В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 170 с.
7. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27–31. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5>.
8. Корелова В.А., Рябченко Я.С., Солодка А.П. Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 119-138. DOI: [10.21564/2414-990X.161.283096](https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.283096)
9. Кучук А.М., Кучук Д.Г. Констигуційна демократія за екстраординарних умов: доктринальний вимір і роль суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. №91. Т. 1. С. 196-201. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.28>
10. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
11. Білокур Є.І., Сідар М.І. Адміністративно-правовий статус міністерств як центральних органів виконавчої влади в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 47. Т. 1. С. 59-62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.12>
12. Taha Hussein Al-Atiyat. Applicability of the Doctrine of Necessity in Constitutional Law: (A Comparative Study (Jordan, Egypt, France)). *International Journal on Humanities and Social Sciences*. 2024. №59. P.156-178. DOI: <https://doi.org/10.33193/IJoHSS.59.2024.731>
13. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Анотація

Собакар А. О. Воєнний стан як чинник зміни правового статусу адміністративних органів. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню воєнного стану як ключового чинника трансформації правового статусу адміністративних органів в Україні. Наголошено, що введення воєнного стану спричинило системні зміни в функціонуванні публічної адміністрації: екстенсивне розширення компетенції через надання додаткових повноважень, інтенсифікацію реалізації наявних функцій шляхом спрощення процедур, структурні трансформації (створення військових адміністрацій) та функціональну конвергенцію органів влади.

Теоретичною основою аналізу визначені концепція адаптивного адміністративного права та принцип пропорційності, що забезпечують адекватну реакцію системи управління на кризові виклики без втрати легітимності. Розглянуто доктрину необхідності, яка обґрунтовує тимчасовий відступ виконавчої влади від звичайних конституційних принципів для оперативного реагування на неминучі загрози, з обов'язковими застереженнями щодо дотримання тимчасовості, пропорційності та механізмів контролю.

Особлива увага приділена нормативно-правовому забезпеченню змін: конституційним положенням та Закону «Про правовий режим воєнного стану», які намагаються збалансувати потреби оборони з захистом основоположних прав.

Встановлено, що методологічно важливим є розмежування легітимної зміни правового статусу (тимчасової, зворотної, в межах закону) від його порушення (перевищення повноважень чи зловживання повноваженнями), що дозволяє оцінювати трансформації як адаптаційні механізми правової держави.

Резюмовано, що воєнний стан є чинником модифікації правового статусу адміністративних органів, сприяючи їх адаптації до загроз через розширення повноважень і централізацію. Для збереження демократичних принципів необхідні дієві механізми парламентського, судового та громадського контролю, чіткі критерії пропорційності заходів та гарантії запобігання зловживанням. Відзначено, що накопичений досвід України є цінним для формування адаптивних моделей публічного адміністрування в екстраординарних умовах, з акцентом на швидке відновлення звичайного правового режиму після припинення воєнного стану.

Ключові слова: адміністративний орган, верховенство права, воєнний стан, доктрина необхідності, правове регулювання, правовий статус, повноваження, права людини, принцип пропорційності.

Summary

Sobakar A. O. Martial Law as a Factor in Changing the Legal Status of Administrative Bodies. – Article.

The article is devoted to the study of martial law as a key factor in the transformation of the legal status of administrative bodies in Ukraine. It is emphasized that the introduction of martial law caused systemic changes in the public administration's functioning: extensive expansion of competence through the provision of additional powers, intensification of the implementation of existing functions by simplifying procedures, structural transformations (creation of military administrations) and functional convergence of public authorities.

The concept of adaptive administrative law and the principle of proportionality ensuring an

adequate response of the management system to crisis challenges without losing legitimacy, are determined as the theoretical basis of the analysis. The doctrine of necessity, justifying the temporary departure of the executive branch from ordinary constitutional principles for an operational response to imminent threats, with mandatory reservations regarding compliance with temporariness, proportionality and control mechanisms, is considered.

Particular attention is paid to the regulatory and legal support of changes, namely constitutional provisions and the Law “On the Legal Regime of Martial Law”, which try to balance the urgencies of defense with the protection of fundamental rights.

It is established that methodologically important is the distinction between a legitimate change in the legal status (temporary, reversible, within the limits of the law) and its violation (exceeding powers or abuse of powers),

which allows us to assess transformations as adaptive mechanisms of the law-based state.

It is summarized that martial law is a factor in modifying the legal status of administrative bodies, contributing to their adaptation to threats through the expansion of powers and centralization. To preserve democratic principles, effective mechanisms of parliamentary, judicial and public control, clear criteria for proportionality of measures and guarantees for preventing abuse are necessary. It is noted that the accumulated experience of Ukraine is valuable for the formation of adaptive models of public administration in extraordinary conditions, with an emphasis on the rapid restoration of the normal legal regime after the end of martial law.

Key words: administrative body, rule of law, martial law, doctrine of necessity, legal regulation, legal status, powers, human rights, principle of proportionality.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.9 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.11>

М. М. Тернуцак
orcid.org/0000-0002-3370-400X
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права і процесу,
фінансового та інформаційного права
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: СУТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Проблематика дослідження категорії «адміністративне правопорушення» в адміністративно-правовій науці зумовлена низкою питань, як теоретичного так і практичного змісту. У законодавстві (КУпАП) поняття адміністративного правопорушення є застарілим і не завжди узгоджується з сучасними правовими підходами щодо визначення таких понять як «правопорушення» та «проступок», що особливо актуально при розмежуванні кримінальної та адміністративної відповідальності.

Дискусійним залишається питання суспільної небезпечності та суспільної шкідливості адміністративних правопорушень. Немає єдності щодо змісту елементів складу (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) при кваліфікації правопорушень. Так складно визначити форму вини в окремих складах, значення мотиву й мети правопорушення.

Часті зміни норм КУпАП, що ускладнює системний аналіз і правозастосування, зокрема виникають проблеми ефективності заходів адміністративної відповідальності.

Необхідність урахування практики ЄСПЛ, яка фактично прирівнює адміністративні правопорушення до кримінальних у розумінні Конвенції з прав людини.

Відтак, основні проблеми зводяться до теоретичної нечіткості поняття, складності розмежування понять правопорушення та проступок, застарілості нормативної бази, практичних труднощів правозастосування.

В межах відповідного дослідження ставимо за мету здійснити теоретико-правовий аналіз категорії «адміністративне правопорушення» опираючись на основні характеристики (ознаки) та законодавче регулювання.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство в Україні термін «адміністративне правопорушення (проступок)» трактує як протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено

адміністративну відповідальність (ст. 9 КУпАП), визначаючи суть відповідного поняття.

Законодавець регламентуючи положення щодо застосування адміністративно-деліктних норм визначив критерії, за якими розмежовуються вчинення адміністративного правопорушення умисно і вчинення адміністративного правопорушення з необережності (ст 10-11 КУпАП), а також описує діяння (склади), які визнаються адміністративними проступками (глав. 5-15А КУпАП). До критеріїв, що надають змогу кваліфікувати адміністративне правопорушення яке вчинено умисно належать: усвідомлення правопорушником протиправного характеру свого діяння (дії чи бездіяльності); шкідливі наслідки діяння, їх передбачення та бажання або свідоме допущення настання цих наслідків (ст. 10 КУпАП).

В свою чергу, критеріями кваліфікації вчинення адміністративного правопорушення з необережності виступають: передбачення правопорушником можливості настання шкідливих наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але при цьому мало місце легковажний розрахунок на їх відвернення; не передбачення можливості настання шкідливих наслідків діяння при необхідності і можливості їх передбачення (ст. 11 КУпАП).

Законодавчо систематизовано та згруповано сфери суспільних відносин та галузі в межах яких визначено окремі склади адміністративних правопорушень: галузь охорони праці; сфера власності; галузь охорони природи; сфера промисловості та будівництва; сфера сільського господарства; сфера транспорту (в тому числі забезпечення безпеки дорожнього руху); галузь житлових прав громадян; галузь торгівлі; галузь стандартизації; сфера протидії корупції; військова сфера; сфера забезпечення громадського порядку; сфера дотримання порядку управління; виборча сфера (народне волевиявлення).

Аналізуючи зміст дефініції «адміністративне правопорушення», звернемося до теорії, яка описує дане правове явище з позиції його характеристик (ознак). Адміністративне правопорушення характеризується загально-правовими ознаками,

що відображають нормативну конструкцію цього терміну. До них відносяться:

Перше, наявність діяння (дія чи бездіяльність). Дія обумовлена активною поведінкою правопорушника, наприклад дрібне хуліганство (ст. 173), дрібна крадіжка (ст. 51), злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця (ст. 185), самоправне зайняття жилого приміщення (ст. 151), незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65). Бездіяльність характеризується пасивною поведінкою, зокрема невиконанням обов'язку чи законної вимоги, приклади невиконання вимог екологічної безпеки (ст. 91-1); недодержання державних стандартів (ст. 96); ухилення осіб від виконання рішень Антимонопольного комітету України (ст. 166⁴) і т.д;

Друге, суспільна шкідливість (суспільна небезпека). Поняття «шкода», «шкідливість», «суспільна шкода», «об'єктивна шкідливість діяння» є онтологічними категоріями і проявляються у емпіричному вимірі. Наявність шкоди встановлюється через опис діяння, що саме по собі вже є доказом шкідливості протиправного діяння;

Третє, протиправність діяння, яке завжди посягає на загальнообов'язкові правила, встановлені тим чи іншим нормативним актом. Протиправність також означає, що юридична норма забороняє конкретне діяння;

Четверте, винність, як прояв волі і свідомості особи, (правопорушення вчиняється умисно або з необережності) передбачає наявність у особи власного психічного ставлення до відповідного вчинку і його наслідків;

П'яте, адміністративна караність, яка полягає у тому, що протиправне, винне діяння буде визнане адміністративним проступком тільки тоді, коли за його вчинення законодавством передбачено адміністративну відповідальність (накладено адміністративні стягнення чи застосовано заходи впливу);

Шосте, об'єкт посягання, який визначено як діяння, що посягає на громадський порядок, власність, права, свободи громадян, на встановлений порядок управління [1, с. 484-485].

Особливої актуальності характеристика адміністративного правопорушення набуває в умовах розробки Проекту «Кодексу про адміністративні проступки (№ 11386 від 28.06.2024)», який вводить нову парадигму інтерпретації поняття «проступок» [2].

У проекті Кодексу про адміністративні проступки поняття «адміністративний проступок» виводиться як самостійна правова категорія, яка має відрізнятися від адміністративного правопорушення, закріпленого в чинному КУпАП. Відпо-

відне концептуального оновлення спрямоване на унормування діяння відповідного типу окремим кодифікованим актом із власним визначенням і структурою складу діяння.

Термін «проступок» у проекті вживається саме для того, щоб підкреслити відмінність від старого підходу КУпАП і виділити окрему категорію діянь, які передбачають виключно адміністративну підвідомчість, є менш серйозними за наслідками ніж кримінальні та потребують системного регулювання.

Проект Кодексу України про адміністративні проступки структурує загальну частину окремо від особливої та процедурної, а в загальній частині вводить категорію адміністративного проступку з чіткими ознаками і наслідками. Тому, одне з завдань – це чіткіше розмежувати адміністративні проступки від кримінальних та цивільних правопорушень.

Наразі розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності здійснюється за ступенем суспільної небезпечності вчинених дій [3]. Зокрема, при вчиненні крадіжки, кваліфікація за КУпАП (стаття 51), матиме місце у випадку, якщо розмір викраденого майна не перевищуватиме два неоподаткованих мінімумів. У іншому разі – матиме місце порушення кримінального провадження за ст. 185, 190-191 Кримінального кодексу України. Щодо хуліганства, то відповідне правопорушення вважатиметься дрібним та кваліфікуватиметься за статтею 173 КУпАП, якщо воно вчинено в один з таких способів: нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян, насильницьке вторгнення в громадські місця всупереч забороні певних осіб, покликаних слідкувати за порядком, безпідставне порушення спокою громадян телефонними дзвінками, лихослів'я по телефону, співання нецензурних пісень, розповідання вульгарних анекдотів групам людей, вигуки, свист під час демонстрації кінофільмів, гвалт, крики з хуліганських мотивів біля вікон громадян у нічний час, публічне справляння природних потреб у невідведених для цього місцях, поява у громадському місці в оголеному вигляді, самовільне без потреби зупинення комунального транспорту, нанесення непристойних малюнків на тротуари, стіни, паркани, двері чи вчинення написів нецензурного змісту, неправдиве повідомлення про смерть родичів, знайомих, якщо це не потягло тяжких наслідків, грубе порушення черг, яке супроводжується ображенням громадян та проявом неповаги до них, знищення або пошкодження з хуліганських мотивів якого-небудь майна у незначних розмірах, зривання афіш, плакатів, газет, оголошень зі стендів, умисна (з бешкетництва) швидка їзда на автомобілях та мотоциклах по калюжах поблизу тротуарів, зупинок, інших місць скупчення людей [4].

Проте, такий підхід по-суті заперечує практика Європейського Суду з прав людини. Так, в п. 21 рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» від 15.05.2008 р. та п. 39 рішення ЄСПЛ у справі «Лучанінова проти України» вказано, що КУпАП має кримінально-правовий характер [5], та, оскільки адміністративні стягнення мають профілактичну та каральну мету, ЄСПЛ прирівняв деліктне провадження до кримінального в цілях застосування Європейської Конвенції з прав людини [6]. Вірність такого підходу є очевидною стосовно правопорушень, склади яких також містяться у нормах Кримінального кодексу. Як приклад – це військові адміністративні правопорушення (гл. 13Б КУпАП) кваліфікація за якими відбувається у разі відсутності певних кваліфікуючих ознак кримінального військового правопорушення, таких як: воєнний стан, бойова обстановка, тяжкі наслідки, істотна шкода і т. д. При наявності цих ознак, наприклад вчинення військовим непокори в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 402 ККУ) порушується кримінальне провадження.

Адміністративне правопорушення характеризується також ознаками, що визначаються із змісту складу адміністративного правопорушення, які є описом діяння у законі, та знаходять своє відображення у елементах складу правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) [7, с. 24-25]. У навчальній літературі склад адміністративного правопорушення в основному розуміється як передбачена нормами адміністративного права сукупність ознак, за наявності яких протиправне діяння можна кваліфікувати як правопорушення; система обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних елементів діяння, ознаки яких передбачені в диспозиціях норм законодавства, що встановлює адміністративну відповідальність [1, с. 489].

Об'єктом складу адміністративного правопорушення виступають суспільні відносини, на які спрямоване протиправне посягання. При цьому об'єкт адміністративного правопорушення необхідно відрізнити від предмета правопорушення, під яким розуміють конкретні об'єкти матеріального світу (речі), щодо яких учинено правопорушення. Наприклад, предметом адміністративного правопорушення по ст. 172⁵ КУпАП «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» виступають подарунки, якщо вартість таких подарунків не перевищує два прожиткових мінімуми для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, а сукупна вартість отриманих подарунків, від однієї особи протягом року, не перевищує чотирьох прожиткових мінімумів.

Традиційно об'єкти адміністративного правопорушення класифікують в залежності від рівня узагальнення та виділяють наступні:

– загальний об'єкт – всі суспільні відносини, що регулюються різними галузями права і охороняються адміністративними санкціями (гл. 5-15А КУпАП).

– родовий об'єкт – однорідні групи суспільних відносин, які в сукупності складають загальний об'єкт. Прикладами можуть виступати громадський порядок (гл. 14 КУпАП), власність (гл. 6 КУпАП), права і свободи громадян (гл. 5, 11 КУпАП), встановлений порядок управління (гл. 15 КУпАП), здоров'я (гл. 12, 13 КУпАП), честь і гідність людини тощо;

– видовий об'єкт – самостійний різновид родового об'єкта, що є відокремленою групою суспільних відносин, загальних для окремих правопорушень. На прикладі такого родового об'єкту, як власність – це приватна, комунальна та державна;

– безпосередній об'єкт – одне чи декілька суспільних відносин, яким спричиняється шкода правопорушенням. Наприклад, при перевищенні допустимих лімітів швидкості – стан безпеки на певній дорозі, при стрільбі з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку – встановлений порядок дозвільної системи Національної поліції, громадський спокій, і т. д.

Об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення складає система передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, які характеризують зовнішню сторону проступку, зокрема:

– саме протиправне діяння – дія чи бездіяльність;

– шкідливі (суспільно-небезпечні) наслідки діяння;

– причинний зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками, що настали;

– час, місце, умови, способи та засоби вчинення правопорушення [1, с. 490]. Наприклад, при вчиненні правопорушень, що посягають на громадський порядок за ст. 173, 173³, 178 КУпАП кваліфікуючою ознакою буде громадське місце, по ст. 174 КУпАП засобами вчинення правопорушення виступатиме вогнепальна, холодна металевий, пневматична та травматична зброя, по ст. 124-126, 130 КУпАП – транспортні засоби.

Суб'єктами адміністративної відповідальності виступають фізичні та юридичні особи. Фізична особа як суб'єкт правопорушення повинна бути осудною особою, якій на момент вчинення адміністративного проступку виповнилося шістнадцять років.

Крім загальних характеристик суб'єкта адміністративного правопорушення (осудності та віку) виділяють і спеціальні, що обумовлені:

– специфікою трудової та службової діяльності: посадові (службові) особи; капітани кораблів; працівники підприємств торгівлі та громадського

харчування; водії; підприємці; військовослужбовці та працівники Національної поліції. До прикладу, особливістю адміністративної відповідальності посадових осіб є вчинення правопорушень при виконанні ними службових обов'язків (ст. 14 КУпАП) у різних сферах таких як, промисловості та будівництва, сільського господарства, протидії корупції, забезпечення громадського порядку та дотримання порядку управління, охорони здоров'я населення і т. д. Так, при недотриманні установлених правил у сфері охорони порядку управління – незаконне використання найменування та ознак належності до Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України (ч. 2 ст. 184³ КУпАП), самоуправство (ст. 186 КУпАП), перешкоджання уповноваженим особам податкових органів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування у проведенні перевірок (ст. 188²³ КУпАП); сфері забезпечення державного і громадського порядку – мобінг (цькування) працівника (ст. 173⁵ КУпАП), здійснення суб'єктом господарювання господарської діяльності без декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства у сфері пожежної безпеки (ст. 175² КУпАП); у сфері охорони природи – порушення правил використання земель (ст. 53 КУпАП), порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57 КУпАП), незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур (ст. 65 КУпАП); у сфері здоров'я населення – порушення правил щодо карантину людей (ст. 44³ КУпАП), порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46¹ КУпАП);

– протиправною поведінкою в минулому: особи, які раніше притягалися до адміністративної відповідальності; перебували під адміністративним наглядом; хворі на наркоманію;

– перебуванням на спеціальному обліку у центрах комплектування: призовник; військовозобов'язаний; резервіст; особа, яка перебуває на військових зборах [1, с. 493]. Зокрема, за ч. 1 ст. 15 КУпАП військовослужбовці несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами: Дисциплінарний статут Збройних Сил України, Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, Дисциплінарний статут служби цивільного захисту (Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»; Закон України «Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту»; Закон України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»). За окремими статтями КУпАП військовослужбовці притягуються до

адміністративної відповідальності на загальних умовах (застосовуються адміністративні стягнення за винятком громадських робіт, виправних робіт, адміністративного арешту). Зокрема, це відбувається при порушенні правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, нежиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію. У разі вчинення військових адміністративних правопорушень (гл. 13Б КУпАП) військовослужбовці притягуються до адміністративної відповідальності тільки за умов, якщо відповідне правопорушення не тягне за собою кримінальну відповідальність. Прикладом виступає те, що при кваліфікації правопорушення, враховуються саме кваліфікуючі ознаки такі як: тяжкі наслідки, істотна шкода, особливий період, бойова обстановка та інші. До військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів під час проходження зборів за вчинення військових адміністративних правопорушень, поряд із попередженням та штрафом, може бути застосовано особливий вид адміністративного стягнення – арешт з утриманням на гауптвахті строком до 15 діб (ст. 321 КУпАП). Однак цей вид стягнення заборонено застосовувати до жінок.

Суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення складають ознаки, які характеризують психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків, а саме: вина (у формі умислу або необережності) та мета.

Висновки. Суть теоретико-правових засад адміністративних правопорушень полягає у формуванні наукового розуміння відповідного явища як особливого виду правопорушень у системі адміністративного права та визначенні фундаментальних положень, на яких ґрунтується адміністративно-деліктне право.

Водночас Проект Кодексу про адміністративні проступки вводить нове трактування, що передбачає застосування замість старого «адміністративне правопорушення» поняття «адміністративний проступок» з чіткими ознаками і правовими наслідками.

Таким чином, теоретико-правові засади адміністративних правопорушень являють собою систему наукових знань та положень адміністративно-де-

ліктного законодавства, які пояснюють правові характеристики та склад адміністративного правопорушення як підстави адміністративної відповідальності.

Література

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
2. Проект Кодексу про адміністративні проступки. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507> (дата звернення: 21.12.2024).
3. Судова практика Верховного Суду України у справах про адміністративні правопорушення. К. Ін Юре, 2007. 202 с.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 "Про судову практику у справах про хуліганство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text> (дата звернення: 21.12.2024).
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» від 15.05.2008 р. (Заява №7460/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text (дата звернення: 21.12.2024).
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Лучанінова проти України» від 09.06.2011 р. (Заява № 16347/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_788#Text (дата звернення: 21.12.2024).
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право). Навчальний посібник. К. Юрінком Інтер, 2008. 255 с.

Анотація

Тернушак М. М. Теоретико-правові засади адміністративних правопорушень: суть та характеристика. – Стаття.

У статті проведено дослідження теоретико-правових засад адміністративних правопорушень.

Стаття присвячена комплексному аналізу поняття, ознак, складу адміністративних правопорушень у системі адміністративно-деліктного права. Особлива увага приділяється елементам складу адміністративного правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), відмежуванню адміністративних правопорушень від кримінальних. Тематика статті спрямована на формування цілісного уявлення про адміністративно-деліктні правовідносини та теоретичні основи застосування норм адміністративного права на практиці.

Розкрито зміст теоретико-правових засад адміністративного правопорушення становить система наукових уявлень про його поняття, характеристики, склад, а також суб'єктів, принципи та функції адміністративної відповідальності, що забезпечує цілісне розуміння адміністративно-деліктних відносин.

Проаналізовано загально-правові характеристики (ознаки) адміністративного правопорушення, що впливають із законодавчого формулювання (ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення) відповідного поняття та характеристики, що визначаються змістом складу адміністративного правопорушення.

Досліджено внутрішню структуру адміністративного правопорушення як юридичної підстави адміністративної відповідальності. Проаналізовано зміст та значення основних елементів складу адміністративного правопорушення: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта

та суб'єктивної сторони. Визначений їх взаємозв'язок і роль у процесі кваліфікації адміністративних правопорушень, а також у встановленні наявності чи відсутності складу правопорушення. Тому елементи складу адміністративного правопорушення є ключовими для правильного розуміння механізмів притягнення до адміністративної відповідальності та правової кваліфікації в цілому.

Констатовано, що Проект Кодексу про адміністративні проступки встановлює замість старого формулювання «адміністративне правопорушення» поняття «адміністративний проступок» з чіткими ознаками, з метою виділення окремої категорії діянь, які передбачають виключно адміністративну підвідомчість, менш серйозні за наслідками ніж кримінальні правопорушення та потребують системного регулювання.

Резюмовано, що практика Європейського Суду з прав людини ґрунтується на тому, що норми Кодексу України про адміністративні правопорушення мають кримінально-правовий характер, адже адміністративні стягнення переслідують як профілактичну так і каральну мету. Отже, Європейський Суд з прав людини прирівнює деліктне провадження до кримінального в цілях застосування положень Європейської Конвенції з прав людини у частині правових засобів захисту при розгляді справ про адміністративні проступки.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, адміністративний проступок, адміністративна відповідальність, склад правопорушення, характеристики, деліктне провадження, КУпАП, Проект Кодексу про адміністративні проступки.

Summary

Ternushchak M. M. Theoretical and legal basis of administrative offences: essence and characteristics. – Article.

The article examines the theoretical and legal foundations of administrative offences.

It is devoted to a comprehensive analysis of the concept, characteristics and composition of administrative offences in the system of administrative tort law. Particular attention is paid to the elements of an administrative offence (object, objective side, subject, subjective side) and the distinction between administrative and criminal offences. The subject matter of the article is aimed at forming a comprehensive understanding of administrative tort legal relations and the theoretical foundations for the practical application of administrative law norms.

The content of the theoretical and legal foundations of an administrative offence is revealed by a system of scientific ideas about its concept, characteristics, composition, as well as the subjects, principles and functions of administrative responsibility, which provides a comprehensive understanding of administrative tort relations.

The general legal characteristics (features) of an administrative offence arising from the legislative formulation (Article 9 of the Code of Ukraine on Administrative Offences) of the relevant concept and characteristics determined by the content of the administrative offence are analysed.

The internal structure of an administrative offence as a legal basis for administrative liability is examined. The content and significance of the main elements of an administrative offence are analysed: the object, the objective side, the subject and the subjective side. Their interconnection and role in the process of qualifying

administrative offences, as well as in establishing the presence or absence of the composition of an offence, are determined. Therefore, the elements of the composition of an administrative offence are key to a correct understanding of the mechanisms of bringing to administrative responsibility and legal qualification in general.

It has been established that the Draft Code on Administrative Offences replaces the old term 'administrative offence' with the concept of 'administrative misdemeanour' with clear characteristics, in order to distinguish a separate category of acts that are subject exclusively to administrative jurisdiction, are less serious in their consequences than criminal offences, and require systematic regulation.

In summary, the practice of the European Court of Human Rights is based on the fact that the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offences are of a criminal law nature, since administrative penalties pursue both preventive and punitive objectives. Therefore, the European Court of Human Rights equates tort proceedings with criminal proceedings for the purposes of applying the provisions of the European Convention on Human Rights in terms of legal remedies in cases involving administrative offences.

Key words: administrative offences, administrative misconduct, administrative liability, elements of an offence, characteristics, tort proceedings, Code of Administrative Offences, Draft Code of Administrative Offences.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 342.951(477)+332.264.2:355.01"20"
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.12>

Н. В. Шелевер
orcid.org/0000-0003-3641-4910
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Під час російсько-української війни доволі актуальним та гострим питанням сьогодення стало примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. Воєнний стан зумовив нову суспільну необхідність, нові підстави для відчуження земельних ділянок – це будівництво оборонних споруд, доріг, облаштування кордонів та вжиття інших заходів щодо забезпечення національної оборони.

В умовах війни конституційні права громадян можуть бути обмежені. Хоча ст. 41 Конституції України гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, проте ст. 42 передбачає виняток, а саме примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості [1]. Варто зазначити, що відчуження земельної ділянки можливе лише у зв'язку із суспільною необхідністю і якщо вона реально виникає, то приватні інтереси конкурують із суспільними. У першу чергу ставляться інтереси суспільні, а позбавлення власника майна відповідає законодавству Європейського Союзу (далі – ЄС) та принципам міжнародного права. Проте важливим питанням є реалізація норм чинного законодавства на практиці та виявлення проблемних питань. Тому дослідження даної теми є особливо актуальним питанням сьогодення, оскільки наразі збільшується кількість таких справ.

Стан опрацювання проблематики. Питання примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності досліджувалося у працях Н. Ільків, П. Кулинич, А. Мірошниченка, В. Носіка, Г. Сластнікової, Є. Суєтнова, М. Федорченка, М. Шульги. У зв'язку з воєнним станом дослідження даного питання не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження полягає у виявленні проблемних питань, які виникають на практиці, дослідженні відповідного міжнародного досвіду, вивчення, аналіз якого надасть змогу удосконалити національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. «примусовим відчуженням майна вважається позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного відшкодування його вартості» [2].

У відповідності до п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» примусове відчуження майна, яке перебуває у приватній або комунальній власності, відноситься до заходів правового режиму воєнного стану [3]. Проте ст. 23 цього Закону передбачає відшкодування збитків, що завдані під час введення воєнного стану та повернення такого майна після скасування правового режиму воєнного стану [3].

У відповідності до ст. 15 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» підставами для примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності є суспільна необхідність у розміщенні: об'єктів національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації; об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення; об'єктів природно-заповідного фонду; кладовищ [4].

Аналізуючи європейське законодавство, можна прийти до висновку, що є відповідні правові норми, які регулюють примусове відчуження земельних ділянок в державах-членах ЄС, а ЄСПЛ не допускає порушення прав людини, в тому числі і права власності.

Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Іванова проти України» зазначається, що позбавлення власності може бути виправдане лише у тому випадку, якщо воно здійснене «в інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом», за умови досягнення «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу та правами власника [5]. Аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що порядок відчуження не має суперечити закону, бути виправданим, суспільна потреба має бути значною та об'єктивною, а власнику має відшкодуватися реальна вартість відчужуваної земельної ділянки.

Варто відмітити, що у прецедентних рішеннях ЄСПЛ визначено цілі, для яких, земельна ділянка може бути вилучена у зв'язку із суспільною необхідністю:

«1) побудова автомобільного шосе (Grand Duchy of Luxemburg v Berthe Linster, Aloyse Linster and Yvonne Linster). При чому компенсацію надають не лише для власників земель, що вилучені, а й для власників суміжних земельних ділянок, якість та ринкова вартість яких знижується (Ouzounoglou v. Greece);

2) вчинення дій, що можуть позитивно вплинути на таку «чутливу» сферу як захист навколишнього природного середовища, зокрема, формування лісопаркової зони місцевого та загальнодержавного значення. Такі питання можуть вирішуватися у прискореному порядку, оскільки торкаються інтересу суспільства під час захисту навколишнього середовища (Katte Klitsche de la Grange v. Italy);

3) збереження громадського простору, який має бути доступним для всіх, в т.ч. узбережжя морів, океанів тощо (N.A. and others v. Turkey);

4) забезпечення нормального функціонування іноземних дипломатичних місій у державі (Treska Nikolaus v. Albania and Italy);

5) раціоналізація сільського господарства шляхом консолідування землеволодінь, що розташовані по сусідству, що має на меті підвищення продуктивності землі (Hakansson and Sturesson v. Sweden)» [6].

Отже, дані підстави є дійсно вагомими та пов'язані саме з інтересами суспільства. У ст. 15 Закону визначено вичерпний перелік підстав для примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності. На нашу думку, варто було б розширити даний перелік, оскільки війна зумовила нові потреби.

Варто звернути увагу, що суб'єкт владних повноважень повинен отримати згоду від власника землі щодо викупу, а у разі її неотримання може звернутися до адміністративного суду. Тобто, спочатку мають вживатися заходи досудового врегулювання спору, а лише потім – звернення до адміністративного суду.

Слід враховувати і той факт, що у відповідності ч. 5 ст. 4 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» «викуплена або примусово відчужена земельна ділянка не може бути передана в користування або у власність фізичній чи юридичній особі для цілей, не пов'язаних із забезпеченням суспільних потреб або суспільної необхідності, визначених у рішенні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про відчуження зазначеної земельної ділянки» [4]. Тобто, виходить, що відчужені земельні ділянки не можуть бути продані або передані у користування суб'єктами владних повноважень фізичній та юридичній особі.

У відповідності до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» «примусове відчуження житлового будинку (частини будинку, жилого приміщення) у зв'язку з викупом або примусовим відчуженням земельної ділянки здійснюється за умови надання його власнику (власникам) у власність іншого благоустроеного житлового будинку (частини будинку, жилого приміщення) з дотриманням вимог, передбачених житловим законодавством, якщо інше не погоджено з власником (власниками) відчужуваного житлового будинку (частини будинку, жилого приміщення)» [4].

Потрібно звернути увагу на рішення ЄСПЛ від 24 жовтня 2024 року у справі «Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine). Сергій Погрібний відмітив, що «ЄСПЛ зробив висновок, що держава-відповідач повинна застосувати принцип *restitutio in integrum* («повернення до первісного стану») і забезпечити за допомогою належних засобів та протягом розумного строку повне відновлення прав заявниці на землю, або надання грошової компенсації, або надання рівнозначного майна. А також Суд вказав, що застосування *restitutio in integrum* можливе шляхом повторного розгляду справи, включаючи відновлення провадження в ній, у разі вжиття Україною заходів індивідуального характеру на виконання рішення ЄСПЛ» [7].

Щодо зарубіжного досвіду, то Г. Сластнікова зазначає: «В Іспанії вилучення земельної ділянки можливе, тільки якщо того вимагають громадська доцільність або соціальні інтереси, у Швеції – важливі суспільні інтереси, в Італії – загальні інтереси, в Португалії – суспільні інтереси, в США – в суспільно-корисних цілях. Однією з країн, в якій питання вилучення вважається найбільш врегульованим,

є Німеччина. Там експропріація передбачається або на федеральному рівні (регулюється Будівельним кодексом), або на земельному рівні, наприклад, для будівництва доріг або захисту пам'яток. Конституція вимагає, аби експропріація здійснювалася виключно у випадках, коли її потребує загальне благополуччя. Правило про загальне благополуччя передбачає, що експропріація здійснюється у випадках, коли мета експропріації прямо передбачена законом, який визначає вид і розміри відшкодування (компенсації), і тільки в тих випадках, коли відсутні усі інші можливості досягнення мети з меншим ступенем втручання у приватне життя.

У Фінляндії використовують практику примусового придбання частини ділянки, якої не вистачає. Ця процедура спрямована на забезпечення реалізації детальних планів землекористування для цілей забудови у тих випадках, коли реальних розподіл нерухомості і власності не відповідає плану. Фінські традиції експропріації надають особам, які не є публічними органами влади, право примусової покупки долі земельної ділянки (що перебуває у спільній власності) або частини земельної ділянки (частини, що не вистачає). В усіх випадках експропріації вимоги щодо громадської потреби та повної компенсації мають виконуватися» [8, с. 232].

Висновки. Отже, примусове відчуження земельних ділянок у зв'язку з суспільною необхідністю в умовах воєнного стану є виправданим, необхідним, а підстави для такого витребування, з огляду на практику ЄСПЛ, мають бути розширені. У зв'язку з російсько-українською війною на першому місці має бути саме суспільна необхідність, а не право на приватну власність. На нашу думку, суди повинні шукати «справедливий баланс», не порушуючи прав людини, але і враховувати інтереси держави заради перемоги у війні.

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
4. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення: 10.12.2025).

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Іванова проти України» від 13 вересня 2005 р. (заява No 74104/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_415#Text (дата звернення: 12.12.2025).

6. Рішення Донецького апеляційного адміністративного від 23 травня 2018 року у справі № 873/2/18. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/74406615/> (дата звернення: 15.12.2025).

7. Ефективні способи захисту права власності: судді ВС висвітлили актуальні тенденції і судову практику в межах IX Харківського міжнародного юридичного форуму. URL: <https://court.gov.ua/archive/1888600/> (дата звернення: 15.12.2025).

8. Сластнікова Г. Зарубіжний досвід регулювання процедури примусового відчуження земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності та можливості його впровадження в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 229-235.

Анотація

Шелевер Н. В. Особливості примусового відчуження земельних ділянок в умовах воєнного стану в Україні. – Стаття.

У статті досліджуються особливості примусового відчуження земельних ділянок в умовах воєнного стану в Україні. Автор звертає увагу, що у зв'язку з російсько-українською війною виникли нові підстави для примусового відчуження земельних ділянок – це будівництво оборонних споруд, доріг, облаштування кордонів та вжиття інших заходів щодо забезпечення національної оборони.

У статті аналізується чинне законодавство України та міжнародний досвід щодо примусового відчуження земельних ділянок у зв'язку з суспільною необхідністю. Зокрема, автор наголошує, що під час війни конституційні права громадян можуть бути обмежені. Не винятком є і право власності. У зв'язку з суспільною необхідністю можливим є примусове відчуження земельних ділянок на підставі рішень адміністративних судів. Автор звертає увагу, що в першу чергу мають задовольнятися суспільні інтереси, а не приватні.

Законодавство ЄС також передбачає можливість примусового відчуження земельних ділянок, проте ЄСПЛ не допускає порушень прав людини, в тому числі й права власності. У статті зазначаються рішення ЄСПЛ, у яких визначено суспільні потреби для відчуження земельних ділянок. Такий порядок відчуження не має суперечити закону, має бути виправданим, а суспільна потреба повинна бути значною та об'єктивною, власнику має відшкодуватися реальна вартість земельної ділянки.

Автор зазначає, що чинне законодавство України містить вичерпний перелік підстав для примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності. Проте акцентується увага на тім, що у зв'язку з російсько-українською даній перелік варто б розширити, оскільки війна зумовила нові потреби. Це достатньо складна категорія справ і в першу чергу мають вживатися заходи досудового врегулювання спору, а після цього суб'єкти владних повноважень мають право звертатися до адміністративного суду.

У статті проаналізовано іноземний досвід щодо примусового відчуження земельних ділянок для суспільних потреб. Автор робить висновок, що таке відчуження в умовах воєнного стану є виправданим, необхідним, а підстави для такого відчуження мають бути розширені.

У зв'язку з російсько-українською війною на першому місці повинна бути саме суспільна необхідність, а не право на приватну власність.

Ключові слова: війна, суспільна необхідність, право власності, рішення ЄСПЛ, ЄС.

Summary

Shelever N. V. The peculiarities of forced alienation of land plots in the conditions of state of war in Ukraine. – Article.

The article examines the features of the forced alienation of land plots under the state of war in Ukraine. The author draws attention to the fact that, in connection with the Russian-Ukrainian war, new grounds for the forced alienation of land plots have arisen, inter alia, the construction of defensive structures, roads, the arrangement of borders and the adoption of other measures to ensure national defence.

The article analyses the current legislation of Ukraine and international experience regarding the forced alienation of land plots in connection with public necessity. In particular, the author emphasises that during war, the constitutional rights of citizens may be limited. The right to property is no exception. In connection with public necessity, the forced alienation of land plots is possible on the basis of decisions of administrative courts. The author draws attention to the fact that public interests, not private ones, must be satisfied first and foremost.

EU legislation also provides for the possibility of forced alienation of land plots, but the ECtHR does not allow violations of human rights, including the right to property. The article lists the decisions of the ECtHR, which have determined the public needs for the alienation of land plots. Such an alienation procedure must not contradict the law, must be justified, and the public need must be significant and objective; the owner must be compensated for the real value of the land plot.

The author notes that the current legislation of Ukraine contains an exhaustive list of grounds for the forced alienation of land plots and other real estate located on them, on grounds of public necessity. However, attention is focused on the fact that in connection with the Russian-Ukrainian war, this list should be expanded, since the war has led to new needs. This is a rather complex category of cases and, first of all, measures should be taken to pre-trial settlement of the dispute, and after that, the subjects of government have the right to apply to the administrative court.

The article analyses foreign experience in the forced alienation of land plots for public needs. The author concludes that such alienation in conditions of martial law is justified, necessary, and the grounds for such alienation should be expanded. In connection with the Russian-Ukrainian war, the first place should be given to public necessity, and not the right to private property.

Key words: war, public necessity, property right, ECtHR decision, EU.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.121.4:341(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.13>*О. В. Вересюк**orcid.org/0009-0005-9511-3343**аспірантка кафедри кримінального процесу**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Постановка проблеми. Адвокатура, як незалежний інститут громадянського суспільства, відіграє одну із ключових ролей у забезпеченні й захисті прав людини. У той же час, як в Україні, так і за кордоном адвокати дедалі частіше зазнають загроз фізичного та психологічного характеру, професійного та інформаційного тиску. У контексті зростання кількості посягань на адвокатів особливої актуальності набуває впровадження міжнародних, у тому числі європейських, стандартів захисту адвокатської діяльності як у національне законодавство, так і у практику його застосування.

Дослідження за темою. Питання міжнародно-правового забезпечення захисту професійної адвокатської діяльності, у тому числі європейських стандартів у цій сфері, знайшли відображення у роботах П.П. Бадзелюка, Н.М. Бакаянної, С.О. Іваницького, О.О. Козлова, В.О. Святоцької, О.О. Шандули та інших дослідників.

Метою статті є дослідження європейських стандартів захисту професійної адвокатської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В основу правового регулювання організації адвокатури та захисту адвокатської діяльності покладаються не лише положення, визначені вітчизняним законодавством, але й загальновизнані стандарти, прийняті міжнародною спільнотою [9, с. 27]. На сьогодні дотримання міжнародних, у тому числі європейських, стандартів є зобов'язанням України перед ООН, Радою Європи та Європейським Союзом (ЄС). Адаптація національного законодавства до міжнародного та імплементація міжнародно-правових стандартів у внутрішньодержавну практику є шляхами виконання цих зобов'язань [17, с. 68].

Міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності відображені в міжнародно-правових актах як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Важливою групою стандартів регіонального характеру є стандарти, прийняті в межах Ради Європи.

Як слушно зазначається фахівцями, стандарти Ради Європи, а також практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) вимагають забезпечен-

ня на національному рівні перш за все професійної свободи і захисту адвокатів, оскільки саме їх незалежність і професійна компетентність слугують інструментом утвердження та захисту прав людини [16, с. 83].

Слід зазначити, що найважливіший європейський нормативно-правовий акт у сфері захисту прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [7], не містить окремих норм про захист професійних прав адвокатів – гарантовані нею права і свободи мають загальнолюдський характер.

У той же час, ЄСПЛ та прийняті ним рішення на сьогодні залишаються вагомим важелем впливу на ситуацію в питаннях забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності [2, с. 213]. Саме прецедентна практика ЄСПЛ, пов'язана із тлумаченням норм конвенції та передбачених ними прав людини, забезпечує режим посиленого захисту прав адвокатів і гарантій їхньої професійної діяльності [6, с. 27].

Практика ЄСПЛ, як правило, розглядає діяльність адвоката через призму статей 6, 8, 10 та 11 конвенції [4, с. 573]. Найбільш поширеними і актуальними для України, як свідчать дані прецедентної практики ЄСПЛ та наукових досліджень [6, с. 28-29; 13, с. 135-136; 12, с. 330-332; 4, с. 573-575], є категорії справ, які стосуються порушень таких передбачених конвенцією прав та свобод, як:

- право на повагу до приватного та сімейного життя – незаконні обшуки у помешканнях адвокатів та пов'язане з ними вилучення інформації, отриманої під час професійної адвокатської діяльності з наступним розголошенням адвокатської таємниці, таємний нагляд з боку правоохоронних органів та спецслужб;

- право адвокатів на повагу до таємниці кореспонденції, що пов'язане з правом на конфіденційне спілкування з клієнтом – перехоплення повідомлень, прослуховування телефонних ліній, приховане спостереження, перевірки службових банківських рахунків адвокатів в контексті кримінального розслідування щодо їхніх клієнтів, при-

сутність службових осіб місць ув'язнення під час зустрічей адвокатів з ув'язненими;

- право на справедливий суд, у тому числі безпідставне перешкоджання адвокату в часті у справі в якості захисника підозрюваного або представника потерпілого;

- право адвокатів на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі критики (скарг) щодо дій суддів, висловлення думок в залі суду, публічних висловлювань;

- права на зайняття адвокатською діяльністю;

- право на повагу до власності адвоката, яка становить робоче приладдя (зазвичай, комп'ютерну техніку, носії інформації);

- право на отримання гонорару (винагороди) за професійну діяльність;

- свобода від жорстокого поводження з боку представників правоохоронних органів, у тому числі протиправного насильства;

- свобода від дискримінації за мовною ознакою.

Із ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [14] Україна повністю визнала на своїй території компетенцію ЄСПЛ, а його практику – джерелом права. З метою забезпечення відновлення порушених прав особи (у тому числі адвокатів), додержання вимог конвенції в майбутньому, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявлених ЄСПЛ порушень, Україна зобов'язалася вживати комплекс заходів як індивідуального, так і загального характеру, у тому числі внесення необхідних змін до законодавства та корегування практики його застосування.

Важливим стандартом захисту адвокатської діяльності стала Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000 [15] (далі – Рекомендація). Будучи прийнятою на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Рекомендація має на меті гарантувати незалежність адвокатів у виконанні їх професійних функцій без будь-яких неналежних обмежень, впливу, стимулювання, тиску, погроз чи втручань, а також забезпечити належне виконання адвокатами їхніх обов'язків.

Рекомендація закликає держави вживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та неналежного втручання влади чи широкого загалу. Проголошено, що адвокати не повинні потерпати або опинятися під загрозою санкцій чи тиску, якщо вони діють відповідно до своїх професійних стандартів.

Важливу роль у захисті адвокатської діяльності Рекомендацією відведено професійним об'єднанням адвокатів, які, зокрема, зобов'язуються вдатися до всіх необхідних дій із захисту інтересів адвокатів у випадках: арешту або затримання адвоката; початку провадження, яке ставить під сумнів добросовісність адвоката; будь-якого розшуку адвокатів або їхнього майна; вилучення документів або матеріалів, які перебували в розпорядженні адвоката тощо.

У свою чергу, у випадках порушення адвокатами професійних стандартів Рекомендація закликає вживати до них належні заходи, включаючи притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Визначним кроком у посиленні на міжнародному рівні захисту професії адвоката, права здійснювати цю професію незалежно, без дискримінації, неправомірних перешкод або втручання, а також без нападів, погроз, переслідувань стала Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката, ухвалена 12.03.2025 та відкрита для підписання державами – членами Ради Європи [8].

Як зазначено у преамбулі до цієї конвенції, однією з причин її прийняття стала глибока занепокоєність європейської спільноти тим, що адвокати все частіше піддаються нападам, погрозам, переслідуванню і залякуванню через професійну діяльність, а також неправомірному перешкоджанню або втручання у здійснення їхньої законної професійної діяльності.

Що стосується захисту адвокатів, то ст. 9 конвенції зобов'язує держав-учасників вживати заходів з метою недопущення: фізичного нападу будь-якої форми на адвокатів, їх переслідування або залякування; будь-якого неправомірного перешкоджання або втручання. Також, держави-учасниці зобов'язані проводити оперативне розслідування за фактом вчинення вищевказаних неправомірних дій, якщо є підстави вважати, що вони можуть стати кримінальне правопорушення.

Важливим є те, що конвенція закріплює і механізм моніторингу за додержанням державами-учасниками її положень. Згідно з Розділом III конвенції, контроль за додержанням її положень здійснює група експертів із захисту професії адвоката (GRAVO). GRAVO отримує та опрацьовує інформацію про дотримання конвенції державами-учасницями, організовує візити до держав-учасниць у співпраці з національними органами влади та, за необхідності, за допомогою незалежних національних експертів. За результатами опрацювання інформації GRAVO готує звіт і висновки щодо заходів, які вживаються державою для виконання положень конвенції. На основі звіту та висновків на адресу держави можуть бути підготовлені рекомендації щодо виконання положень конвенції, з визначенням дати подання інформації про їх виконання.

У випадку серйозних порушень конвенції, що вимагають термінового реагування, GRAVO може вимагати від держави термінового подання спеціальної доповіді про заходи, вжиті для запобігання таким порушенням.

Слід зазначити, що попри безумовну важливість цього документу, станом на цей час Україна ще не стала учасником конвенції, незважаючи на те, що її фахівці були серед розробників тексту конвенції.

Окрему групу міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності становлять акти, прийняті в межах ЄС. Україна наразі не є членом цього політичного об'єднання. У той же час, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, наша держава визнала важливість адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, у тому числі у сфері прав людини та їх захисту, поступово досягаючи сумісності з правом (*acquis*) і стандартами ЄС у цій сфері [17, с. 69].

У зв'язку з цим, важливим, хоча й рекомендаційним міжнародним документом регіонального характеру, прийнятим в межах ЄС, є Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського Співтовариства, прийнятий на пленарній сесії Ради асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи (ССВЕ) 28.10.1988 (з наступними змінами) [5]. Підкреслюючи особливу роль адвоката в суспільстві, кодекс зазначає, що на адвоката покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, серед яких, зокрема, чесність і сумлінність у відносинах з клієнтом, додержання принципу конфіденційності, превалювання інтересів клієнтів перед власними інтересами та інтересами колег-юристів, недопущення конфлікту інтересів клієнтів, заборона розпорядження коштами клієнта (за виключенням дозволу з його боку), додержання правил справедливого судового розгляду, у тому числі заборона повідомляти суду явно невірогідні або невірні відомості.

Як слушно зауважується фахівцями, незважаючи на те, що цей документ не має статусу міжнародної угоди, його положення все ж таки фактично імплементовані в національне галузеве законодавство держав ЄС [1, с. 22].

Серед інших європейських стандартів захисту адвокатської діяльності слід згадати ухвалену 25.11.2006 Радою асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи Хартію основних принципів європейської адвокатської професії [19], яка містить перелік з десяти принципів, дотримання яких є основою права на судовий захист. Низку важливих положень щодо ролі адвокатів у здійсненні правосуддя, етичних принципів у відносинах між адвокатами та суддями сформульовано у Висновку Консультативної Ради європейських суддів

№ (2013) 16 від 15.11.2013 «Про відносини між суддями та адвокатами» [3].

В цілому, дослідниками слушно підкреслюється, що міжнародно-правові стандарти професійної адвокатської діяльності є одним з ефективних шляхів захисту прав усіх учасників правовідносин. Ураховуючи це, важливим є продовження роботи щодо імплементації положень основних міжнародно-правових актів, зокрема, документів Ради Європи та ЄС, які визначають фундаментальні стандарти адвокатської діяльності, що є загальноновизнаними в європейських країнах. До цього процесу мають активно долучатися не лише органи державної влади, а й органи адвокатського самоврядування, адже їх участь сприятиме ефективному впровадженню міжнародних принципів забезпечення належного рівня правозахисної діяльності та гармонізації національного законодавства з європейськими правовими нормами [18].

Міжнародно-правовий захист адвокатської діяльності, звичайно, не вичерпується нормотворчою діяльністю і передбачає співробітництво держав на рівні відповідних міжнародних організацій.

Організацією, що відіграє визначну роль у захисті професійних прав адвокатів на європейському континенті, є Рада асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи (ССВЕ). Ця організація, створена в 1960-х роках як об'єднання адвокатур кількох європейських держав, поступово перетворилася на впливову правозахисну інституцію, з якою співпрацюють такі міжнародні організації, як Рада Європи, інституції ЄС та європейські суди [18].

В умовах глобалізації та інтеграції правових систем ССВЕ виступає в якості рушійного фактору у формуванні уніфікованих стандартів адвокатської практики в межах ЄС. Найважливішими завданнями організації є захист прав адвокатів, утвердження принципу верховенства права, прав людини та демократичних цінностей [20, с. 65-67].

Процес вступу Національної асоціація адвокатів України (НААУ) до найбільшої професійної організації адвокатів в Європі розпочався 04.07.2015, коли Рада адвокатів України схвалила подання заявки та надала згоду на застосування Правил професійної етики ССВЕ (застосування цих правил є одним з критеріїв членства). Рішення про надання офіційного статусу самоврядній організації адвокатів України прийнято під час пленарного засідання ССВЕ 02.12.2016 [10]. Надалі, 25.11.2022 під час пленарної сесії ССВЕ в Брюсселі прийнято рішення про підвищення статусу НААУ в організації з члена-спостерігача на асоційованого члена [11]. Серед основних напрямів взаємодії – численні звернення ССВЕ до керівництва країни на захист прав адвокатів, надання експертної допомоги НААУ, участь у розробці проектів нормативних актів, направлення місій доповідачів.

Висновки. На тлі систематичних порушень прав адвокатів, нападів, погроз, переслідувань і залякування, неправомірного втручання та перешкоджання у виконанні ними їхніх професійних обов'язків європейською спільнотою розроблено низку стандартів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру щодо захисту професійної адвокатської діяльності.

Важливою групою стандартів регіонального характеру є стандарти, прийняті в межах Ради Європи. Хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року не містить окремих норм про захист професійних прав адвокатів, практика ЄСПЛ є вагомим засобом забезпечення захисту адвокатської діяльності. Визначним кроком у посиленні на міжнародному рівні захисту професії адвоката, права здійснювати цю професію незалежно, без дискримінації, неправомірних перешкод або втручання, а також без нападів, погроз та переслідувань стала Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року.

Організацією, що відіграє визначну роль у захисті професійних прав адвокатів на європейському континенті, є Рада асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи, асоційованим членом якої є Національна асоціація адвокатів України.

Імплементация Україною європейських стандартів у національне законодавство та правозастосовну практику сприятиме посиленню захисту адвокатської діяльності, утвердженню верховенства права в демократичному суспільстві та ефективному забезпеченню прав і свобод людини.

Література

- Бадзелюк П. Міжнародно правові стандарти інституту адвокатури. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 4. С. 21-24.
- Боса І.В. Гарантії адвокатської діяльності : ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки*. Серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 210-215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215
- Висновок Консультативної Ради європейських суддів № (2013) 16 від 15.11.2013 «Про відносини між суддями та адвокатами». URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>
- Гайворонська В.В., Водолазкий С.Г., Микитюк О.С. Процесуальні гарантії адвокатської діяльності й деонтологічні стандарти в рішеннях Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 572-575. DOI:10.32782/2524-0374/2021-4/141
- Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
- Іванцова А.В. Міжнародно-правовий захист прав адвокатів. *Адвокат*. 2011. № 2 (135). С. 27-29.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката від 12.03.2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu25017>
- Можайкіна О. Міжнародно-правове регулювання адвокатської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 26-34. DOI: 10.31617/zt.knute.2020(110)03
- НААУ прийнято до СБЕЕ (Інфографіка). URL: <https://unba.org.ua/news/2003-naau->
- Національна асоціація адвокатів України отримала новий статус в СБЕЕ. URL: <https://unba.org.ua/news/7745-nacional-na-asociaciya-advokativ-ukraini-otrimala-novij-status-v-sseve.html>
- Начос Р. Впровадження в Україні стандартів Європейського суду з прав людини щодо адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 329-333.
- Нестерчук Л.П. Питання регулювання адвокатської таємниці країн Європейського Союзу та України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 134-137. DOI:10.32841/2307-1745.2023.61.27
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
- Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00302>
- Русанівська Д.Д. Розслідування втручання в діяльність захисника чи представника особи: дис. ... д-ра філософії: 081 – «Право». Київ, 2023. 260 с.
- Святоцька В.О. Міжнародні та європейські стандарти адвокатури: національний аспект. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15.11.2019). Одеса: Фенікс, 2019. С. 68-72.
- Ткачєня М.В. Міжнародно-правові стандарти правового статусу органів адвокатського самоврядування. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-02>
- Хартія основних принципів європейської адвокатської професії. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06301>
- Щепанюк Ю. Рада адвокатів та юридичних товариств Європи як рушій до формування уніфікованих стандартів адвокатури у праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2 (42). С. 64-68.

Анотація

Вересюк О. В. Захист адвокатської діяльності у світлі європейських стандартів. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню європейських стандартів захисту професійної адвокатської діяльності в умовах зростання кількості посягань на адвокатів, неправомірного втручання у здійснення ними професійних обов'язків, а також фізичного, психологічного та інформаційного тиску. Обґрунтовується особлива роль адвокатури як незалежного інституту громадянського суспільства та ключового елементу механізму забезпечення права на справедливий суд і ефективний захист прав людини.

У роботі проаналізовано систему міжнародно-правових стандартів захисту адвокатської діяльності, сформовану на універсальному та регіональному рівнях, з особливим акцентом на стандарти Ради Європи та Європейського Союзу. Зазначається, що хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

не містить спеціальних норм щодо професійних прав адвокатів, практика Європейського суду з прав людини відіграє визначальну роль у забезпеченні посиленого захисту адвокатської діяльності через тлумачення статей 6, 8, 10 та 11 Конвенції. Узагальнено основні категорії справ ЄСПЛ, пов'язані з порушенням гарантій адвокатської діяльності, зокрема права на справедливий суд, повагу до приватного життя, таємницю кореспонденції, свободу вираження поглядів та свободу від дискримінації.

Окрему увагу приділено аналізу Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів, а також новоприйнятої Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року, яка закріплює обов'язок держав забезпечувати ефективний захист адвокатів від нападів, погроз, переслідувань і неправомірного втручання, а також передбачає спеціальний механізм міжнародного моніторингу за її виконанням. Проаналізовано значення документів, ухвалених у межах Європейського Союзу, зокрема стандартів Ради асоціацій адвокатів та юридичних товариств Європи.

Зроблено висновок, що імплементація європейських стандартів у національне законодавство та правозастосовну практику України є необхідною умовою посилення гарантій адвокатської діяльності, утвердження принципу верховенства права та ефективного захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, захист адвокатської діяльності, міжнародні стандарти захисту прав людини.

Summary

Veresiuk O. V. Protection of advocacy in the light of European standards. – Article.

The article is devoted to the study of European standards for the protection of advocacy in the context of an increasing number of violations of lawyers' rights, unlawful interference in the exercise of their professional duties, as well as physical, psychological, and informational pressure. The special role of advocacy as an independent institution of civil society and a key element

in ensuring the right to a fair trial and the effective protection of human rights is substantiated.

The paper analyzes the system of international legal standards for the protection of advocacy formed at both the universal and regional levels, with particular emphasis on the standards of the Council of Europe and the European Union. It is noted that although the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 does not contain specific provisions on the professional rights of lawyers, the case law of the European Court of Human Rights plays a decisive role in ensuring enhanced protection of advocacy through the interpretation of Articles 6, 8, 10, and 11 of the Convention. The main categories of cases of the European Court of Human Rights related to violations of guarantees of advocacy are summarized, including cases concerning the right to a fair trial, respect for private life, confidentiality of correspondence, freedom of expression, and freedom from discrimination.

Special attention is paid to the analysis of Recommendation No. R (2000) 21 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the freedom of exercise of the profession of lawyer, as well as the newly adopted Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer of 2025, which establishes the obligation of States to ensure effective protection of lawyers from attacks, threats, harassment, and unlawful interference, and provides for a special international monitoring mechanism for its implementation. The significance of documents adopted within the European Union, in particular the standards of the Council of Bars and Law Societies of Europe, is also analyzed.

It is concluded that the implementation of European standards into the national legislation and law enforcement practice of Ukraine is a necessary condition for strengthening guarantees of advocacy, affirming the rule of law, and ensuring effective protection of human rights and fundamental freedoms.

Key words: advocacy, protection of advocacy, international standards for the protection of human rights.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.14>*П. С. Єпринцев**orcid.org/0000-0002-9790-9565**доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри державно-правових дисциплін**Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. Ефективність боротьби з організованою злочинністю значною мірою залежить від повноти та всебічності дослідження різних аспектів цього явища. Аналіз тенденцій розвитку організованої злочинності в сфері державної безпеки, як в Україні, так і на глобальному рівні, визначається тим, що цей вид злочинності є одним із найзагрозливіших. Він формує не лише потенційні, але й реальні загрози національній безпеці держави та навіть ставить під ризик сам факт її існування. Вчені та практики давно погоджуються з невтішним фактом, що в умовах ослаблення державних інституцій та втрати легітимності органів державної влади організована злочинність у сфері державної безпеки прагне заповнити управлінський вакуум у суспільстві. При цьому вона неформально бере на себе частину управлінських функцій, що може призвести до непередбачуваних і небезпечних наслідків. Слід зазначити, що нині цей вид організованої злочинності демонструє динамічний розвиток, активно адаптуючись до нових умов на основі сучасних інновацій. Вона застосовує високотехнологічні методи як для здійснення злочинів, так і для протидії правоохоронним органам [1, с. 327].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організованої злочинності як загрози національній безпеці України залишається у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Це зумовлено складністю, багатогранністю та динамічним характером цього явища. У наукових роботах організована злочинність аналізується не лише як сукупність злочинних дій, але й як системне соціально-правове явище, що має значний вплив на політичну стабільність, економічний розвиток, діяльність державних інституцій і рівень суспільної довіри до влади. Помітний вклад у дослідження актуальних проявів організованої злочинності у контексті державної та національної безпеки зробили такі дослідники, як О. М. Юрченко, В. Л. Грохольський, О. М. Джужа, І. А. Артеменко. Вони звертають увагу на еволюцію цього явища, його здатність адаптуватися до нових соціально-політичних умов, використовуючи інноваційні технології та сучасні засоби інформаційного впливу, а також стійкі ко-

рупційні зв'язки з представниками державної влади. Науковці акцентують на тому, що організована злочинність є одним із найважливіших чинників, який підриває державний суверенітет і загрожує правопорядку.

Втім, аналіз існуючих досліджень свідчить про те, що попри значну кількість праць, комплексна теоретична оцінка організованої злочинності як системної загрози національній безпеці України в умовах воєнного стану, нових гібридних викликів та трансформації сектору безпеки і оборони ще недостатньо розроблена. Залишається потреба у вдосконаленні державної політики протидії цьому явищу з урахуванням сучасних безпекових стратегій. Також нагальною є необхідність поліпшення правових і організаційних механізмів реагування на нові форми прояву організованої злочинності. Деякі аспекти цієї проблематики все ще потребують додаткового глибокого наукового обґрунтування.

Метою цієї статті є здійснення комплексного теоретико-правового аналізу організованої злочинності як системної загрози національній безпеці України в умовах воєнного стану, гібридних викликів та трансформації сектору безпеки і оборони, а також обґрунтування основних напрямів удосконалення державної політики, правових і організаційних механізмів протидії організованої злочинності з урахуванням сучасних внутрішніх і зовнішніх безпекових загроз та європейських стандартів забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Національна безпека – це захист від будь-якої форми загрози, спрямованої на виклик політичним системам, соціальній стабільності, економіці, суверенітету на міжнародній арені або будь-якому сектору суспільства, важливого для добробуту держави. Організована злочинність сама по собі є символічною ознакою нефункціональної держави, яка фактично підриває довіру суспільства до соціальних, економічних і судових інститутів, стабільність яких є фундаментальною для виживання держави. Оскільки організована злочинність руйнує законну економіку та розвиток держави, суверенітет держави неминуче підривається [2; 3, с. 309].

Стаття 17 Конституції України визначає, що захист суверенітету, територіальної цілісності, а також забезпечення економічної та інформаційної безпеки є одними з ключових функцій держави та справою всього українського народу. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, пункт 4 частини 3 статті 3 наголошує, що державна політика у сферах національної безпеки та оборони орієнтована на гарантування військової, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, захист критичної інфраструктури та кібербезпеки. Крім того, охоплюються й інші напрями. У частині 1 статті 27 зазначається, що комплексний огляд сектору безпеки та оборони включає такі заходи: оборонний огляд, огляд громадської безпеки та цивільного захисту, аналіз оборонно-промислового комплексу, перевірку діяльності розвідувальних органів, вивчення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом і оцінку стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інфраструктури [4].

Забезпечення національної безпеки є ключовою функцією держави, спрямованою на гарантування її стабільного існування, збереження суверенітету та територіальної цілісності. В умовах сучасної геополітичної нестабільності, посилення гібридних загроз і внутрішніх викликів, важливість ефективного моніторингу загроз набуває особливого значення. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти, оцінювати та нейтралізувати ризики, які можуть впливати на безпеку держави, суспільства та її громадян [5, с.220].

В умовах збройного конфлікту та часткової окупації території України зростає загроза з боку організованої злочинності. Стратегічний пріоритет забезпечення національної безпеки нашої держави зумовлює важливість протидії організованій злочинності, особливо тій, яка має корумповані зв'язки. Це є ключовою загрозою для конституційного ладу, національної безпеки, економічної стабільності України, дотримання правопорядку, зміцнення верховенства права та законності в суспільстві [6, с. 116].

Слід відмітити, що організована злочинність являє собою об'єднання кримінального середовища в межах певного регіону, окремої галузі господарства або у визначених сферах управління. Це відбувається через створення стійких, згуртованих, ієрархічно вибудованих злочинних угруповань, орієнтованих на тривалу спільну протиправну діяльність з метою систематичного отримання високих прибутків, подібних до промислу. Вони часто діють із прихованим використанням офіційних економічних, управлінських структур, а також через залучення корумпованих представників органів державної влади та управління. Організова-

на злочинність, як закономірне явище в умовах цивілізованого суспільства, проявляє себе через конкретні кримінально протиправні дії, що становлять об'єкт вивчення кримінального права [7, с. 10; 8, с. 13].

Варто підкреслити, що протидія організованій злочинності повинна здійснюватися виключно в межах чинного законодавства, із дотриманням таких основних принципів:

- принцип законності: боротьба з організованою злочинністю має вестися виключно спеціально уповноваженими органами та лише в рамках, що чітко окреслені законодавством.

- принцип системності: протидія організованій злочинності повинна бути комплексною і враховувати запобіжні, контрольні, спеціальні тактичні дії, ресурсне забезпечення та інші необхідні заходи.

- принцип комплексності: стратегічні та тактичні завдання мають узгоджуватись між собою, охоплюючи правові, кримінологічні, управлінські та інші аспекти.

- принцип динамічності: передбачає постійний врахунок змін у розвитку організованої злочинності та адаптацію методів боротьби до нових викликів.

- принцип плановості та послідовності: охоплює ретельне планування заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, визначення строків виконання, чіткий розподіл повноважень між відповідальними суб'єктами, а також впровадження та реалізацію цих заходів у логічній послідовності. При цьому слід забезпечити зрозуміле розмежування функцій різних суб'єктів і налагодити ефективну співпрацю між ними.

- принцип прозорості: передбачає доступність інформації про діяльність органів, що борються з організованою злочинністю, у межах дозволеного законодавством і з урахуванням національних інтересів. Застосування цих принципів дозволить побудувати ефективну та законну систему боротьби з організованою злочинністю [9, с.144].

Еволюція організованої злочинності під час воєнного періоду загострила їх властивості, що об'єктивно становлять пряму загрозу державному ладу в Україні. У сфері вітчизняного права та спеціальних досліджень виокремлено основні риси, характерні для сучасної організованої злочинності, які пов'язані з посяганнями на національну безпеку. Серед них можна виділити наступне: наявність корумпованих зв'язків у системі державних органів, правоохоронній та судовій сферах; існування внутрішніх і зовнішніх структур для забезпечення захисту угруповань; політизація злочинної діяльності, що проявляється у спробах проникнення членів організованих злочинних угруповань до органів влади або встановленні міцних зв'язків із

їх представниками; діяльність, яка має регіональний, міжрегіональний і міжнародний характер; а також вплив організованої злочинності на легальні сектори економіки [7, с.8-12].

Організована злочинність – це складне явище, яке важко досягнути через наявність численних визначень, зокрема юридичних, кримінологічних і соціологічних. На Міжнародному колоквиумі з організованої злочинності, який відбувся в Сен-Клу у травні 1988 року, Міжнародний секретаріат Інтерполу вперше надав визначення цього явища: це будь-яка організація або група осіб, що займаються систематичною незаконною діяльністю з метою отримання прибутку, незалежно від державних кордонів. Водночас Організація Об'єднаних Націй розглядає організовану злочинність як структуровану групу з трьох або більше осіб, що діють протягом тривалого часу задля скоєння серйозних злочинів чи порушень із наміром отримати фінансову або іншу матеріальну вигоду, прямо чи опосередковано. У грудні 2000 року Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, підписана в Палермо, підтвердила саме це визначення. Організовану злочинність можна розглядати і як специфічну модель управління нелегальними ринками. У її основі часто лежать окремі злочинці, які функціонують у мережах і водночас впливають як на законні, так і нелегітимні економічні сфери. Хоча діяльність таких структур може мати глобальний характер, їхній реальний вплив зазвичай проявляється на місцевому рівні. Це явище охоплює широкий спектр кримінальних активностей, серед яких можна виділити такі: незаконне виробництво й розповсюдження наркотиків; торгівлю людьми; економічні та фінансові шахрайства, включаючи відмивання коштів; незаконну торгівлю зброєю; морське піратство; кіберзлочини; злочини проти довкілля, зокрема нелегальне захоронення токсичних відходів; а також торгівлю органами [10, с. 633].

Сучасна організована злочинність є потужним фактором політичної та економічної нестабільності, викликаючи серйозну загрозу національній безпеці держави. Її проникнення в законодавчі органи, структури державного управління, правоохоронну та судову систему сприяє поширенню її впливу. У результаті під удар потрапляє низка ключових соціальних цінностей, серед яких життя і здоров'я людей, їхня честь і гідність, недоторканність і безпека особистості, економічна стабільність, громадська безпека та порядок. Організовані злочинні угруповання постійно еволюціонують, змінюють свої форми діяльності, виходять за межі кордонів однієї держави, набуваючи транснаціонального масштабу. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у впровадженні ряду послідовних заходів, спрямованих на створення національної

системи протидії організованій злочинності, як важливого елементу забезпечення національної безпеки України [9, с.143].

Артеменко І.А. характеризує організовану злочинність як відносно автономне негативне соціальне явище, пов'язане із згуртуванням кримінального середовища в межах регіону або країни. Це явище включає поділ злочинної спільноти на ієрархічні рівні з виділенням лідерів, які, не беручи безпосередньої участі у конкретних злочинах, виконують функції організаторів, управлінців та ідеологів. Також організована злочинність втягує до своєї діяльності корумпованих посадових осіб, монополізує та розширює сфери незаконної активності й створює системи, спрямовані на уникнення соціального контролю [11, с. 489].

Як думку Грохольського В.Л., організована злочинність – найскладніше і найнебезпечніше антисоціальне явище, яке не має державних меж і наразі становить реальну загрозу для держави та суспільства в умовах сучасного розвитку України [12, с. 346].

Джужа О.М. наголошує, що організована злочинність є, мабуть, найбільш складним, багатоаспектним і небезпечним феноменом, який перш за все впливає на політичну, економічну, соціальну, правову та моральну сфери суспільства [13].

Як зазначає Доценко О.С., у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» надано досить поверхневе визначення організованої злочинності, яке не відображає її сутність та реальну суспільну небезпеку таких проявів. Зокрема, організована злочинність трактується як сукупність злочинних дій, що здійснюються у зв'язку зі створенням та функціонуванням організованих злочинних угруповань [14, с. 37].

Слід зазначити, що Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко підписав Стратегію розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки, створену у співпраці з іноземними партнерами та громадськістю. Цей документ розроблено для виконання пункту Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку, що є частиною сектору безпеки та оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого рішенням Кабінету Міністрів України в серпні 2024 року. Стратегія передбачає впровадження низки законодавчих, координаційних і практичних заходів, спрямованих на зміцнення Національної поліції як незалежного органу державної влади. Її діяльність базуватиметься на принципах створення безпечного середовища та забезпечення належного захисту прав громадян за моделлю сервісної політики, адаптованої до передових європейських стандартів. Серед ключових пріоритетів стратегії виділено ефективну протидію злочинності, удосконалення

процесів кримінального провадження, підвищення якості забезпечення громадського порядку та безпеки. Також наголошено на посиленні гарантій захисту прав людини, створенні результативної системи управління, цифровізації процесів, впровадженні прозорості та доброчесності у роботі поліції, модернізації кадрових політик й активізації міжнародного співробітництва. Особливий акцент зроблено на здатності поліції забезпечувати виконання функцій в умовах воєнного стану, стабілізацію безпекової ситуації, а також відновлення роботи на звільнених територіях у контексті післявоєнної відбудови країни [15].

Висновки. Здійснений теоретико-правовий аналіз свідчить, що в сучасних умовах організована злочинність є однією з головних системних загроз національній безпеці України. Вона характеризується багатокомпонентним, багаторівневим і динамічним характером, об'єднуючи кримінально-правові, політичні, економічні, соціальні та інформаційні аспекти. Ці ризики особливо загострюються у зв'язку з режимом воєнного стану, гібридними викликами та трансформацією сектору безпеки й оборони.

Дослідження підтверджують, що сучасні організовані злочинні угруповання демонструють високий рівень адаптивності, міжнародну масштабність діяльності, активне використання інноваційних і цифрових технологій, а також міцні корупційні зв'язки у структурах державної влади, правоохоронних і судових органах. Ці характеристики не лише ускладнюють процес їх виявлення та ліквідації, але й створюють серйозну загрозу для суверенітету, конституційного ладу, економічної стабільності та суспільної довіри до влади.

Ефективна боротьба з організованою злочинністю має базуватися на принципах законності, комплексності, системного підходу, динамічності, чіткого планування, послідовності та відкритості. Вона повинна реалізовуватися в рамках інтегрованої державної політики у сфері національної безпеки. Основний акцент слід зробити на вдосконаленні нормативно-правової бази, підвищенні рівня міжвідомчої координації, розвитку аналітичних і прогностичних інструментів, а також на імплементації європейських стандартів та передового міжнародного досвіду.

Отже, створення цілісної національної системи протидії організованій злочинності має залишатися ключовим елементом гарантування національної безпеки України. Виконання стратегічних документів у царині правоохоронної діяльності, зокрема Стратегії розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки, формує необхідне підґрунтя для посилення ефективності боротьби з організованою злочинністю. Це сприяє укріпленню верховенства права та забезпеченню стабільного

розвитку країни в умовах сучасних викликів безпеці.

Література

1. Юрченко О.М. Сучасні прояви організованої злочинності у сфері державної безпеки. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 327-328. URL: https://univd.edu.ua/general-publishing/konf/25_11_2017/pdf/182.pdf.
2. Joanie Chung Yin Yeung. Organised crime as a threat to national security: An analysis https://www.researchgate.net/publication/316147387_Organised_crime_as_a_threat_to_national_security_an_analysis_of_the_'Crime-Terror'_nexus.
3. Шульженко Н.В. Інформаційна безпека від загроз транснаціональної організованої злочинності. *Електронне наукове видання «аналітично-порівняльне правознавство»*. №6. 2022. С. 307-310. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/57.pdf>.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
5. Калашник А. Інноваційні підходи до вдосконалення адміністративно-правового забезпечення мніторингу гроз національній безпеці України. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. №4. С.218-225.
6. Міщенко Т.М. Актуалізація проблем боротьби з організованою злочинністю з корумпованими зв'язками в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 29 (68). № 4. 2018. С. 115-119.
7. Боротьба з корупцією та організованою злочинністю: підруч.: у 2-х т. Т.1. Боротьба з організованою злочинністю / І.М. Гриненко, Ю.Р. Гавдюк, В.А. Пентегов та ін. Київ: НА СБУ, 2019. 280 с.
8. Ангелуца Н.П., Негода А.С. Протидія організованої злочинності кримінально-правовими заходами. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 80: частина 2. 2023. С.11-15.
9. Бугайчук К.Л. Концептуальні засади здійснення державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. URL: <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/187223091.pdf>.
10. Бідков В. Організована злочинність як виклик національній безпеці. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16106/1/125.pdf>.
11. Артеменко І.А. Державна політика протидії організованій злочинності та корупції в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 488–494.
12. Грохольський В.Л. Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 425с.
13. Джужа О.М. Профілактика злочинів: підручник. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/457-proflaktika-zlochinv-djuja-om.html>.
14. Доценко О.С. Сучасний стан організованої злочинності та протидії їй на території України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 2. С. 35-40.
15. Національна поліція України розпочинає реалізацію Стратегії розвитку на 2026–2030 роки URL: <https://npu.gov.ua/natsionalna-politsiia-ukrainy-rozpochynaie-realizatsiiu-stratehii-rozvytku-na-20262030-roky>.

Анотація

Єпринцев П. С. Організована злочинність як загроза національній безпеці України: теоретичний аналіз. – Стаття.

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз організованої злочинності як системної загрози національній безпеці України в умовах воєнного стану, гібридних викликів та трансформації сектору безпеки і оборони. Обґрунтовано, що сучасна організована злочинність має багатокомпонентний, динамічний і транснаціональний характер, характеризується високим рівнем адаптивності, використанням інноваційних і цифрових технологій, а також стійкими корупційними зв'язками з представниками органів державної влади, правоохоронної та судової систем. Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності організованої злочинності, її основні ознаки та форми прояву, а також нормативно-правові засади протидії цьому явищу відповідно до Конституції України та законодавства у сфері національної безпеки. Визначено, що організована злочинність істотно підриває державний суверенітет, економічну стабільність, правопорядок і рівень суспільної довіри до державних інституцій. Акцентовано увагу на важливості розробки цілісної та скоординованої державної політики щодо протидії організованій злочинності, основою якої мають стати принципи законності, системності, комплексності, динамічності, плановості, послідовності та прозорості. Обґрунтовано, що для досягнення ефективного результату у боротьбі з цим явищем необхідно вдосконалити правові й організаційні механізми, зміцнити міжвідомчу взаємодію, забезпечити розвиток аналітичних та прогностичних інструментів, а також впроваджувати європейські стандарти й найкращі міжнародні практики. Зроблено висновок, що реалізація стратегічних документів у сфері правоохоронної діяльності, зокрема Стратегії розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки, є важливим чинником підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю та зміцнення національної безпеки держави.

Ключові слова: організована злочинність; національна безпека; державна безпека; воєнний стан; гібридні загрози; корупція; транснаціональна злочинність; державна політика; сектор безпеки і оборони; правоохоронні органи.

Summary

Yepryntsev P. S. Organized evility as a threat to national security of Ukraine: theoretical analysis. – Article.

This article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of organized crime as a systemic threat to Ukraine's national security under martial law, hybrid challenges, and the transformation of the security and defense sector. It demonstrates that modern organized crime is multifaceted, dynamic, and transnational in nature, characterized by a high level of adaptability, the use of innovative and digital technologies, and strong ties with government agencies, law enforcement, and the judiciary.

This article analyzes scientific approaches to understanding the essence of organized crime, its main characteristics and manifestations, as well as the legal framework for combating this phenomenon in accordance with the Constitution of Ukraine and national security legislation. It establishes that organized crime significantly undermines state sovereignty, economic stability, law and order, and public trust in government institutions. The article emphasizes the importance of developing a comprehensive and coordinated state policy to combat organized crime, based on the principles of legality, systemicity, comprehensiveness, dynamism, planning, consistency, and transparency. It is substantiated that to achieve effective results in the fight against this phenomenon, it is necessary to improve legal and organizational mechanisms, strengthen interagency cooperation, ensure the development of analytical and predictive tools, and implement European standards and best international practices. It is concluded that the implementation of strategic documents in the field of law enforcement, in particular the Development Strategy of the National Police of Ukraine for 2026-2030, is an important factor in increasing the effectiveness of the fight against organized crime and strengthening the state's national security.

Key words: organized crime; national security; state security; martial law; hybrid threats; corruption; transnational crime; public policy; security and defense sector; law enforcement agencies

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.102:343.98]:3.083.8
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.1>

М. О. Ларкін
orcid.org/0000-0002-4676-460X
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету

О. В. Мельковський
orcid.org/0000-0001-8916-5343
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету

Ю. В. Пирожкова
orcid.org/0000-0003-4644-6270
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету

ЗАХИСТ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасний, досить складний період існування українського суспільства, питання інформаційної безпеки громадян продовжують бути актуальними, незважаючи на деякі обмеження, пов'язані з дією на території держави воєнного стану.

Достовірна та правдива інформація завжди була, є та й буде у майбутньому, тим безцінним скарбом, який дає можливість будь-якому громадянину відчувати себе впевнено та вільно, маючи свободу вибору свого майбутнього. У зв'язку з чим захист права на інформацію для будь-якої людини є життєво необхідним критерієм забезпечення загальної безпеки.

У всьому світі право на інформацію є одним із основних прав особистості. Це право закріплено у статті 19 Загальної декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.

Будь-яка сучасна демократична держава намагається захистити права своїх громадян на отримання достовірної інформації. Згідно положень статті 34 Конституції України, «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Право на інформацію передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

У поняття «інформація» включають документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Реалізація

права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

При порушенні положень законодавства України про інформацію передбачено настання дисциплінарної, цивільно-правової або кримінальної відповідальності. Слід також звернути увагу на зміст статті 23 (ч.5) Закону України «Про інформацію» якою закріплено право громадян знайомитись з зібраною про них інформацією в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, якщо ці відомості не є державною або іншою захищеною законом таємницею [1].

Згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Право на доступ до публічної інформації гарантується:

– обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом;

– визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє;

- максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації;
- доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством;
- здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації;
- юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації.

Окремо слід розглянути питання про доступ громадян до інформації з обмеженим доступом. Цей вид інформації держава цілеспрямовано захищає в інтересах як державної та і особистої безпеки громадян.

Інформацією з обмеженим доступом є:

- конфіденційна інформація;
- таємна інформація;
- службова інформація.

Обмеження доступу до інформації здійснюється виключно в інтересах:

- національної безпеки;
- територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням;
- для охорони здоров'я населення;
- для захисту репутації або прав інших людей;
- для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Крім того подібні обмеження доступу до інформації здійснюється якщо:

- розголошення інформації може завдати істотної шкоди зазначеним інтересам;
- якщо шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Законом захищено права службових осіб, які не підлягають юридичній відповідальності за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю[2].

Також слід зазначити що захист службової та комерційної таємниці від неправомірних посягань здійснюється з використанням норм цивільного, адміністративного або кримінального права.

Так наприклад за порушення вимог інформаційної безпеки передбачена кримінальна відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України. Вона може включати відповідальність за незаконне втручання в роботу комп'ютерних систем (стаття 361), створення та розповсюдження шкідливих програм (стаття 361-1),

порушення правил експлуатації автоматизованих систем (стаття 363), за порушення недоторканності приватного життя (статті 182), а також кримінальні правопорушення проти державної, комерційної та банківської таємниці (статті 231, 232, 328).

У процесі документування можливих протиправних дій в рамках кримінального провадження використовуються не тільки процесуальні дії, а застосовуються можливості оперативно-розшукових підрозділів шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі НСРД) та оперативно-розшукових заходів (далі ОРЗ). Правоохоронні органи також використовують оперативні та технічні заходи та засоби з метою охорони таємної інформації та державної таємниці, яка використовується у службовій діяльності.

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі ОРД) передбачена можливість використання спеціальної оперативної техніки. Ця діяльність включає в себе застосування різноманітних технічних засобів для збору оперативної інформації та процесуальних доказів, з обов'язковим дотримання законності та принципів ОРД.

У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» поняття «спеціальна техніка» визначено як технічні засоби які є сукупністю технічних пристроїв, речовин, цифрових носіїв та програм, обмежених у обороті, розроблених для негласного, контрольованого виявлення, отримання, фіксації інформації, що застосовуються належними суб'єктами під час проведення ОРЗ з метою вирішення завдань ОРД.

Слід зазначити, що використання технічних засобів оперативно-розшукового призначення (оперативної техніки) є важливим та суттєвим елементом в проведенні ОРД. Ця діяльність безпосередньо спрямована на виявлення і фіксацію протиправних дій з боку осіб, пошук предметів і фактів, пов'язаних з підготуванням або вчиненням кримінальних правопорушень. В якості технічних засобів негласного отримання інформації можуть бути використані такі засоби:

- загального застосування (що використовуються в побуті та пристосовані для ОРД);
- загального застосування з незначною доробкою (модифіковані спеціалістами правоохоронних органів);
- спеціально розроблені (для безпосереднього застосування в ОРД).

Оперативними підрозділами правоохоронних органів при проведенні ОРЗ застосовується такий перелік технічних засобів:

- спеціальні технічні засоби для негласного отримання та реєстрації акустичної інформації;
- спеціальні технічні засоби для негласного візуального спостереження та документування;

- спеціальні технічні засоби негласного прослуховування телефонних переговорів;
- спеціальні технічні засоби для негласного перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку;
- спеціальні технічні засоби для негласного контролю поштових повідомлень та відправлень;
- спеціальні технічні засоби для негласного дослідження предметів та документів;
- спеціальні технічні засоби для негласного проникнення та обстеження приміщень, транспортних засобів та інших об'єктів;
- спеціальні технічні засоби для негласного контролю над переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів;
- спеціальні технічні засоби для негласного отримання інформації з технічних засобів, її зберігання, обробки та передачі;
- спеціальні технічні засоби для негласної ідентифікації особи;
- спеціальні транспортні засоби.

Процесуальне закріплення результатів застосування зазначених технічних засобів здійснюється з допомогою використання організаційних заходів (правил діяльності), а також правових та нормативних методів (закони, відомчі накази та інструкції, протоколи, та положення КПК України).

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» чітко закріплює перелік оперативно-технічних засобів, які можуть бути застосовані для протидії злочинності. Так, він регулює використання таких засобів як прослуховування, відеоспостереження, техніка для негласного отримання інформації, що значно підсилює можливості правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю [3].

З метою отримання об'єктивної інформації та необхідних в інтересах слідства та ОРД результатів, використання засобів спеціальної техніки як правило здійснюється комплексно, із застосуванням одночасно декількох визначених законом ОРЗ які після початку досудового слідства переходять в категорію НСРД. До їх переліку відносять наступні заходи:

- Аудіо-, відеоконтроль особи, що полягає в негласному прослуховуванні, відборі, фіксуванні та обробленні з використанням технічних та/або програмних засобів розмов особи або інших звуків.
- Огляд і виїмка кореспонденції. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю.
- Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Цей захід полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів

спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування.

- Зняття інформації з електронних інформаційних систем (пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника).

- Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів.

- Установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) що полягає у застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку - даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень.

- Спостереження за особою, річчю або місцем (візуальне спостереження за об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження).

- Аудіо-, відеоконтроль місця полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб.

- Контроль за вчиненням злочину (у формах: контрольованої поставки; контрольованої та оперативної закупки; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину).

- Використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів).

- Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження – пошуковий захід із виявлення та вилучення матеріальних носіїв інформації, що зберігають сліди готування до вчинення злочину, чи виявлення осіб, які до нього готуються, а також предметів, що стали об'єктами злочинних посягань[3].

- Також крім зазначених НСРД для документування кримінальних правопорушень також використовуються технічні засоби при проведенні таких оперативно-розшукових та пошукових заходів:

- Поліграфологічне опитування – пошуковий захід, що полягає у психофізіологічному тестуванні особи, стосовно якої отримано відомості про її можливу причетність до протиправної діяльності

з використанням спеціальних технічних засобів та відповідних методик.

– Оперативне маркування предметів та речовин – ОРЗ, пов'язаний із негласним додаванням чи нанесенням на предмети або речовини спеціально виготовлених засобів, у тому числі хімічних та технічних, із метою відстеження руху промаркованих предметів та речовин.

– Оперативне ототожнення осіб, предметів та речовин – пошуковий захід, що полягає у негласній ідентифікації об'єктів за окремими ознаками, властивостями та іншими даними, що їх характеризують.

– Особистий пошук – пошуковий захід, що полягає у безпосередньому застосуванні службовою особою оперативного підрозділу прийомів пошуку, розпізнання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, негласного спостереження, оперативної установки й агентурної роботи для запобігання та викриття злочинів, розшуку зниклих осіб, оперативного перекриття певних територій, об'єктів або осіб, покращення оперативної обізнаності в інтересах громадян, суспільства, держави.

– Радіопошук – пошуковий захід, що полягає у негласному застосуванні технічних засобів для дослідження визначеного діапазону радіочастот із метою виявлення радіоелектронних засобів, які можуть представляти інтерес як джерела інформації.

– Створення пасток (квартир, офісів, автомобілів, електронних ресурсів) – це комплекс заходів, пов'язаний з легендованим використанням об'єктів та імітуванням ними певної діяльності, спрямований на встановлення злочинних намірів та документування протиправних дій осіб, які розробляються.

– Установлення місцезнаходження електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) – ОРЗ, що полягає в негласному застосуванні технічних та/або програмних засобів для локалізації місцезнаходження електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), у тому числі кінцевого обладнання, активованого в загальнодоступній мережі Інтернет, без розкриття змісту повідомлень, що передаються.

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста.

Використання зазначених ОРЗ та НСРД передбачено положеннями КПК України (глава 21 Негласні слідчі (розшукові) дії).

НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. НСРД, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹, 270, 271,

272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. [4].

Слід зауважити, що під час проведення всіх ОРЗ та НСРД необхідно додержуватися захисту отриманої інформації, яка як правило є секретною та підпадає під ознаки державної таємниці.

Висновки. Таким чином, як свідчить практика, розумне та професійне використання спеціальної техніки під час здійснення ОРД є досить ефективним засобом документування можливих протиправних дій у сфері інформаційної безпеки, з метою захисту прав громадян на отримання, зберігання, володіння та поширення інформації.

Література

1. Про інформацію: Закон України № 2658-ХІІ від 02.10.1992 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/Zakon/ukr/lawinform.html> (дата звернення 04.12.2025).

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України № 2939-VI від 13.01.2011р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 09.12.2025).

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-ХІІ від 18.02.1992р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12> (дата звернення 04.12.2025).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 09.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення 04.12.2025).

Анотація

Ларкін М. О., Мельковський О. В., Пирожкова Ю. В. **Захист права на інформацію шляхом використання спеціальної техніки під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.** – Стаття.

У статті досліджено проблемні питання захисту права на інформацію шляхом використання спеціальної техніки під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Визначено сутність понять «інформація», «спеціальна техніка», «оперативно-розшукові заходи», «негласні слідчі (розшукові) дії».

У результаті дослідження встановлено що будь яка сучасна демократична держава намагається захистити права своїх громадян на отримання достовірної інформації. Згідно положень статті 34 Конституції України, «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань».

У поняття «інформація» включають документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Як відомо, при порушенні положень законодавства України про інформацію передбачено настання дисциплінарної, цивільно-правової або кримінальної відповідальності. До відповідальності можуть бути притягнуті особи, винні у вчиненні порушень, визначених ст. 47 Закону України «Про інформацію».

Слід зазначити що захист права на інформацію забезпечується також кримінальним законодавством. У процесі документування можливих протиправних дій в рамках кримінального провадження використовуються не тільки процесуальні дії, а застосовуються можливості оперативно-розшукових підрозділів шляхом

проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Правоохоронні органи також використовують оперативні та технічні заходи та засоби з метою охорони таємної інформації та державної таємниці, яка використовується в службовій діяльності.

Під час здійснення оперативно-розшукових дій передбачено використання спеціальної оперативної техніки, перелік якої є досить значним.

Таким чином доведено, що використання можливостей спеціальної техніки під час здійснення ОРД є досить ефективним засобом захисту прав громадян на отримання та володіння інформацією.

Ключові слова: Інформація, захист прав, спеціальна техніка, оперативно-розшукові заходи, оперативно-розшукова діяльність.

Summary

Larkin M. O., Melkovsky O. V., Pyrozhkova Yu. V.
Protection of the right to information through the use of special equipment during operational and investigative activities. – Article.

The article examines the problematic issues of protecting the right to information through the use of special equipment during operational and investigative activities. The essence of the concepts of "information", "special equipment", "operational and investigative measures" is determined.

The study found that any modern democratic state tries to protect the rights of its citizens to receive reliable information. According to the provisions of Article 34 of

the Constitution of Ukraine, "everyone is guaranteed the right to freedom of thought and speech, to free expression of their views and beliefs.

The concept of "information" includes documented or publicly announced information about events and phenomena occurring in society, the state and the natural environment. As is known, violation of the provisions of the legislation of Ukraine on information provides for disciplinary, civil or criminal liability.

It should be noted that the protection of the right to information is also ensured by criminal legislation. In the process of documenting possible illegal actions within the framework of criminal proceedings, not only procedural actions are used, but also the capabilities of operational-search units are applied by means of conducting covert investigative (search) actions. Law enforcement agencies also use operational and technical measures and means to protect classified information and state secrets used in official activities.

During the implementation of operational and investigative actions, the use of special operational equipment is provided, the list of which is quite significant.

Thus, it has been proven that the use of special equipment during the implementation of ORD is a fairly effective means of protecting the rights of citizens to receive and possess information.

Key words: Information, protection of rights, special equipment, operational and investigative measures, operational and investigative activities.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.15>

В. С. Бондар

orcid.org/0000-0003-1552-4555

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ: ВЕРСІЇ, ТАКТИЧНІ ЗАДАЧІ, АЛГОРИТМИ ТА ПРОГРАМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вступ. Сучасна практика протидії правоохоронними органами терористичним загрозам вимагає від теорії формування чітких, дієвих рекомендацій, які мають дозволяти слідчому здійснювати:

– обґрунтоване висування та надійну перевірку в передбачений законом спосіб максимально можливого комплексу слідчих версій, зокрема щодо надання адекватної правової оцінки відповідної кримінально-правової поведінки;

– адекватну оцінку ситуації щодо наявності у діях правопорушника (ків) об'єктивних ознак посягання на стан захищеності людей від джерел підвищеної небезпеки, а також життя і здоров'я людини, власність, довкілля, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, нормальне функціонування підприємств, установ або організацій та відмежовувати терористичні акти від інших кримінальних правопорушень, у яких застосовуються подібні способи вчинення (передбачені, наприклад, ст.ст. 111, 112, 113, ст. 114¹, п. 5 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 347, 347¹, 352, 378, 399 Кримінального кодексу України – далі КК України) або кваліфікувати їх за сукупністю;

– планування досудового розслідування та прийняття відповідних ситуації, що склалася, процесуальних рішень.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є формування методичних рекомендацій щодо початкового етапу досудового розслідування терористичних актів, відповідних версій, задач, алгоритмів та програм їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Зміст початкового етапу досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 258 КК України визначається, насамперед, характером слідчої ситуації, і в першу чергу наявністю інформації про злочин, особу правопорушника та інші обставини, які підлягають встановленню в процесі розслідування. Таким чином, одне із завдань слідчих та оперативних співробітників на даному етапі – вжити всіх заходів для

отримання максимального обсягу такої інформації. Це дозволить визначити цілі та напрями досудового розслідування, відповідні програми дій слідчого та співробітників підрозділів та служб, які здійснюють взаємодію зі слідчим, черговість початкових та подальших слідчих (розшукових) дій.

Аксіоматичним є те, що у кожному випадку отримання слідчим, дізнавачем чи прокурором заяви, повідомлення щодо факту терористичного акту, а також у разі самостійного виявлення ними таких фактів необхідно вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та забезпечувати всебічне, повне і неупереджене здійснення досудового розслідування.

До джерел інформації під час розслідування даної категорії кримінальних проваджень, зокрема, відносяться:

– показання допитуваних осіб (потерпілих, свідків, підозрюваних): про факти незаконних придбання, передачі, зберігання, перевезення, носіння, виготовлення та переробки вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв допитуваних або іншими особами; про використання зазначених об'єктів при вчиненні іншого кримінального правопорушення тощо;

– виявлення зазначених кримінальних правопорушень у результаті проведення оперативно-розшукових/контррозвідувальних заходів;

– виявлення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв безпосередньо слідчим у процесі розслідування кримінальних правопорушень, наприклад: під час огляду місця події, обшуку за місцем помешкання або роботи, проведенні інших слідчих (розшукових) дій.

Вирішення завдань щодо розслідування терористичних актів здійснюється за такими напрямками:

– виявлення, документування та викриття кримінально-протиправної діяльності закордон-

них зв'язків терористичних організацій, груп та окремих терористів;

– обмін інформацією про терористичні організації та групи, які становлять загрозу для України, їх учасниках, маршрутах переміщення, каналах зв'язку, методах прийомів та засобах їх діяльності, терористичні акції, які готуються або скоєні;

– обмін інформацією з оперативними підрозділами інших органів правопорядку (зокрема, Департаментом стратегічних розслідувань Національної поліції України, Державним бюро розслідувань) про виявлені або прогнозовані канали фінансування, поставки зброї, а також напрями боротьби з тероризмом з метою попередньої підготовки дій на упередження;

– обмін інформацією для вжиття заходів щодо недопущення виникнення чи локалізації надзвичайних ситуацій, а також при проведенні операцій.

За результатами узагальнення матеріалів слідчої практики розслідування терористичних актів, наданих територіальними підрозділами СБ України, можна виокремити три групи типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування:

1) ситуації, що характеризуються наявністю факту вчинення терористичного акту, персоналізованих (розгорнуті анкетні дані особи ймовірного терориста) відомостей про осіб, які безпосередньо вчиняли такі дії та затримані «на гарячому», а також неперсоналізованих даних осіб, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню (IP-адреси, MAC-адреси, сторінки в соціальних мережах, нікнейм тощо), через використання співробітниками спецслужб країни-агресора технологій анонімізації доступу до ресурсів Інтернет, індивідуальної географічної мобільності тощо;

2) ситуації, що характеризуються наявністю факту вчинення терористичного акту, загибеллю особи, яка вчинила злочин в результаті вибуху або під час проведення активних заходів протидії (операції) або її зникненню з місця вчинення злочину;

3) ситуації, що характеризуються виявленням ознак терористичного акту на стадії його підготовки, наявністю персоналізованих відомостей про осіб, які безпосередньо вчиняли такі дії, а також осіб, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню.

Відобразити особливості типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі досудового розслідування терористичних актів, дозволить характеристика в межах кожної з акцентованих груп типових слідчих ситуацій їх різновидів, коли:

1) кримінальне провадження розпочато в рамках реалізації матеріалів, отриманих під час заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про контррозвідальну діяльність». Важливою характеристикою

слідчої ситуації на початковому етапі досудового розслідування злочину буде наявність оперативної інформації, оперативного контролю за терористичною організацією, яка вчинила терористичний акт, а також інформація про затриманих або встановлених її членах. Слідча ситуація в більшості випадків визначається ступенем протидії досудовому розслідуванню, а також тим, чи вдалося схилити кого-небудь із затриманих до співробітництва.

2) Після отримання загальної уяви про терористичну організацію система отриманих даних розвивається за рахунок оперативно-розшукових (контррозвідальних) заходів, розсекречених відповідно до вимог чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів, а також процесуальних заходів (допитів підозрюваних, свідків та потерпілих, огляд, обшук, комплекс негласних слідчих (розшукових) дій.);

3) кримінальне провадження розпочато в результаті отримання заяви/повідомлення про кримінальне правопорушення (у тому числі заяв осіб, яким надійшла пропозиція щодо вчинення протиправних дій терористичного характеру від спецслужб рф або їх представників/посібників);

4) кримінальне провадження розпочато в результаті ознайомлення з матеріалами оперативно-го підрозділу щодо перевірки оперативної інформації.

Залежно від характеру та обсягу вихідних даних усі кримінальні провадження, які розслідуються слідчими органів безпеки за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України можуть бути умовно поділені на дві класифікаційні групи:

1) кримінальні провадження, відкриттю яких передувало проведення відповідних заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та/або «Контррозвідальну діяльність»;

2) кримінальні провадження, зареєстровані без проведення відповідних заходів.

У рамках *другої* класифікаційної групи також умовно можна виокремити підситуації:

– кримінальні провадження, відкриті за наявності даних про особу, яка скоїла терористичний акт;

– кримінальні провадження, відкриті за відсутності даних про особу, яка скоїла терористичний акт.

Процес побудови версій та планування розслідування терористичних актів у кожній з виокремлених умовних класифікаційних груп кримінальних проваджень (насамперед, на початковому етапі досудового розслідування) має низку специфічних особливостей, котрі рекомендується враховувати.

Ситуація 1. *Наявний факт вчинення терористичного акту, персоналізованих відомостей про*

осіб, які безпосередньо вчиняли такі дії та затримані «на гарячому», а також осіб, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню. У виокремленій ситуації слідчий із самого початку досудового розслідування має справу з певною особою (особами), запідозреною у вчиненні терористичного акту. Водночас, має обмежений фактичний матеріал стосовно розслідуваного кримінального правопорушення.

Підозрюваний на перших допитах здійснює спроби приховати справжній характер своїх кримінально-протиправних дій та співучасників злочину. Не завжди наявні достовірні анкетно-біографічні та інші дані й про особу самого підозрюваного. Це потребує висунення та дослідження декількох слідчих версій відносно складу терористичного акту, а також стосовно деяких інших обставин (співучасті у вчиненні злочину інших осіб, змісту та спрямованості умислу тощо).

Основними задачами початкової стадії досудового розслідування кримінальних проваджень цієї категорії є: перевірка первинних даних про вчинення терористичного акту та причетності до нього підозрюваного, отримання достовірних даних про особу затриманого, а також виявлення можливих співучасників злочину та припинення їх кримінально-протиправної діяльності. Під час досудового розслідування терористичного акту, організованого спецслужбами іноземної держави перед слідчим постає, з-поміж іншого, завдання про можливість використання певних позицій затриманого виконавця з метою організації вирішення завдань, передбачених Законами України «Про боротьбу з тероризмом» та «Про контррозвідальну діяльність».

Крім того, в разі виникнення зазначеної ситуації слідчий вирішує й інші тактичні завдання:

- 1) встановлення джерела інформації про вчинення терористичного акту, потерпілих та свідків-очевидців події злочину;
- 2) перевірка особи, яка безпосередньо вчиняла терористичний акт на належність до груп, резидентур та розвідувальних мереж, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню;
- 3) встановлення факту вербування особи, яка безпосередньо вчиняла терористичний акт, фату отримання нею винагороди за кримінально-протиправні дії;
- 4) з'ясування способів терористичних дій, виявлення притаманних ним слідів та слідових комплексів;
- 5) перевірка підозрюваного на наявність (відсутність) у особи, яка вчинила терористичні дії факту психічного захворювання чи аномалії.

Задля розв'язання вказаних завдань рекомендується наступний алгоритм, який включає наступну програму процесуальних дій:

- 1) огляди місць локалізації слідів та інших речових доказів:
 - місця скоєння терористичного замаху;
 - місця затримання особи, яка безпосередньо вчиняла такі дії та осіб, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню;
 - документів та носіїв комп'ютерних даних (мобільних телефонів, комп'ютерів, акаунтів в мережі Інтернет, та іншого контенту тощо);
- 2) допити:
 - свідків-очевидців;
 - потерпілих, які залишилися в живих;
 - працівників медичних установ, які надавали першу медичну допомогу потерпілому, а також рятувальних служб;
- 3) обшуки за місцем помешкання особи, яка безпосередньо вчиняла такі дії та осіб, які керували такими діями або сприяли їх вчиненню;
- 4) тимчасовий доступ до камер відеоспостереження, розташованих на прилеглий до місця події території;
- 5) допит підозрюваного; одночасні допити підозрюваних – членів терористичної групи або терористичної організації;
- 6) пред'явлення потерпілим і свідкам для впізнання осіб, підозрюваних у вчиненні терористичного акту (з дотриманням заходів безпеки);
- 7) призначення судових експертиз (вибухотехнічної, судово-медичної, судово-психіатричної, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї, трасологічної тощо).

Ситуація 2. *Встановлений факт підпалу транспортної засоби, застосування вогнепальної зброї, вибухового пристрою, особа, яка безпосередньо вчинила кримінальне правопорушення загинула в результаті вибуху або під час проведення активних заходів протидії (операції), або зникла з місця вчинення злочину.* Наслідок кримінального правопорушення конкретизований, наприклад, заявою/повідомленням про кримінальне правопорушення особи, якій завдано шкоду (військовослужбовець, журналіст, адвокат та ін.), яка є юридичним фактом, що породжує відповідні кримінально-процесуальні правовідносини.

Зрозуміло, що у кримінальному провадженні за фактом умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, розпочатому без проведення відповідних заходів, передбачених законами України «Про оперативну-розшукову діяльність» та «Про контррозвідальну діяльність», слідчий на початковому етапі має у своєму розпорядженні досить обмежені вихідні дані. Зазначена обставина визначає необхідність висунення та перевірки різних слідчих версій, зокрема:

– вчинено застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту або погрозу вчинення зазначених дій з тією самою метою (ст. 258 КК України);

– вчинене інше кримінальне правопорушення, в тому числі у формі сукупності (або підготовчі дії до нього), передбачений КК України (державна зрада у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України (ч. 2 ст. 111 КК України), диверсія, умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу шляхом підпалу, вибуху). Зрозуміло, що поєднання поранення або загибелі потерпілого та/або виконавця злочину поєднане зі значною матеріальною шкодою, викликаною руйнуванням предметів та об'єктів, які знаходяться в зоні вибуху за певних обставин дає підстави для кваліфікації кримінально-протиправного діяння за п. 5 ч. 2 ст. 115, ст.ст. 194, 258 КК України. Заслуговує на підтримку слушна думка Р.О. Мовчана, який з цього приводу зазначив: «... здійснювані з власної ініціативи підпали автівок військовослужбовців мають і переважно кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 114¹ та ч. 2 ст. 194 КК» [5, с. 382]. Через це слідчий та прокурор повинні шляхом аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень провести розмежування між вказаними складами;

– вчинене не містить будь-якого складу кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність (наприклад, самозаймання).

Попередня правова кваліфікація залежить від фактичних обставин застосування зброї, підпалу транспортного засобу, який належить, наприклад, військовослужбовцю, прокурору, поліцейському, вибуху, настання смерті зазначених та інших осіб тощо.

Як наслідок, застосувати уніфікований підхід до надання в усіх випадках попередньої узгодженої правової кваліфікації не є можливим.

Надаючи правову оцінку події кримінального правопорушення, необхідно враховувати відомості, що конкретизують *об'єкт посягання* і *мету* як бажаний наслідок протиправних дій для співучасників, наприклад, підпалу транспортного засобу. В разі кваліфікації протиправного діяння за ст. 194 КК України безпосереднім об'єктом правопорушення є право власності на транспортний засіб, воно ж може виступати і як додатко-

вий об'єкт правопорушень, спрямованих проти національної безпеки. Наявність відомостей про знаходження транспортного засобу на балансі військової частини, використання військовослужбовцями під час виконання завдань та наказів командирів, очевидні розпізнавальні знаки належності транспортного засобу військовому підрозділу, ідентифікація водія як військовослужбовця можуть свідчити про спрямованість протиправних дій на унеможливлення виконання завдань Збройними Силами України в цілому чи окремим підрозділом.

При тому мотивом учинення кримінального правопорушення є як знищення необхідних засобів, так і залякування (психічне насильство) з метою перешкоджання виконанню військовослужбовцем чи відповідним підрозділом поставлених перед ним завдань.

Тому знищення транспортних засобів військовослужбовців з метою ослаблення держави чи унеможливлення виконання Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями функції захисту національної безпеки є ознаками інших кримінальних правопорушень (ст.ст. 111, 114¹ КК України).

Після встановлення факту позбавлення життя потерпілого, перед слідчим постає нове завдання: з'ясувати характер кримінального правопорушення, встановити, чи скоєно терористичний акт або вбивство, передбачене пп. 5, 7, 9, 14 ч. 9 ст. 115 КК України. Які факти можуть свідчити про вчинення саме терористичного акту?

З-поміж інших:

- загиблим (або таким, що отримав тяжкі тілесні пошкодження) представник іноземної держави чи державний діяч України;
- позбавлені життя або отримали тяжкі тілесні пошкодження одночасно декілька волонтерів, представників медіа, військовослужбовців;
- кримінально-протиправні діяння вчинені демонстративно, на очах багатьох осіб, у розрахунок на ефект загрози;
- терористичний акт пов'язаний з певною метою (святою чи масовим заходом);
- терористичний акт скоєно під час відкритого судового засідання з великою кількістю учасників;
- під час скоєння терористичного акту застосована вогнепальна зброя, оснащена пристроями зниження рівня звуку пострілу, спеціальна, замаскована зброя, розроблена на замовлення спецслужб промисловим способом;
- до терористичного акту причетні особи, з антитерористичними поглядами;
- наявні дані щодо надходження потерпілому загроз терористичного характеру.

Акцентовані та інші факти подібного характеру слугують підставами для висунення версії про

терористичний акт, водночас, кінцевий висновок про це можливо формулювати лише на підставі результатів аналізу всього комплексу доказів.

Отже, ознаки терористичного акту з високим ступенем ймовірності можуть бути встановлені вже під час відкриття кримінального провадження та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Для підвищення надійності висунутого припущення, конкретизації версії необхідно провести певну аналітичну роботу.

Для даної ситуації притаманними є випадки використання терористами засобів маскуванню зовнішності, висловлювання погроз в анонімній формі та перетинання кордону за підробленими або чужими документами. Найчастіше вказана ситуація виникає при вчиненні терористичного замаху на представників певних соціальних груп, органів державної влади, громадських об'єднань або інших посадових осіб. В окремих випадках терористичний акт здійснюється за замовленням або у складі терористичної організації, яка бере на себе відповідальність за скоєну терористичну атаку.

У цій ситуації основними тактичними завданнями, що постають перед слідчим є:

1) встановлення механізму спрацювання вибухового пристрою, місця його розміщення, способів кріплення та маскуванню;

2) встановлення всіх можливих свідків та очевидців злочинної події;

3) встановлення місць можливого знаходження особи терориста;

4) встановлення особи виконавця терористичного акту, який загинув;

5) встановлення кола осіб, що могли діяти в групі;

6) виявлення ймовірних зв'язків злочинця з особами кримінального середовища, злочинними організаціями, терористичними формуваннями;

7) якщо злочинцем було висунуто погрозу вчинення терористичних дій, оцінюється реальність такої погрози, вживаються необхідні заходи щодо завчасного запобігання її реалізації та заподіяння інших тяжких наслідків;

8) розшук та затримання всіх співучасників злочину, пошук та вилучення речових доказів.

Основні тактичні завдання розслідування виконуються шляхом здійснення такого комплексу слідчих (розшукових) дій та інших засобів:

– слідчі (розшукові) дії, направлені на розшук терористів (проведення обшуків з метою виявлення, вилучення зброї, компонентів вибухових речовин, запалювальних сумішей тощо);

– слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, від результатів яких залежить проведення інших слідчих (розшукових) дій або тих, які є необхідними для забезпечення їх ефективності;

– слідчі (розшукові) дії, результати яких мають значення для перевірки версій, висунутих одночасно.

У конкретизованому вигляді це виглядає наступним чином:

1) слідчі огляди:

– місця події (первинний, детальні додаткові та повторні) із залученням вибухотехніків, які визначають вид засобів ураження, принцип приведення в дію СВП;

– виявлених трупів та залишків тіл, із залученням спеціалістів – судово-медичних експертів. Дана слідча (розшукова) дія проводиться відповідно до загальних рекомендацій, котрі містяться в криміналістичній та судово-медичній літературі. Місцерозташування постраждалих повинно фіксуватися на плані-схемі. При цьому мають зазначатися видимі пошкодження: перфорація барабанних перетинок, місцеві розриви жирових, м'язових тканин, шкірного покриву, руйнування окремих частин тіла людини, його одягу тощо;

– комп'ютерних даних:

• відомостей в мережі Інтернет (повідомлення та фото- і відеоматеріали у соціальних мережах, медіа, тощо) у томі числі з застосуванням методів та інструментарію «OSINT (open source intelligence)» та залученням спеціаліста у порядку ч. 4 ст. 99 КПК України, з метою виявлення повідомлень, фото-, відеоматеріалів про теракт, ідентифікацію причетних осіб; розслідувань громадських організацій, медіа та окремих журналістів; відомостей про осіб, проти яких спрямовувався теракт. Присутність спеціаліста є додатковим аргументом для спростування заявам сторони захисту про модифікацію слідчим відомостей, які зберігаються на певних носіях комп'ютерної інформації чи інформаційних ресурсах. Тим більше доцільним є така участь за наявності ризиків втрати значущої інформації в результаті непродуманих дій особи, яка проводить слідчу (розшукову) дію;

• відомостей у мережі Інтернет (спеціальних мобільних застосунків, які дають змогу взнати, як певний телефонний номер записаний в адресній/ телефонній книзі інших користувачів, наприклад «Getcontact») у томі числі з застосуванням методів та інструментарію «OSINT та залученням спеціаліста у порядку ч. 4 ст. 99 КПК України;

– вилучених під час оглядів місць подій залишків саморобних вибухових пристроїв;

– записів з камер відео- спостереження, які працювали у місці вчинення теракту;

– вилучених під час обшуку предметів, що мають значення речових доказів: носії електронної інформації, мобільних телефонів, чорнових записів, зброї, заготовок для виготовлення саморобних вибухових пристроїв;

– отриманих від операторів мобільного зв'язку відомостей про мобільні термінали (телефони, тощо), що працювали у місці вчинення теракту або неподалік його до вчинення та під час його вчинення, а також після нього. Відомостей про з'єднання таких терміналів (мобільний трафік з'єднань та місць перебування абонентів). Відомостей про історію з'єднань, як за номером телефону, так і за IMEI телефонів, які використовувались цим номером. Метою таких оглядів у першу чергу є встановлення номеру телефону, який використовувався в СВІП (остання практика свідчить про те, що може бути три телефони, основний та контрольні), встановлення абонентів, які ініціювали приведення СВІП у дію, ідентифікацію таких осіб за трафіком, контактами, місцями перебування.

Подібна інформація може бути отримана також, залежно від подальшого використання гласними або негласними засобами. Негласно отримати необхідну інформацію від Інтернет провайдера можуть оперативні підрозділи, якщо мають там джерела оперативної інформації. Гласно така інформація отримується оперативним підрозділом за запитом на підставі пункту 15 частини 1 статті 8 та частини 1 статті 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року. Підрозділи досудового розслідування в рамках відкритого кримінального провадження необхідну інформацію від Інтернет-провайдера можуть вилучити за запитом на підставі ч. 5 ст. 40 та ч. 2 ст. 93 КПК України, або на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 40, 159, 160, 162-163 КПК України).

Інформація від Інтернет провайдерів може бути використана для планування та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтею 264 КПК України – «Зняття інформації з електронних інформаційних систем».

Слід зауважити, що для встановлення ідентифікаційних ознак електронної інформаційної системи: MAC-адреси або серійного номеру процесора електронної інформаційної системи, якщо ці електронні інформаційні системи знаходяться в публічно недоступних місцях, житлі чи іншому володінні особи, необхідно проводити додаткову негласну слідчу (розшукову) дію, передбачену статтю 267 КПК України – «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», і після встановлення ідентифікаційних ознак електронної інформаційної системи, звертатись до слідчого судді на отримання дозволу на проведення НС(Р)Д, передбаченого ст. 264 КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний

з подоланням системи логічного захисту. Як приклад, це огляд сторінки в соцмережі, коментаря до публікації, перегляд відео-роликів в YouTube тощо [1; 2; 3, с. 41-47; 9]. Потрібно звернути увагу, що штучний інтелект та модератори соціальних мереж (наприклад, системи кампанії «Мета» видаляють потенційні докази міжнародних злочинів до того, як слідчі побачать їх. Водночас, після видалення контекст зникає з публічного простору, але часто залишається у внутрішніх базах даних або хмарах платформи. Каналами співпраці щодо отримання відповідного доступу є: а) взаємна правова допомога (MLA), офіційні угоди про трансграничні запити на отримання даних; б) партнерство з громадянським суспільством: Hala Systems – постійне збереження доказів відкритого рівня;

2) зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (зовнішніх вуличних відеокамер спостереження біля приміщень установ, організацій, офісів, приватних приміщень, тощо, систем «Безпечне місто», «UASC», автомобільних відеореєстраторів) з метою встановлення та ідентифікації причетних до вчинення теракту осіб.

Зокрема, серед ключових особливостей, які містяться в інтелектуальній системі відеонагляду, можна виокремити такі:

- розпізнавання номера автомобіля та перевірка, чи перебуває автомобіль у розшуку (чорний список), визначення відповідності автомобіля та державного номера відповідно до реєстраційної документації на автомобіль;
- розпізнавання кольору, типу транспорту, моделі та марки;
- розпізнавання обличчя під різним кутом, відзнятого різними камерами (онлайн-трансляція, файли), пошук відповідності в розшуковій базі даних, статі, вікової групи тощо;
- детектор осіб, які перебувають в автомобілі, з можливістю візуального сприйняття обличчя особи;
- виявлення скупчення людей, у тому числі в несанкціонованих місцях;
- оцінка щільності потоку людей на важливих об'єктах;
- індексування подій в умовах дорожнього руху (щільність потоку, затори, масове скупчення автотранспорту), у тому числі в зонах паркування;
- детектор залишених предметів та їх власників;
- детектор забороненого або нетипового руху автотранспорту, людей;
- детектор фактів перетину забороненої зони (проїзд, прохід);
- оперативне повідомлення операторів контролю про визначені ситуації з наданням інформації

про час, місце, характер, а також підтримка надання оцінки оператором кожної з ситуацій.

3) Допити:

– свідків (очевидців підготовки та вчинення теракту; осіб, яким відомі інші обставини його вчинення), у тому числі залучених до конфіденційного співробітництва органом досудового розслідування із дотриманням заходів безпеки згідно з положеннями п. 2 ч. 5 та ч. 6 статті 99 КПК, а також пункту «а» ч. 1 ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» № 3782-ХІІ;

– потерпілих (осіб, яким безпосередньо було завдано травми, матеріальні збитки, родичів загиблих осіб про обставини вчинення теракту та про можливі погрози, що надходили на їх адресу; представників установ та організацій, яким було завдано матеріальну шкоду);

– у якості свідків, осіб, які мають відповідні знання і досвід та спеціалістів у мінно-вибуховій справі щодо тактико-технічних характеристик та принципів дії засобів ураження.

4) Впізнання (у тому числі за фотознімками або відеоматеріалами):

- причетних осіб;
- загиблих та потерпілих.

5) Проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

– щодо причетних до вчинення теракту осіб. У першу чергу НСРД, які можливо провести до постановлення ухвали слідчого судді – установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) та спостереження за собою.

6) Обшуки (у тому числі невідкладні):

– за місцем проживання причетних до теракту осіб, з метою виявлення та вилучення доказів готування та вчинення теракту (залишків складових частин СВП, інструкцій, записів і тому подібних матеріалів щодо виготовлення та приведення у дію СВП, інших знарядь вчинення злочину, телефонів та ПЕОМ, інших засобів зв'язку або ініціації вибуху, тощо);

– за місцями виготовлення, зберігання СВП та його складових частин з метою виявлення та вилучення доказів готування та вчинення теракту;

– транспортних засобів причетних осіб.

7) Призначення та проведення експертиз:

– вибухо-технічна, з метою встановлення засобів ураження та їх технічних характеристик;

– матеріалів та сплавів;

– судово-медична (причини смерті, характеристики тілесних ушкоджень потерпілих);

– інженерно-технічна;

– фото-, відео;

– комп'ютерна.

8) Вилучення або отримання за запитом:

– медичної документації про надання меддопомоги потерпілим, встановлення причин смерті загиблих;

– технічної документації на споруди та приміщення, які зазнали руйнувань від теракту.

9) Отримання доступу до банківської таємниці (відомостей щодо руху коштів по рахунках причетних осіб, у тому числі щодо поповнення рахунків мобільних операторів встановлених номерів телефонів, що використовувались для вчинення теракту);

10) подання запиту на отримання інформації щодо перетинання підозрюваним (підозрюваними) державного кордону (ППС «Аркан», «Гарт»);

11) використання інформації, що міститься в інформаційних системах, обліках та базах даних (обліку викраденого автотранспорту, картотеки дактилоскопічних карт, обліку викрадених та втрачених паспортів, обліку розшукуваних осіб, колекції вогнепальної, холодної зброї тощо).

12) доручення оперативному підрозділу Департаменту кіберзахисту СБ України в порядку ст. 40 КПК України на отримання відомостей від криптобірж про транзакції криптовалют та власників криптогаманців, за допомогою яких оплачувалась первинна (до вербовки) та подальша діяльність залучених до терористичного акту осіб з метою ідентифікації А., Б., В. як отримувачів конкретних платежів від співробітників спецслужб країни-агресора.

Під час досудового розслідування терористичних актів, пов'язаних із використанням криптовалют, виникає необхідність розв'язання наступних тактичних завдань:

1) блокування операцій з передаванням криптовалюти певною особою, яку можливо здійснити в такий спосіб:

– блокування зв'язку між учасниками мережі, яка перешкоджає відправленню транзакцій повним вузлам, а також розповсюдженню блоків через них;

– блокування бірж криптовалют, яке перешкоджає продажу або обміну накопичених засобів на фіатні валюти.

На міжнародному рівні механізм протидії кіберзлочинам визначений Конвенцією про кіберзлочинність (Будапештська конвенція).

З метою виявлення та відслідковування кримінально-протиправної діяльності в мережах технології блокчейн використовуються спеціальні знання та відповідно програмне забезпечення (зокрема, Crystal Chainalysis, Walletexplorer.com, CipherTrace), яке безпосередньо здатне:

– виявити ознаки кримінально-протиправної діяльності на блокчейні (дозволяє визначити, чи пов'язаний гаманець із системами, які використовуються в незаконній діяльності, наприклад, у прихованій мережі, в системах «маскування» походження засобів тощо);

– виявити та здійснити документування доказів згод підозрюваного (зазначивши адреси гаман-

ців, пов'язаних із фігурантом, можна визначити будь-які спроби приховати джерело або місце походження засобів);

– відслідкувати найбільш підозрілих учасників мережі зменшивши час та аналіз трансакцій вручну.

Порядок застосування технічних засобів під час фіксування ознак терористичних актів, пов'язаних з використанням криптовалюти має бути таким, аби отримані з його допомогою матеріали було можливо використовувати в якості документів як джерел доказів у кримінальному провадженні. Отримані за допомогою використання спеціальних програмно-апаратних засобів матеріали мають певні переваги та дозволяють довести факт учинення злочину. Ця перевага є важливою, оскільки отримувати оперативну інформацію про вчинення терористичного акту можливо з різних джерел. Водночас достовірність отриманих матеріалів є можливим за допомогою судової експертизи відповідного виду.

Головна компонента використання таких матеріалів знаходиться в процесуальній площині в області використання негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів:

– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;

– зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

– зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ч. 1 ст. 264 КПК України);

– обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

– контроль за вчиненням злочину, який орієнтований на забезпечення дотримання процесуальної процедури фіксування інформації про операції з криптовалютами.

В цьому сенсі сутність таких дій повинна відображувати дві сторони діяльності їх виконавців: зовнішнє сприйняття інформації (візуальне сприйняття та опис інформації, котрий міститься на веб-ресурсі) й технологічне, пов'язане із застосуванням можливостей спеціального програмного забезпечення для фіксування даних спеціалістом відповідної спеціалізації (ст.ст. 99, 104, 236, 237 КПК України).

Матеріали, отримані в результаті застосування спеціального програмного забезпечення, програмно-апаратних засобів можуть залучатися в процес доказування (доведення), по-перше, як матеріали, котрі супроводжують (або доповнюють) показання

осіб, по-друге, як документи – додатки до протоколів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Повторимось, достовірність матеріалів, отриманих за допомогою програмно-апаратних засобів, може бути додатково підтверджена висновком комп'ютерно-технічної експертизи.

Таким чином, використання криптовалюти під час підготовки та вчинення терористичних актів потребує від органу досудового розслідування застосування тактичного комплексу, складовими якого є слідчі (розшукові) дій та негласні слідчі (розшукові) дії, котрий забезпечить процесуальне фіксування використання спеціального програмно-апаратного забезпечення, орієнтованого на комплексний аналіз криптовалютних мереж.

Ситуація 3. *Кримінальне провадження розпочато в рамках реалізації матеріалів, отриманих під час заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про контррозвідальну діяльність»; персоналізація особи, яка безпосередньо здійснює підготовку до вчинення терористичного акту для слідчого є закономірною (в результаті діяльності оперативних підрозділів згідно спільного зі слідчим плану реалізації матеріалів ОРС/КРС). Підставою для внесення відомостей до ЄРДР буде повідомлення оперативних підрозділів про виявлені ними ознаки готування до теракту та відповідні матеріали документування або інформація про готування до теракту, отримана у ході здійснення оперативно-службової діяльності із якихось джерел. Окремо слід відмітити як підставу для внесення до ЄРДР відомостей про теракт, що готується, – повідомлення громадян, яким надійшла пропозиція щодо вчинення протиправних дій терористичного характеру від спецслужб рф або їх представників/ посібників. На момент початку кримінального провадження інформація, що містить ознаки готування до вчинення терористичного акту зафіксована у тому числі під час установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем. Ініціативний рапорт є формальним кроком на шляху реалізації матеріалів ОРС, основним завданням слідчого в цій ситуації вбачається:*

– реалізація завдань оперативного підрозділу, що полягає в недопущенні настання запланованого злочинного результату;

– фіксація мета та мотиву кримінально-протиправної діяльності встановленої особи та, у разі спроби вчинення нею злочину, виявлення інших співучасників, що вимагає проведення НС(Р)Д.

Застосування фігурантами методів конспірації й наявність у окремих осіб практичних навичок учинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України вимагають

своєчасного виявлення готування до таких кримінально-правових деліктів.

Таким чином, на початковому етапі розслідування основними тактичними завданнями в цій ситуації будуть виступати:

- запобігання вчиненню терористичного акту (недопущення приведення СВП у готовність та його запуск) або мінімізація його можливих негативних наслідків, не забуваючи при цьому про необхідність фіксації фактичних даних про злочин, що готується у відповідності до норм КПК України;

- встановлення фактичного наміру фігуранта вчинити терористичний акт;

- здійснення документування кримінально-протиправної діяльності;

- виявлення та фіксування нових способів та механізмів учинення дій терористичної спрямованості та розробка нових методик протидії ним;

- забезпечення збереження електронних носіїв інформації, у яких зафіксовано факти спілкування фігурантів між собою;

- персоналізація відомостей про організаторів теракту, кур'єрів, встановлення та подолання засобів конспірації, які використовують учасники мережі;

- встановлення якомога більшої кількості співучасників, власників криптогаманців, осіб, які відмовилися від співпраці зі спецслужбами рф, осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні;

- встановлення фактів виготовлення СВП;

- встановлення походження грошових коштів на рахунках фігурантів;

- забезпечення конфіденційності осіб, які співпрацюють з оперативним підрозділом.

Успішність досудового розслідування в даній слідчій ситуації залежить від чиннику одержання даних, які підтверджують взаємозв'язок між особами, які залучені до вчинення до терористичного акту. Такі дані можуть бути одержані шляхом проведення:

- обшуків житла чи іншого володіння осіб, щодо яких є дані про їх причетність до терористичного акту, під час яких вилучаються їх мобільні термінали зв'язку, щоденники, схеми, блокноти, аркуші паперу, які містять дані про осіб, які підозрюються у вчиненні терористичного акту;

- почеркознавчої експертизи записів у вилученому щоденнику (схемі, на аркуші паперу);

- комп'ютерно-технічної експертизи вилучених мобільних терміналів зв'язку, змісту телефонної книги, нотаток, звукових, графічних, відео та інших файлів, у тому числі знищених;

- тимчасового доступу до документів провайдера щодо з'єднань між мобільними терміналами зв'язку, якими користуються ці особи, місцезнаходження цих терміналів. Зіставлення інформа-

ції щодо останнього може забезпечити одержання даних про зустрічі між такими особами;

- вилучення відеозаписів камер відеоспостереження у місцях, де за даними досудового розслідування відбувалися зустрічі між співучасниками;

- допитів як свідків осіб, які були присутні у таких місцях разом із цими особами та є їх знайомими.

Внесення відомостей до ЄРДР у такій слідчій ситуації здійснюється одразу після одержання достатніх даних про те, що особи здійснюють готування до вчинення терористичного акту. Ключову роль у забезпеченні документування кримінально-протиправної діяльності фігурантів відіграє проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій в рамках тактичної операції «Затримання осіб при вчиненні терористичного акту». Сприяє її організації та проведенню те, що в рамках контррозвідальної справи, як правило, зібрані дані щодо співучасників та їх планів щодо вчинення терористичного акту.

Тактичні завдання розслідування виконуються шляхом проведення такого комплексу слідчих (розшукових) дій та інших засобів:

- 1) проведення комплексу НСРД, у тому числі:

- контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту або;

- імітування обстановки злочину з використанням несправжніх (імітаційних) засобів, наприклад, вогнепальної зброї, непридатної для стрільби [8], фотознімків тощо, які створять у оточуючих уяву про вчинення реального злочину – терористичного акту;

- або контрольованої поставки з використанням несправжніх (імітаційних) засобів;

- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, для виконання якого залучаються для конфіденційного співробітництва особи причетні до вчинення теракту: які фотографують певне місце, слідкують за певною особою, винаймають житло, купують телефони, Sim-картки, речовини та предмети для виготовлення СВП, виготовляють його, встановлюють або залишають у певному місці; здійснюють спостереження за оточуючою обстановкою, виявляють місця розташування камер відео спостереження;

Проведення такого виду НСРД є особливо актуальним, якщо відомості до ЄРДР внесені за заявою особи, якій надійшла пропозиція щодо вчинення протиправних дій терористичного характеру від спецслужб рф або їх представників/посібників. У таких випадках контроль за вчиненням злочину проводиться із залученням заявника у якості конфідента для проведення НСРД;

- аудіо-, відеоконтролю особи з метою фіксування процесу підготовки фігуранта до так званого «схрону» та поміщення до нього несправжніх (імітаційних) засобів;

- візуального спостереження за місцем («схроном») з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів;

- спостереження за особою у публічно доступних місцях;

- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж з метою фіксування спілкування між особами, щодо яких є відомості про готування ними терористичного акту, а також виявлення невідомих слідству їх співучасників;

- установа місцезнаходження радіоелектронних засобів, якими користуються особи, які готують терористичний акт, для локалізації їх місцезнаходження у зв'язку із вчиненням злочину;

- обстеження публічно недоступного місця житла чи іншого володіння особи, в рамках якого може бути вирішений комплекс завдань:

- а) з одержання зразків з речовин (вибухових) для їх дослідження з метою встановлення їх властивостей;

- б) фіксування зброї або боєприпасів, частин вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, слідів вибухових речовин, які підготовлені для вчинення терористичних актів;

- в) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи в середині приміщення (приватного будинку, сховища) чи транспортного засобу, щодо яких є дані про використання їх під час готування та вчинення контрабанди. У таких випадках одночасно із ухвалою щодо надання дозволу на обстеження публічно недоступного місця, житла чи іншого володіння особи має бути одержаний дозвіл на аудіо-, відеоконтроль особи;

- г) аудіо-, відеоконтроль особи, місця (території «схрону») для фіксування кримінально-протиправних дій фігурантів: процесу підготовки схованка та поміщення до нього несправжніх (імітаційних) засобів;

- г) контрольована поставка для здійснення контролю за переміщенням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв тощо;

- д) спостереження за особою, річчю, для забезпечення проведення контрольованої поставки;

- е) накладення арешту, огляд та виїмка поштово-телеграфної кореспонденції, які можуть проводитися для фіксування вмісту поштового відправлення, а у випадках пересилання вогнепальної зброї, боєприпасів до вогнепальної зброї та інших предметів, обіг яких обмежений згідно з вимогами пункту 1 «Переліку видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України», за-

твердженого Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 року № 2471-ХІІ (зі змінами), п. 2, п. 9. п. 10 «Положення про дозвільну систему», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.1992 року № 576 (зі змінами) – їх заміни на несправжні (імітаційні) з метою недопущення їх можливого розповсюдження. Для здійснення останнього необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію, передбачену статтю 273 КПК України;

- 2) доручення оперативним підрозділам ДКІБ СБ України в порядку ст. 40 КПК України отримати та проаналізувати інформацію від провайдерів, операторів зв'язку і телекомунікацій щодо конкретного абонента й точки доступу (у межах виконання вимог ст. 93 КПК України);

- 3) затримання підозрюваних;

- 4) особистий обшук затриманих, транспортних засобів, якими вони користуються;

- 5) після затримання причетних осіб та знешкодження СВП здійснюється перелічений вище комплекс слідчих (розшукових) дій та заходів, передбачений для теракту, який вже вчинено (обшуки; огляди місця події, огляди соціальних мереж та засобів зв'язку терориста, тощо; допити, впізнання, призначення експертиз, тощо).

В подальшому здійснюються:

- обшуки в житлі чи іншому володінні особи, де вчинялися дії, спрямовані на готування до вчинення терористичного акту (виготовлявся СВП, схованка) та знаходяться засоби, які були для цього використані;

- огляд вилучених засобів учинення терористичного акту, документів, транспортних засобів, інструментів та накладення на них арешту;

- допити як свідків понятих, які були присутні під час затримання підозрюваних;

- прийняття рішення щодо зняття грифів таємності з долучених до матеріалів кримінального провадження процесуальних рішень, протоколів оперативно-розшукових заходів та додатків до них, а також з процесуальних рішень, протоколів негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них;

- слідчі експерименти з метою перевірки показань підозрюваних щодо обстановки та обставин подій, у визначений період часу, наприклад, щодо встановлення місць зберігання зброї, боєприпасів, частин вогнепальної зброї, вибухових пристроїв тощо;

- призначення залежно від предмету та засобів терористичного акту судової експертизи зброї, вибухово-технічної, пожежо-технічної експертиз. Також залежно від обставин вчинення терористичного акту та їх фіксування під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих

(розшукових) дій можуть призначатися експертиза ДНК, експертиза матеріалів, речовин та виробів, семантико-текстуальна (лінгвістична) експертиза з метою дослідження об'єктивного змісту розмов, які зафіксовані у протоколах негласних слідчих (розшукових) дій, судова експертиза відеозапису аудіозаписів, одержаних за результатами зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, аудіоконтролю особи, портретна експертиза відеозаписів аудіо-, відеоконтролю особи, місця для ідентифікації осіб, причетних до вчинення терористичного акту. Для проведення ідентифікаційних експертиз попередньо мають бути одержані відповідні зразки для порівняльного дослідження;

– одночасні допити двох чи більше раніше допитаних осіб у випадках наявності протиріч у їх показаннях.

Після проведення наведених процесуальних дій здійснюється повідомлення зміненої підозри та допити осіб як підозрюваних із урахуванням усіх зібраних доказів.

Література

1. Бабіков О.П. Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія і практика: монографія; наук.-дослід. ін-т публічного права; 2-ге вид., випр. та доповн. Київ: Норма права, 2024. 464 с.
2. Бабіков О.П. Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра ю. наук: 12.00.09 / Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Київ, 2024. 546 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/naukovadiyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/babikov/> (дата звернення: 20.12.2025).
3. Бабіков О.П. Поняття негласних слідчих (розшукових) дій та їх система за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Юридичний вісник*, 2023. № 5. С. 41-47. <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2023.5> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Метелев О.П., Червяков О.В., Членов М.В. Організаційно-правові засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій в системі Служби безпеки України (структурно-логічні схеми) : практич. посібник, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СВУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: ІПЮК для СВУ, 2023. 36 с.
5. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань (ст. 114¹) проблеми судової практики та вдосконалення законодавства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Вип. 19 (31), 2025. С. 382. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.369-387> (дата звернення: 20.12.2025).
6. Негласні слідчі (розшукові) дії як спосіб формування доказів : навчальний посібник / М.А. Погорельський та ін. Київ: Наук.-вид. центр НА СВ України, 2016. 98 с.
7. Постанова ВС від 26.10.2022 у справі № 202/5035/20 (провадження № 51-1166км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107078142> (дата звернення: 19.12.2025).
8. Справа № 752/23097/24. Провадження №: 1-кп/752/1397/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125493264> (дата звернення: 19.12.2025).
9. Тализіна Я.О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верховного Суду. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 704 с.

Анотація

Бондар В. С. Особливості початкового етапу досудового розслідування терористичних актів: версії, тактичні задачі, алгоритми та програми їх реалізації. – Стаття.

У статті виокремлені особливості початкового етапу досудового розслідування терористичних актів. Систематизовані типові слідчі ситуації, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258 КК України, які, залежно від характеру та обсягу вихідних даних можуть бути умовно поділені на дві класифікаційні групи: 1) кримінальні провадження, відкриттю яких передувало проведення відповідних заходів, передбачених законами «Про оперативно-розшукову діяльність» та/або «Контроль розвідувальну діяльність»; 2) кримінальні провадження, зареєстровані без проведення відповідних заходів.

Зазначено, що у рамках другої класифікаційної групи також умовно можна виокремити:

- кримінальні провадження, відкриті за наявності даних про особу, яка скоїла терористичний акт;
- кримінальні провадження, відкриті за відсутності даних про особу, яка скоїла терористичний акт.

Систематизовані основні задачі початкового етапу досудового розслідування: отримання матеріалів, які в подальшому набувають статусу судових доказів, а також підтвердять виявлені в процесі проведення відповідних оперативно-розшукових/контррозвідувальних заходів факти терористичної діяльності підозрюваних та її припинення.

Наведені відповідні алгоритми щодо розв'язання задач.

В окрему класифікаційну групу виокремлені тактичні завдання, які вимагають розв'язання під час досудового розслідування терористичних актів, пов'язаних із використанням криптовалют, а також застосування з метою виявлення та відслідковування кримінально-протиправної діяльності в мережах технології блокчейн використовуються спеціальні знання та відповідно програмне забезпечення (зокрема, Crystal Chainalysis, Walletexplorer.com, CipherTrace).

Ключові слова: алгоритм розслідування, версія, досудове розслідування, контррозвідувальна діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії, тактична задача, терористичний акт.

Summary

Bondar V. S. Peculiarities of the initial stage of pre-trial investigation of terrorist acts: versions, tactical tasks, algorithms and programs for their implementation. – Article.

The article highlights the features of the initial stage of pre-trial investigation of terrorist acts. Systematizes typical investigative situations that arise during the pre-trial investigation of criminal offenses provided for in Art. 258 of the Criminal Code of Ukraine, which, depending on the nature and volume of initial data, can be conditionally divided into two classification groups: 1) criminal proceedings, the opening of which was preceded

by the implementation of relevant measures provided for by the laws "On operational and investigative activities" and/or "Counterintelligence activities"; 2) criminal proceedings registered without the implementation of relevant measures.

It is noted that within the framework of the second classification group, it is also possible to conditionally distinguish:

- criminal proceedings opened in the presence of data about the person who committed the terrorist act;
- criminal proceedings opened in the absence of data on the person who committed a terrorist act.

The main tasks of the initial stage of the pre-trial investigation are systematized: obtaining materials that will later acquire the status of judicial evidence, as well as confirming the facts of the suspects' terrorist

activities and their termination identified in the process of conducting relevant operational-search/counterintelligence measures.

The corresponding algorithms for solving tasks are given.

A separate classification group is allocated to tactical tasks that require solving during the pre-trial investigation of terrorist acts related to the use of cryptocurrencies, as well as the use of special knowledge and, accordingly, software (in particular, Crystal Chainalysis, Walletexplorer.com, CipherTrace) to detect and track criminal and illegal activities in blockchain technology networks.

Key words: investigation algorithm, version, pre-trial investigation, counterintelligence activities, covert investigative (search) actions, tactical task, terrorist act.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.13
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.16>

О. В. Калінніков
orcid.org/0000-0003-4337-833X
доктор філософії, адвокат,
докторант

*Київського університету інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО (IN ABSENTIA)

Досягнення завдань кримінального провадження важливо в кожному кримінальному провадженні, при цьому у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) це може відбуватися з огляду на його особливості за допомогою певного процесуального інструментарію, зокрема, угод про визнання винуватості.

Дослідженням інституту угоди про визнання винуватості присвятили свої наукові праці як вітчизняні, так і іноземні вчені, в тому числі, Ю.П. Аленін, Ф. Амстердам, В.І. Бояров, К. Вінфрі, Г.П. Власова, М. Гейдельбергер, Ю.М. Грошевий, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, В.О. Гринюк, Ю.М. Дьомін, І.М. Канюка, О.В. Капліна, Е. Кірк, Р. Лорд, В.Т. Маляренко, М. Мейкл-Джон, В.В. Назаров, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, П.В. Пушкар, І.В. Рогатюк, М.В. Сіроткіна, В.В. Тіщенко, С. Тейнор, Л.Д. Удалова, Ф. Файфер, Г. Фішер, О.Г. Шило, С. Шультгофер, М.Є. Шумило.

Натомість, науковим осмисленням різноманітних теоретичних та практичних аспектів кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) займалися, зокрема: О.В. Баулін, О.І. Верещак, В.І. Галаган, І.В. Гловюк, О.М. Дроздов, Т.Г. Ільєва, І.З. Калька, Р.Л. Кислюк, В.М. Кіяниця, М.П. Климчук, О.В. Кубарева, Д.В. Кюперсак, С.І. Кравченко, О.П. Кучинська, О.В. Лазукова, М.І. Луцюк, М.В. Мазур, О.В. Мазур, О.В. Маленко, В.Т. Маляренко, В.І. Маринів, О.О. Нагорнюк-Данилюк, О.І. Назарук, М.Я. Никоненко, І.В. Обороньова, Є.М. Пеліхос, Д.П. Письменний, В.О. Попелюшко, В.В. Рец, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Татаров, А.С. Трекке, Л.Д. Удалова, Ж.В. Удовенко, Т.Г. Фоміна, Н.П. Черняк, І.В. Черниченко, С.С. Чернявський, С.Л. Шаренко, Д.М. Шишман, О.Г. Шило, Д.О. Шумейко, О.Г. Яновська та інші.

Проте, у зв'язку з відсутністю наукових досліджень стосовно угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) та виникненням на практиці питань щодо можливості укладення угоди про визнання винуватості з відсутнім підозрюваним, обвинувачем під час спеціального

досудового розслідування та спеціального судового провадження є досить актуальними наукові дослідження зазначеного аспекту кримінального провадження in absentia.

Проаналізовані статистичні дані використання угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні за період з 2020 по 2024 роки згідно звітів судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к свідчать про наступне:

– за 2024 рік розглянуто всього кримінальних проваджень з постановленням вироку 77402, з них шляхом затвердження угод про визнання винуватості 11682, тобто 15,1% [1];

– за 2023 рік розглянуто всього кримінальних проваджень з постановленням вироку 84153, з них шляхом затвердження угод про визнання винуватості 13378, тобто 15,9% [2];

– за 2022 рік розглянуто всього кримінальних проваджень з постановленням вироку 60647, з них шляхом затвердження угод про визнання винуватості 9063, тобто порядку 14,9% [3];

– за 2021 рік розглянуто всього кримінальних проваджень з постановленням вироку 80267, з них шляхом затвердження угод про визнання винуватості 8366, тобто порядку 10,4% [4];

– за 2020 рік розглянуто всього кримінальних проваджень з постановленням вироку 74980, з них шляхом затвердження угод про визнання винуватості 8947, тобто порядку 12% [5].

Водночас, станом на червень 2024 року у Вищому антикорупційному суді за останні 4 роки кількість вироків за результатами затвердження угод коливалася від 25 до 40% від загальної кількості [6].

Натомість з листопада 2024 року після внесення відповідних змін до КПК України, які спрямовані на вдосконалення інституту угод про визнання винуватості у Вищому антикорупційному суді вже 66% обвинувальних вироків винесено на підставі угод, відшкодовано 87 млн грн збитків, додатково залучено понад 97 млн грн та 6 автівок на оборону, а загалом вдалося повернути державі понад 250 млн грн. [7].

Наведена статистична інформація вочевидь свідчить про більш активне використання угод про визнання винуватості саме Вищим антикорупційним судом, а тому дане дослідження буде базуватися на практиці вказаного суду на прикладі однієї зі справ.

Так, вироком Вищого антикорупційного суду від 05.07.2024 у справі №760/14676/19 (провадження № 1-кп/991/163/19) було затверджені угоди про визнання винуватості, укладені між прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури і обвинуваченими за ч. 3 ст. 27, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 209 КК України (привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні в особливо великих розмірах або організованою групою та легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі) [8] та ухвалено рішення про винуватість обвинувачених, а також призначено узгоджені сторонами угоди міри покарання, переважно у виді штрафу у розмірі від 11800 до 50000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до, що становить від 200600,00 до 850.000,00 гривень [9].

Вказані угоди про визнання винуватості полягають у тому, що кожний з обвинувачених у цьому кримінальному провадженні зобов'язується, зокрема: 1) упродовж 6 місяців з моменту затвердження угоди про визнання винуватості забезпечити відшкодування збитків, заподіяних кримінальними правопорушеннями, у вчиненні яких він обвинувачується, шляхом перерахування грошових коштів в сумі 259,2 млн. грн.; 2) упродовж 1 (одного) місяця з моменту набрання вироком на підставі угод законної сили перерахувати на підтримку Збройних Сил України суму грошових коштів (застав) у сумі від 1000000,00 грн до 2643000,00 гривень [9].

Крім того, сторонами узгоджена додаткова умова щодо відшкодування збитків, заподіяних кримінальними правопорушеннями, усунення їх наслідків, вчинення дій, спрямованих на посилення обороноздатності держави, яка полягає у тому, що обвинувачені зобов'язуються організувати надання до Вищого антикорупційного суду повноважними власниками активів, на які ухвалою Вищого антикорупційного суду накладено арешт і які передані Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для управління ними шляхом реалізації цих активів у порядку та на умовах, визначених ст. ст. 19, 21 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», згоди на перерахування одержаних від їх реалізації Національним агентством коштів на

спеціальний рахунок на підтримку Збройних Сил України [9].

Водночас, стосовно одного з обвинувачених, з яким також було укладено угоду про визнання винуватості була постановлена ухвала про здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*), що передбачає здійснення судового розгляду за його відсутності, що передбачено ч. 3 ст. 323 КПК України [9].

Даний вирок, згідно відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень не оскаржувався в апеляційному порядку та набрав законної сили 06.08.2024.

При цьому, один із судів колегії суддів склав окрему думку, якою висловив свою незгоду з вироком з огляду, в тому числі, на те, що угода про визнання винуватості між прокурором і відсутнім обвинуваченим стосовно, якого здійснюється спеціальне судове провадження не може вважатися укладеною [10].

Дана правова позиція обґрунтовується тим, що у даному кримінальному провадженні постановлена ухвала про здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*) щодо обвинуваченого, яка набрала законної сили і на теперішній час є чинною, що передбачає здійснення судового розгляду за його відсутності, що передбачено ч. 3 ст. 323 КПК України. На переконання судді вказаний обвинувачений до суду після постановлення 25.05.2023 зазначеної вище ухвали не з'являвся і не доставлявся, а тому щодо нього продовжує здійснюватися спеціальне судове провадження (*in absentia*), тобто провадження без його участі, при цьому участь обвинуваченого у низці судових засідань у режимі відеоконференції під час трансляції з приміщення поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження) у порядку ст. 336 КПК України не скасовує спеціального судового провадження (*in absentia*) щодо нього. Однак, продовження судового розгляду у такому випадку за загальними правилами здійснюється лише разі, якщо обвинувачений з'явився або був доставлений до суду, що передбачено вимогами ч. 4 ст. 323 КПК України [10].

Суддя в своїй окремій думці також звертав увагу на те, що угода про визнання винуватості між обвинуваченим і прокурором не містить підписів останніх і підпису захисника, а тому не відповідає вимогам до змісту угоди про визнання винуватості, які встановлені ч. 2 ст. 472 КПК України [10].

Крім того, суддя вважав, що укладання угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим щодо якого здійснюється спеціальне судове провадження взагалі не можливе, що прямо випливає зі змісту ч. 7 ст. 474 КПК України, а тому умови цієї угоди суперечать вимогам КПК України, що є підставою для відмови у затвердженні цієї угоди судом, яка визначена п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК

України, а відтак суд не повинен був ухвалювати вирок на підставі цих угод про визнання винуватості, та повинен був у відповідності до вимог ч. 7 ст. 474 КПК України відмовити сторонам у їх затвердженні та продовжити судове провадження у загальному порядку [10].

Правова позиція наведена у вищевказаній окремій думці судді не відповідає завданням кримінального провадження та вимогам кримінального процесуального законодавства України, з огляду на наступне.

1) Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні *in absentia* в повній мірі досягає сформульованих законодавцем завдання кримінального провадження. Так, завдання кримінального провадження визначені ст. 2 КПК України, серед яких захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини [11].

Так, на переконання Подолян Ю.О. та Савицької С.Л. позитивний ефект від застосування інституту угод полягає не лише в зменшенні навантаження на органи досудового розслідування і суди, а й у забезпеченні швидкого поновлення порушених інтересів, особливо у провадженнях, де потерпілою стороною виступає держава [12, с. 276].

Водночас Горбачова І. М. на підставі правового висновку Верховного суду сформованого у Постанові від 14.04.2016 у справі № 5-23кп15/16 вважає, що справедливість покарання повинна визначатися з точки зору врахування інтересів усіх суб'єктів кримінально-правових відносин, у тому числі й потерпілих, а тому однією з умов досягнення цієї мети є відшкодування завданого злочинцем збитку або усунення шкоди [13, с. 243].

При цьому, процесуальна економія чи спрощення кримінальної процесуальної процедури не можуть суперечити захисту основних цінностей держави, а, навпаки, таке спрощення має слугувати, насамперед, не інтересам здешевлення судочинства за рахунок обвинуваченого та потерпілого, а інтересам зазначених осіб з метою недопущення надмірної тяганини та морально-психологічного тиску на них, чого вимагає і засада розумності строків кримінального провадження [14, с. 238].

Для прикладу в наведеній вище справі обвинувачених достатньо швидко (порівняно з загальним порядком) було притягнуто до кримінальної відповідальності та забезпечено відшкодування збитків, заподіяних кримінальними правопорушеннями, а також перерахування грошових коштів на підтримку Збройних Сил України, що в повній мірі може вважатися справедливим покаранням.

2) Широке застосування угод про визнання винуватості та удосконалення з цією метою кримінального процесуального законодавства України відповідає європейським і міжнародним стандартам, а також пункту 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» та Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р «Про схвалення Плану України», метою якого є реалізація ініціативи Європейського Союзу «Ukraine Facility», запровадженої 2 Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29.02.2024 № 2024/792 [15].

3) Участь обвинуваченого у кримінальному провадженні *in absentia* узгоджується з правами підозрюваного, обвинуваченого, передбачених, як національним кримінальним процесуальним законодавством, так і міжнародними договорами та правом Європейського Союзу. Так, у силу приписів ст. 42 КПК України обвинувачений має право, зокрема, має право брати участь під час судового розгляду, збирати і подавати суду докази, а також висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження і виступати в судових дебатах [11].

Приписи ст. 11 Загальної декларації прав людини 1948 р. [16], ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [17] та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [18] передбачають ряд фундаментальних прав, зокрема, право на захист особи при розгляді будь-якого пред'явленого їй кримінального обвинувачення.

Конституційний Суд України в рішенні від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024 у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24) при визнанні певних положень КПК такими, що не відповідають Конституції України враховував п. 2 ст. 41 Хартії засадничих прав Європейського Союзу 2000 року, згідно якого кожна особа має право бути вислуханою до вжиття будь-яких індивідуальних заходів, які можуть негативно вплинути на неї [19].

На переконання Конституційного Суду України у зазначеній справі право бути заслуханим (почутим) як складова права на судовий захист підлягає реалізації до моменту вжиття державою, її органами чи посадовими особами будь-яких заходів, які можуть негативно вплинути на особу, її права і свободи [20].

Право бути вислуханим («бути почутим») є одним з ключових компонентів права на справедливий судовий розгляд, яке переслідує подвійну мету: 1) слугує розслідуванню справи та встанов-

ленню фактів якомога точніше і справедливніше, 2) дозволяє забезпечити ефективний захист відповідної особи або матиме такий чи інший зміст [21, с. 1680-1681].

4) Дистанційне судове провадження відповідає вимогам КПК України та теперішнім реаліям внаслідок запровадження воєнного стану. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 в Україні введений воєнний стан із 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який продовжується відповідними Указами Президента України та діє до теперішнього часу.

Відповідно до ч. 7 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», учасникам судового процесу на підставі рішення суду забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в порядку, встановленому законом [22].

Згідно з ч. 1 ст. 336 КПК України, судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), в тому числі, у разі: неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; наявності інших підстав, визначених судом достатніми, якими в силу ч. 1 ст. 138 КПК України є обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини) та інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [11].

5) Угода про визнання винуватості між обвинуваченим і прокурором може бути підписана за допомогою електронного цифрового підпису та підтримана підозрюваним, обвинуваченим у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням ними власних технічних засобів.

Угода про визнання винуватості як електронний документ створена з використанням електронного цифрового підпису згідно вимог ст.ст. 7, 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» є оригіналом, юридична сила якого не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму [23].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи» від 23.02.2024 № 3604-IX запроваджено, що учасники кримінального провадження беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису [24].

При цьому, п. 10 рекомендацій Ради Суддів України від 02.03.2022 року щодо роботи судів в умовах воєнного стану зазначено, що якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток допускати участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [25].

Крім того, у п. 7 листа Верховного Суду №1/0/2-22 від 03.03.2022 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференції за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою інших засобів, при цьому треба звернути увагу на роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків [26].

6) Укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим щодо якого здійснюється кримінальне провадження *in absentia* не суперечить вимогам КПК України як в частині спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження, так і угод про визнання винуватості.

Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого *in absentia*, яке складається з спеціального досудового розслідування (ст. 297¹-297⁵ КПК України) та спеціального судового провадження (ст. 323 КПК України) здійснюється згідно із загальними правилами з урахуванням особливостей *in absentia* [11].

Загальні правила кримінального провадження передбачають можливість укладення підозрюваним, обвинуваченим угоди про визнання винуватості (глава 35 КПК України «Кримінальне провадження на підставі угод»).

При цьому, глава 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» та ст. 323 КПК України, яка визначає порядок спеціального судового провадження (*in absentia*), не встановлюють будь-яких обмежень підозрюваному та обвинуваченому на укладення угоди про визнання винуватості [11].

Верховний Суд в постанові від 13.06.2019 у справі №607/9498/16-к (провадження № 51-2422 км 18) сформував висновок, що процедура «*in absentia*» неминуче припускає деякий відступ від загальних правил кримінального процесу, проте особливе значення при цьому надається питанню про забезпечення прав відсутнього в залі судового засідання підсудного [27].

Укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим щодо якого здійснюється кримінальне провадження *in absentia* в цілому не суперечить вимогам КПК України та не є підставою для відмови суду в затвердженні угоди (ч. 7 ст. 474 КПК України) [11].

Зважаючи на викладене з метою остаточного вирішення спору щодо можливості укладання можливості укладення угоди про визнання винуватості з відсутнім підозрюваним, обвинувачем у кримінальному провадженні *in absentia*, яке складається з спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження слід прямо передбачити у КПК таку можливість.

Крім того, главу 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» та ст. 323 КПК України слід також доповнити положеннями щодо забезпечення участі відсутнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні *in absentia* режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів за клопотаннями такого підозрюваного, обвинуваченого, а також їх захисника.

Положення глави 35 КПК України «Кримінальне провадження на підставі угод» також доповнити положеннями стосовно того, що угода про визнання винуватості між обвинуваченим і прокурором може бути укладена у кримінальному провадженні *in absentia*, в тому числі, за допомогою електронного цифрового підпису чи підтримана обвинуваченим у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Запровадження вказаних змін буде сприяти досягненню у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого *in absentia* завдань кримінального провадження, в тому числі: 1) швидкому розслідуванню і судовому розгляду для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності; 2) дотриманню прав підозрюваного та обвинуваченого на захист; 3) реальному відшкодуванню заподіяних кримінальними правопорушеннями збитків; 4) додатковому надходженню грошових коштів до державного бюджету.

Література

1. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2024 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 03.12.2025).
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2023 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 03.12.2025).
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2022 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 03.12.2025).

4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2021 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 03.12.2025).

5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2020 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 03.12.2025).

6. Суддя ВАКС Інна Білоус – про застосування угод про визнання винуватості. *Вищий антикорупційний суд*. URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/suddia-vaks-inna-bilous-pro-zastosuvannia-uhod-pro-vyznannia-vynuvatosti/> (дата звернення: 03.12.2025).

7. Звіт Transparency International Ukraine «Шість років роботи ВАКС: аналіз досягнень, викликів та рекомендацій». *ВАКС ВИРІШИВ*: веб-сайт. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/about> (дата звернення: 03.12.2025).

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 05 лип. 2024 р. у справі № 760/14676/19 (провадження № 1-кп/991/163/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120221287> (дата звернення: 03.12.2025).

10. Окрема думка судді Вищого антикорупційного суду від 05.07.2024 до вироку від 05.07.2024 у справі № 760/14676/19 (провадження № 1-кп/991/163/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341643> (дата звернення: 03.12.2025).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.12.2025).

12. Подолян Ю. О., Савицька С. Л. Вирок на підставі угоди: практика застосування та проблемні аспекти. *DICTUM FACTUM*. 2025. № 1(17). С. 273-278. DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-273-279> (дата звернення: 03.12.2025).

13. Горбачова І. М. Угоди про примирення та визнання винуватості: індульгенції чи засоби заохочення. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С.241-245. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.45> (дата звернення: 03.12.2025).

14. Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 497 с.

15. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» (№12039 від 17.09.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=12039&conv=9> (дата звернення: 03.12.2025).

16. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 03.12.2025).

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.12.2025).

18. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995043> (дата звернення: 03.12.2025).

19. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. *Центр громадянських свобод* : веб-сайт. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 03.12.2025).

20. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 № 8-р(П)/2024 у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#n116> (дата звернення: 03.12.2025).

21. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС / ТОМ ЕК, М., МЕЖКАЛ, В. та ін. Прага: Wolters Kluwer R. 2024. 1780 с.

22. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

23. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

24. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3604-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#n61> (дата звернення: 03.12.2025).

25. Рекомендації Ради Суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 02.03.2022 р. *Рада суддів України* : веб-сайт. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 03.12.2025).

26. Лист Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» №1/0/2-22 від 03.03.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820> (дата звернення: 03.12.2025).

27. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі №607/9498/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181> (дата звернення: 03.12.2025).

Анотація

Калініков О. В. Угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia). – Стаття.

У статті розглянуто статистичні дані використання угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні за період з 2020 по 2024 рр. у судах загальної юрисдикції та Вищому антикорупційному суді. Проаналізована статистична інформація свідчить про більш активне використання угод про визнання винуватості саме Вищим антикорупційним судом, в зв'язку з чим досліджено практику вказаного суду на прикладі однієї зі справ. Вищим антикорупційним судом було затверджено угоди про визнання винуватості з декількома обвинуваченими, в тому числі стосовно відсутнього обвинуваченого стосовно якого була постановлена ухвала про здійснення спеціального судового провадження (in absentia). Одним суддів у зв'язку з незгодою з ухваленим вироким було подано окрему думку, згідно якої укладення угоди про визнання винуватості між

прокурором і обвинуваченим щодо якого здійснюється спеціальне судове провадження взагалі не є можливе. Доведено, що укладення угоди про визнання винуватості з відсутнім підозрюваним, обвинуваченим у кримінальному провадженні in absentia в повній мірі відповідає завданням кримінального провадження та буде сприяти: швидкому розслідуванню і судовому розгляду для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності; дотриманню прав підозрюваного та обвинуваченого на захист; реальному відшкодуванню заподіяних кримінальними правопорушеннями збитків; додатковому надходженню грошових коштів до державного бюджету. Запропоновано з метою остаточного вирішення спору щодо можливості укладання угоди про визнання винуватості з відсутнім підозрюваним, обвинувачем у кримінальному провадженні in absentia, яке складається з спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження прямо передбачити це у КПК України, а також запропоновано певний спосіб укладення угод про визнання винуватості з відсутнім підозрюваним, обвинуваченим.

Ключові слова: спеціальне досудове провадження, спеціальне судове провадження, кримінальне провадження in absentia, угода про визнання винуватості.

Summary

Kalinnikov O. V. Plea agreements in criminal proceedings in the absence of the suspect or accused (in absentia). – Article.

The article examines statistical data on the use of plea agreements in criminal proceedings for the period from 2020 to 2024 in courts of general jurisdiction and the High Anti-Corruption Court. The analyzed statistical information indicates that plea agreements are used more actively by the High Anti-Corruption Court, in connection with which the practice of this court was studied using one of the cases as an example. The High Anti-Corruption Court approved plea agreements with several defendants, including one who was absent and for whom a ruling on special court proceedings (in absentia) had been issued. One of the judges, disagreeing with the verdict, submitted a separate opinion, according to which it is not possible to conclude a plea agreement between the prosecutor and the defendant who is subject to special court proceedings. It has been proven that concluding a plea agreement with an absent suspect who is accused in criminal proceedings in absentia fully complies with the objectives of criminal proceedings and will contribute to: prompt investigation and trial to bring the guilty person to criminal responsibility; respect for the rights of the suspect and accused to defense; real compensation for damages caused by criminal offenses; additional revenue to the state budget. It is proposed, with a view to finally resolving the dispute over the possibility of concluding a plea agreement with an absent suspect, accused in criminal proceedings in absentia, which consists of a special pre-trial investigation and special court proceedings, to be directly provided for in the CPC of Ukraine, and a specific method for concluding plea agreements with absent suspects and accused persons is proposed.

Key words: special pre-trial proceedings, special court proceedings, criminal proceedings in absentia, plea bargain.

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.17>

С. А. Коренської

orcid.org/0009-0003-5381-8316*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Постановка проблеми. З огляду на специфіку розслідування дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), безумовним є факт, що ефективність кримінальної процесуальної діяльності в цілому залежить від невідкладного отримання відомостей, що становлять предмет доказування. В контексті нагальної потреби щодо пошуку та фіксації фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення, поруч з невідкладним проведенням обшуку транспортного засобу, вагомим значення набуває й особистий обшук особи, що вчинила дорожньо-транспортну пригоду. Водночас кримінальне процесуальне законодавство містить істотні обмеження, що фактично унеможливають проведення особистого обшуку в ситуаціях, що відповідно до криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних проваджень, вимагають оперативного втручання вже на початковому етапі. Це призводить до блокування сил і засобів розслідування, оскільки можливість законного та правомірного проведення особистого обшуку, незважаючи на безумовну потребу в отриманні доказів, що можуть бути швидко втрачені або знищені, є запорукою забезпечення ефективності кримінального провадження. Внаслідок цього виникає об'єктивна суперечність між потребами досудового слідства та законодавчими обмеженнями. Таким чином, під час досудового розслідування ДТП одним з найбільш дискусійних та малодосліджених питань залишається дефектність правової регламентації підстав та порядку проведення особистого обшуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика щодо умов, правових підстав та порядку проведення обшуку досі знаходиться під пильною увагою багатьох вітчизняних процесуалістів, таких як Н. В. Глинська, М. А. Грига, С. В. Давиденко, О. М. Дроздов, О. В. Капліна, О. Б. Комарницька, М. В. Комарова, Т. О. Лоскутов, О. А. Павлюх, Л. М. Перцова, Є. В. Повзик, І. А. Тітко, Л. Д. Удалова, А. Я. Хитра та інші. У межах сучасних наукових напрацювань здебільшого досліджуються питання проведення обшуку в частині дотримання фундаментальних прав і свобод людини шляхом вивчення практики Європейського суду з прав людини. Проте в контексті досудового розслідування

ДТП недостатньо розкритими є питання визначення правових підстав для проведення особистого обшуку. Невизначеність щодо можливості його у провадженнях, пов'язаних із вчиненням ДТП, створює істотні перешкоди для формування доказової бази вже на початковому етапі розслідування, який з урахуванням низки криміналістичних рекомендацій вважається найбільш інформаційно насиченим, але водночас вразливим до втрати слідів.

Метою статті є дослідження дефектів нормативно-правового регулювання проведення особистого обшуку під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод.

Виклад основного матеріалу. З тактичних міркувань одним із найбільш дієвих процесуальних засобів збирання доказів на початковому етапі досудового розслідування ДТП є проведення обшуку транспортного засобу та разом особистого обшуку особи, щодо якої виникають обґрунтовані підстави вважати її винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Це пов'язано з тим, що у разі ДТП транспортний засіб і водій виступають не лише джерелом слідової інформації, а й потенційним місцем приховування заборонених речовин, документів, електронних пристроїв та інших предметів, що мають безпосереднє значення для встановлення обставин події. Разом з тим проведення такої процесуальної дії вимагає дотримання рівноваги між інтересами досудового слідства та фундаментальними правами людини, тому що для особистого обшуку є характерним доволі інтенсивне втручання у приватну сферу [1, с. 287]. Обшук відноситься до таких слідчих дій, що зачіпає найбільш значимі права громадян [2, с. 63]. Однак зволікання із проведенням обшуку особи на початковому етапі розслідування ДТП обумовлює ризик втрати низки фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, зокрема слідів на одязі та тілі людини, відеореєстраторів, навігаторів тощо. Внаслідок цього лише суворе дотримання вимог кримінального процесуального законодавства дозволяє забезпечити правомірність і допустимість отриманих результатів. Інакше, у разі порушення належної правової процедури під час проведення особистого обшуку, отримані дока-

зи будуть визнані недопустимими з подальшим застосуванням доктрини «плодів отруйного дерева» щодо зібраних похідних доказів [3, с. 221]. У практичному вимірі це призводить до зниження темпів наступних етапів досудового слідства, створюючи передумови для уникнення винною особою кримінальної відповідальності. Таким чином, законне та правомірне проведення особистого обшуку під час розслідування ДТП сприятиме виконанню завдань кримінального провадження, що зумовлює необхідність здійснення подальших наукових пошуків у наміченому напрямі.

Власне особистий обшук (обшук особи) розглядається як різновид обшуку, що є слідчою (розшуковою) дією та застосовується, по-перше, до особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, по-друге, до особи, яка бере участь у проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи [4, с. 158]. Такий підхід узгоджується з положеннями КПК України та загальною концепцією обшуку як процесуальної дії, спрямованої на відшукування, вилучення та фіксацію предметів, документів, а також інших відомостей щодо обставини вчиненого кримінального правопорушення, що становлять предмет доказування. Як констатує В. Д. Берназ, особистий обшук доволі широко застосовується в правоохоронній діяльності й виступає поширеним способом виявлення, фіксації та вилучення фактичних даних про кримінальне правопорушення. Тому такий процесуальний засіб є важливим інструментом формування доказів [5, с. 219]. Разом з тим, справедливою є думка О. В. Капліної, що хоча підстави та процесуальний порядок проведення обшуку змістовно врегульовано в межах ст. 234, ст. 235 та ст. 236 КПК України, але практичне застосування цих положень породжує численні запитання у слідчих та прокурорів, зокрема щодо їх правильного тлумачення, співвідношення різних видів обшуку та особливостей їх проведення [6, с. 3]. Значна частина наукових джерел підкреслює загальний і недостатньо конкретизований характер норм кримінального процесуального закону, що визначають підстави та порядок проведення особистого обшуку [7, с. 106; 8, с. 45]. У контексті розслідування ДТП така врегульованість має особливо негативні наслідки. Зокрема, слідчий, діючи в умовах нормативної невизначеності, може допустити проведення слідчої (розшукової) дії з відхиленням від вимог закону, що тягне за собою визнання отриманих доказів недопустимими. Це фактично нівелює роль та значення особистого обшуку як першочергового інструмента, спрямованого на забезпечення швидкості та повноти збирання доказової інформації.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 208, 223, 234 та 236 КПК України, обшук особи є складовою частиною процесуального затримання або обшуку

в житлі чи іншому володінні особи, що, як правило, проводиться на підставі ухвали слідчого судді. При цьому згідно з ч. 5 ст. 236 КПК України, проведення особистого обшуку здійснюється за рішенням слідчого або прокурора у випадках, коли є достатні підстави вважати, що особи, присутні у житлі чи іншому володінні, переховують на собі речі чи документи, які мають значення для кримінального провадження [9, с. 57-58]. Як узагальнюють вчені, фактично обшук особи дозволяється при затриманні в порядку ст. 208 КПК України та під час проведення обшуку житла або іншого володіння особи, коли виникають підстави вважати, що особа може приховувати на собі речі чи документи, які мають доказове значення (ч. 5 ст. 236 КПК України) [10, с. 103-104]. Проте навіть за наявності загальних норм, слідча практика демонструє, що у справах про ДТП не є рідкісним явищем, коли слідчий має об'єктивну потребу провести обшук особи, але для цього відсутні належні підстави.

Як приклад недоліків нормативного регулювання особистого обшуку варто навести ситуацію щодо неможливості проведення обшуку водія транспортного засобу внаслідок відсутності підстав для його затримання в порядку ст. 208 КПК. Процесуальні норми не дозволяють без додаткових умов (ч. 2 ст. 208 КПК України) затримання осіб за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України. Зазначена проблема є дуже вагомою, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство фактично передбачає лише декілька випадків законного проведення особистого обшуку. Проте у провадженнях про вчинення ДТП, кваліфікованих за ч. 1 ст. 286 КК України, проведення особистого обшуку опиняється у суттєвій залежності від неможливості застосування інституту затримання, оскільки за інкриміноване кримінальне правопорушення не передбачено санкції у вигляді позбавлення волі. В судовій практиці неодноразово визнано, що особистий обшук є складовою частиною процесу затримання, а відтак законне затримання саме по собі виступає процесуальною підставою для його проведення [11, с. 468]. Зокрема в Постанові Верховного Суду від 15.06.2021 року (справа № 204/6541/16-к) наголошено, що проведення особистого обшуку невіддільно пов'язане із завданням забезпечення безпеки осіб, які здійснюють затримання та з потребою фіксації доказів кримінального правопорушення, що можуть перебувати у затриманого. Особистий обшук як правило, проводиться невідкладно після затримання, що зумовлено характером цієї процесуальної дії. Суд звернув увагу на те, що затримання без попереднього судового дозволу, виходить із реалістичного розуміння того, що обставини, які вимагають негайного втручання, можуть виникнути раптово

й бути непередбачуваними. Тобто суд визнає необхідність забезпечення належним інструментом оперативного реагування на кримінальні правопорушення [12]. Однак попри те, що положення кримінального процесуального закону визначають, що затримання особи може супроводжуватись застосуванням інших додаткових заходів примусового характеру, серед яких передбачено і проведення особистого обшуку, у справах про ДТП не завжди виникають підстави, щоб здійснити затримання за протиправні дії, за які не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Відсутність законних підстав для затримання водія, винного у вчиненні ДТП, одразу унеможлиблює проведення особистого обшуку.

Разом з тим, така слідча дія як особистий обшук знаходиться поза межами процесуального оформлення затримання. Особистий обшук є самостійною слідчою дією [13, с. 104]. Незважаючи на те, що особистий обшук є окремим та важливим процесуальним засобом фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення та вилучення предметів, пов'язаних із подією ДТП, слідчий фактично позбавлений змоги діяти в межах закону, що негативно впливає на повноту та швидкість отримання доказів. Отже, навіть за умов очевидної необхідності здійснення обшуку особи в інтересах досудового розслідування ДТП слідчий стикається з нормативними обмеженнями, що істотно ускладнюють проведення особистого обшуку, створюючи перепони для оптимального використання сил і засобів розслідування.

Іншою невирішеною проблемою залишається правомірне проведення особистого обшуку особи, підозрюваної у вчиненні ДТП, у випадках невідкладного обшуку транспортного засобу. При цьому деякі криміналісти слушно зауважують, що в межах методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень правоохоронні органи мають повноваження проводити обшук не обмежуючись лише житловими будинками, офісами, гаражами тощо. Пошукові операції проводяться й на інших об'єктах, зокрема найбільш поширеними виступають транспортні засоби. До типових об'єктів обшуку транспортних засобів відносять автомобілі, адже саме в салоні автомобіля органи досудового розслідування нерідко виявляють речові докази у вигляді наркотичних засобів, зброї, грошей, документів, різних цінностей тощо [14, с. 32]. В узагальненнях судової практики підсумовано, що за рішенням слідчого або прокурора, керуючись положеннями ч. 5 ст. 236 КПК України, допустимим є проведення обшуку особи, яка перебуває у житлі чи іншому володінні, якщо є достатньо підстав вважати, що при собі така особа переховує речі чи документи, що мають значення для кримінального провадження [15, с. 90-91]. Також не

є винятком ситуації проведення обшуку транспортного засобу у невідкладних випадках в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України. Проте перелік таких випадків є вичерпним, зокрема йдеться про врятування життя людей, врятування майна та переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [16, с. 617]. Однак на практиці неможливо оминати ситуацій, коли поруч із невідкладним обшуком транспортного засобу виникає необхідність провести обшук особи, яка знаходиться поза межами автомобіля, але стосовно якої є достатньо підстав вважати, що вона переховує при собі предмети, речі або документи, які мають доказове значення.

Подібні ситуації є типовими для ДТП, коли водій, залишивши салон автомобіля, має можливість приховати, знищити чи позбутися речових доказів. Саме тому потреба в особистому обшуку нерідко виникає синхронно з необхідністю невідкладного обшуку самого транспортного засобу. Водночас, на думку багатьох науковців, ця ситуація викликає найбільше запитань, коли особа не була затримана в порядку ч. 3 ст. 208 КПК України і водночас не перебуває в іншому володінні особи, у якому проводиться обшук відповідно до ч. 5 ст. 236 КПК України. За таких умов, навіть попри наявність ухвали про проведення обшуку, відсутня законна підстава для проведення обшуку особи, оскільки загальні положення щодо обшуку не застосовуються у разі знаходження особи поза межами житла чи іншого володіння [5, с. 226]. Тобто слідчий фактично позбавлений можливості належним чином закріпити та вилучити сліди кримінального правопорушення, навіть якщо їх наявність є очевидною [17, с. 137-138]. Це створює реальну загрозу втрати доказів щодо обставин вчинення ДТП, що призводить до уникнення винною особою передбаченої кримінальної відповідальності.

З огляду на особливості досудового розслідування ДТП проведення особистого обшуку нерідко відповідає критеріям невідкладності, оскільки така потреба зумовлена необхідністю врятування життя людей, збереження майна, а також недопущенням знищення речових доказів. Розслідуючи ДТП, слідчий стикається з динамічною ситуацією, коли існує реальна загроза втрати доказової інформації через переміщення, зміну стану або поведінку осіб, причетних до події кримінального правопорушення. Саме тому обов'язок швидкого реагування вимагає застосування доступних процесуальних засобів, спрямованих на негайне відшукування і вилучення доказів. У цьому контексті вагомим значення має правова позиція, сформована в судовій практиці. Зокрема в Постанові Верховного суду від 07 жовтня 2024 року (справа № 466/525/22) зазначено, що для належного виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України)

законодавець передбачив у межах ч. 3 ст. 233 КПК України спеціальні правила, спрямовані на забезпечення охоронюваних інтересів у випадках, коли зволікання може призвести до незворотних наслідків. Суд підкреслив, що неможливість схоронності доказів без їх негайного відшукування та вилучення обумовлює невідкладну необхідність проведення відповідних процесуальних заходів, в тому числі й обшуку. Про формування у сторони обвинувачення обґрунтованих побоювань щодо знищення доказів може свідчити широке коло джерел інформації (наприклад, оперативні дані, повідомлення свідків, потерпілих чи підозрюваних тощо). Крім того, сама специфіка розвитку подій у кримінальному провадженні може вказувати на ризик втрати доказів, що зумовлює нагальну потребу невідкладного втручання. Водночас, у розумінні Суду, термін «врятування» у контексті виконання завдань кримінального провадження означає усунення загрози знищення чи втрати об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. З позицій телеології підставою для проведення невідкладного обшуку є реальна загроза того, що предмет, який розшукується, може бути знищений. Відповідно, його відшукування і вилучення спрямовані на запобігання втраті речових доказів [18].

Враховуючи зазначене, цілком доречним є висновок про те, що проведення особистого обшуку у провадженнях про ДТП відповідає критеріям невідкладності, особливо коли існує реальна та доведена загроза втрати доказів, які перебувають при особі. Особистий обшук у невідкладних випадках бажано розглядати як самостійну слідчу (розшукову) дія, спрямовану на запобігання втраті речових доказів. Разом з тим у судовій практиці йдеться про те, що інтереси кримінального провадження інколи об'єктивно вимагають негайного втручання, а зволікання може призвести до невідновних наслідків в процесі доказування. Тому варто погодитись з Л. Д. Удаловою, що відсутність спеціальних норм призводить до того, що в правозастосуванні поширюються загальні положення про обшук, які не враховують ні особливостей, ні специфічної мети обшуку особи [19, с. 11]. Таким чином, існує реальна потреба у нормативному врегулюванні особистого обшуку як окремої слідчої (розшукової) дії (незалежно від обшуку транспортного засобу та затримання), що є необхідним елементом забезпечення ефективності досудового розслідування ДТП та важливим процесуальним засобом виконання завдань кримінального провадження.

Висновки. Під час досудового розслідування дорожнього-транспортних пригод проблемним є проведення особистого обшуку, оскільки у деяких випадках положення кримінального процесуального закону унеможливають затримання підозрюва-

них осіб та / або здійснення невідкладного обшуку транспортного засобу. Процесуальні норми не дозволяють без додаткових умов (ч. 2 ст. 208 КПК України) затримання осіб за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, а також не регламентують проведення невідкладного обшуку поза межами випадків, встановлених ч. 3 ст. 233 КПК України. Такий стан нормативного регулювання перешкоджає здійсненню особистого обшуку у перебігу розслідування дорожнього-транспортних пригод.

Попри те, що судовою практикою легалізовано такий невідкладний випадок проникнення до транспортного засобу та проведення у ньому обшуку як «з метою збереження речових доказів» або «врятування майна» особа, яка причетна до вчинення дорожнього-транспортних пригод може перебувати поза межами транспортного засобу, що унеможливорює проведення особистого обшуку.

Для забезпечення ефективності досудового розслідування дорожнього-транспортних пригод пропонуємо у змісті КПК України регламентувати особистий обшук як окрему слідчу (розшукову) дію, що здійснюється незалежно від проведення невідкладного обшуку транспортного засобу та застосування затримання до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення внаслідок дорожнього-транспортної пригод.

Література

1. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл.: 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
2. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
3. Амелін О. Ю. Обшук особи як спосіб збирання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Правова держава*. 2025. № 58. С. 220-230. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.58.33>
4. Хитра А. Я., Татарин І. І. Обшук особи як слідча (розшукова) дія, яка потребує невідкладності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права* 2023. Вип. 1. С. 157-161. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.27>
5. Берназ В., Спільник С., Комарницька О. Обшук особи відповідно до КПК України. *Evropsk politick a pr vn diskurz*. 2014. № 5. С. 219-230.
6. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право*. 2015. №2(12). С. 1-20. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckr.pdf> (дата звернення: 15.12.2025).
7. Деревняк Д. В. Криміналістична тактика обшуку та особистий обшук: необхідність удосконалення. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 104-108.

8. Комарницька О. Б. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 2 (23). С. 41-46.

9. Кікінчук В. В., Бугайчук К. Л., Малярова В. О., Матюшкова Т. П. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації. Харків: ХНУВС. 2018. 101 с.

10. Ткаченко О. Г., Петроченко Л. С. Проблеми криміналістичної тактики проведення оглядів і обшуків та шляхи їх подолання. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2021. № 1 (9). С. 98-112. DOI: 10.32755/sjcriminal.2021.01.098

11. Берднік І. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 465-469. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.83>

12. Постанова Верховного Суду від 15.06.2021 року. Справа № 204/6541/16-к. Провадження № 51-2172км19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736430> (дата звернення: 15.12.2025)

13. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: дис... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2010. 204 с.

14. Левицький, А. О., Кудимова Д. О. Обшук транспортних засобів: теоретичні та практичні аспекти. *Ольвійський форум – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Актуальні проблеми юриспруденції: XXI Міжнар. наук. конф. (м. Миколаїв, 20-23 черв. 2024 р.)*. Миколаїв. 2024. С. 31-36.

15. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (в'язтя). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 81-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2015_1_6 (дата звернення: 15.12.2025 р.).

16. Шаповал А. Невідкладний обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.)*. Львів. 2023. С. 616-620.

17. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2015. 263 с.

18. Постанова Верховного суду від 07 жовтня 2024 року. Справа № 466/525/22. Провадження № 51-7310км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945> (дата звернення: 15.12.2025 р.).

19. Удалова Л. Д. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства. *Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (м. Київ, 26 квіт. 2013 р.): зб. матер. міжвуз. наук. конф.* Київ: Алерта, 2013. С. 8-12.

Анотація

Коренської С. А. Проблеми проведення особистого обшуку під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. – Стаття.

У статті досліджено проблемні аспекти проведення особистого обшуку під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. Обґрунтовано, що ефективність кримінального провадження у справах

щодо дорожньо-транспортних пригод безпосередньо залежить від відсутності зволікань і своєчасного отримання доказової інформації, зокрема шляхом проведення невідкладного обшуку особи, причетної до вчиненого кримінального правопорушення. Вказано, що чинне кримінальне процесуальне законодавство містить недоліки в частині визначення підстав і порядку проведення особистого обшуку, що ускладнює пошук і фіксацію фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, у ситуаціях, які потребують оперативного втручання. Звернуто увагу, що у разі вчинення дорожньо-транспортної пригоди не завжди існують підстави для процесуального затримання водія, а, відтак, це унеможлиблює проведення особистого обшуку як складової процесу затримання. Доведено, що нерегульованість обшуку особи негативно впливає на допустимість доказів і призводить до втрати важливої інформації. Констатовано, що в практиці розслідування дорожньо-транспортних пригод нерідко трапляються ситуації, коли поряд із невідкладним обшуком транспортного засобу виникає необхідність обшуку особи, яка перебуває поза межами автомобіля, що позбавляє слідчого процесуальної можливості в межах закону відшукати та вилучити докази. Зазначено, що судова практика визнає невідкладний обшук дієвим засобом запобігання знищенню доказів та вимагає оперативних дій слідчого з метою збереження речових доказів. Проаналізовано, що у досудовому розслідування дорожньо-транспортних пригод особистий обшук відповідає критеріям невідкладності, однак відсутність спеціального нормативного регулювання зумовлює застосування загальних норм, які не враховують специфіки особистого обшуку. Підсумовано, що дефектність чинного нормативного регулювання створює об'єктивну суперечність між потребами досудового слідства та законодавчими вимогами. Надано пропозиції щодо закріплення особистого обшуку як окремої слідчої (розшукової) дії у межах кримінального процесуального закону, що дозволить підвищити ефективність досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод та забезпечити належне виконання завдань кримінального провадження.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, досудове розслідування, особистий обшук, затримання, обшук транспортного засобу, врятування майна, збереження речових доказів.

Summary

Korensky S. A. Problems of conducting a personal search during the pre-trial investigation of road accidents. – Article.

The article examines problematic aspects of conducting personal searches during pre-trial investigations of traffic accidents. It is argued that the effectiveness of criminal proceedings in cases involving traffic accidents directly depends on the absence of delays and the timely collection of evidence, in particular through the immediate search of a person involved in a criminal offense. It is noted that the current criminal procedural legislation contains shortcomings in terms of determining the grounds and procedure for conducting personal searches, which complicates the search for and recording of factual data relevant to criminal proceedings in situations requiring urgent intervention. It is noted that in the event of a traffic accident, there are not always grounds for the procedural detention of the driver, and therefore, this makes it impossible to conduct a personal search as part of the detention process. It has been proven that the lack of regulation of personal searches negatively

affects the admissibility of evidence and leads to the loss of important information. It has been established that in the practice of investigating traffic accidents, there are often situations when, along with an urgent search of the vehicle, it is necessary to search a person who is outside the vehicle, which deprives the investigator of the procedural possibility within the law to find and seize evidence. It is noted that judicial practice recognizes urgent search as an effective means of preventing the destruction of evidence and requires prompt action by the investigator to preserve material evidence. It has been analyzed that in the pre-trial investigation of traffic accidents, personal searches meet the criteria of urgency, but the absence of special regulatory provisions

leads to the application of general rules that do not take into account the specifics of personal searches. It is concluded that the defectiveness of the current regulatory framework creates an objective contradiction between the needs of pre-trial investigation and legislative requirements. Proposals are made to establish personal searches as a separate investigative (search) action within the framework of criminal procedural law, which will increase the effectiveness of pre-trial investigations of traffic accidents and ensure the proper performance of criminal proceedings.

Key words: traffic accident, pre-trial investigation, personal search, detention, search of a vehicle, property rescue, preservation of physical evidence.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.18>

А. Д. Ошедша

orcid.org/0009-0003-6464-5350

*аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташуса Національної академії правових наук України*

ЩОДО ГРАНИЧНОГО СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ БЕЗ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗАСТАВИ НА ЕТАПІ КРИМІНАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. У системі запобіжних заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, тримання під вартою традиційно відіграє ключову роль як найбільш суворий, але водночас ефективний засіб забезпечення дієвості кримінального провадження, призначеного для запобігання ризикам, визначених ст. 177 КПК України. Разом з тим, з огляду на положення кримінального процесуального закону, існує суттєва проблема дотримання права людини на свободу на етапі досудового розслідування в контексті реалізації слідчим суддею права застосування тримання під вартою без визначення розміру застави у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 184 КПК України). Варто погодитись, що на початковому етапі кримінального провадження така практика є цілком виправданою, але подальше безальтернативне продовження тримання під вартою за відсутності максимального строку дії останнього порушує вимоги низки міжнародних нормативно-правових актів, зокрема ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), оскільки особа може перебувати під вартою до закінчення максимального строку досудового розслідування. Таким чином, питання відсутності нормативного регулювання граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави під час кримінального досудового провадження небезпідставно вимагає подальшої наукової розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості застосування тримання під вартою як вняткового заходу забезпечення кримінального провадження залишаються об'єктом посиленої уваги наукової спільноти. В межах публікацій сучасних правників, таких як А. П. Бегма, Я. В. Булацевська, Н. В. Глинська, Н. О. Гольдберг, Ю. М. Грошевий, Е. В. Дяченко, А. А. Жук, О. В. Калінніков, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, А. О. Мірошніченко, М. А. Погорецький, І. В. Черниченко та ін., нерідко обґрунтовується необхідність досягнення рівноваги між дієвістю досудового розслідування та гарантіями дотримання основоположних прав і свобод людини. Проте поза увагою дослідників залишається проблема застосування і подальшого

продовження тримання під вартою без визначення розміру застави у досудовому кримінальному провадженні в контексті визначення граничного строку, після спливу якого слідчий суддя зобов'язаний розглянути альтернативу у вигляді застави.

Метою статті є дослідження проблем, пов'язаних з відсутністю в кримінальному процесуальному законодавстві граничного строку тримання особи під вартою без визначення розміру застави, та формування пропозицій щодо його належного нормативного врегулювання для забезпечення прав і свобод людини у досудовому кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Тримання під вартою як найбільш суворий запобіжний захід кримінального провадження за своєю правовою природою пов'язаний із суттєвим впливом на фундаментальні права людини, зокрема шляхом обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість, що обумовлюється необхідністю запобігти ризикам перешкодження кримінальному провадженню. Проте, за загальним правилом, для досягнення рівноваги між завданнями кримінального провадження та правом людини на свободу, при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчий суддя повинен одночасно визначити розмір застави, достатній для забезпечення виконання такою особою покладених на неї зобов'язань (ч. 3 ст. 183 КПК України). Подібна вимога є цілком закономірною з огляду на зміст ст. 5 Конвенції, яка вимагає щоб при розгляді питання щодо застосування до особи тримання під вартою існувала можливість обрання їй іншого заходу забезпечення, меншою мірою пов'язаного з її фактичним ув'язненням. Наявність альтернативи має на меті запобігти свавільному або надмірно тривалому обмеженню свободи, враховуючи уразливий процесуальний статус підозрюваного у досудовому кримінальному провадженні.

В іншому випадку, коли йдеться про безальтернативність, тримання під вартою розглядається як «квазіпокарання», на чому неодноразово наголошує практика ЄСПЛ. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ «Grubnyk v. Ukraine» констатовано, що національні суди не завжди розглядають альтерна-

тиви попередньому ув'язненню (заставу або інші менш суворі запобіжні заходи), навіть коли такі були можливими з урахуванням обставин справи. Вирішуючи питання про те, чи варто звільнити особу, чи взяти її під варту, органи влади зобов'язані розглядати альтернативні способи забезпечення належного здійснення правосуддя. При цьому відмова від розгляду інших варіантів без належного обґрунтування порушує право особи на свободу за ст. 5 Конвенції, оскільки виключне тримання під вартою без оцінки умов застосування такого запобіжного заходу є надмірним втручанням у свободу людини [1]. Іншим прикладом слугує рішення ЄСПЛ «Kovrov and Others v. Russia», в якому Судом встановлено, що заявники тримались під вартою або домашнім арештом протягом тривалого періоду (від 1 місяця до 4 років), однак національні суди не зважали на можливість застосування менш суворих заходів, альтернативних утриманню під вартою. Рішення про продовження тримання під вартою відбувалось майже автоматично з посиленням на загальні підстави, головним чином на ризик втечі підозрюваних і тяжкість пред'явленого обвинувачення, без належної перевірки, чи дійсно ці ризики існують або залишаються актуальними з моменту попереднього такого рішення. Не звертаючи уваги на конкретні факти, що підтверджують існування ризиків, або належним чином не розглянувши альтернативні запобіжні заходи, суди продовжували тримання заявників під вартою та домашнім арештом з підстав, які не можна вважати достатніми для виправдання їх надмірної тривалості, що у підсумку становить істотне порушення ст. 5 Конвенції [2].

З огляду на вимоги ЄСПЛ до наявності альтернатив при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, доречно погодитись з думкою деяких науковців щодо часткової відповідності вітчизняного кримінального процесуального законодавства положенням Конвенції. Зокрема, зі змісту ст. 176, ст. 177 та ч. 4 ст. 183 КПК України вбачається, що тримання під вартою допустимо застосовувати тільки за наявності сукупності передбачених кримінальним процесуальним законом ризиків, а також з розрахунку на те, що слідчий суддя зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для того, щоб особа виконала покладені на неї обов'язки та утримувалася від будь-яких дій, спрямованих на протидію кримінальному провадженню [3, с. 416]. Така позиція є слушною, оскільки попередньому ув'язненню протиставляється можливість взяти на себе відповідні зобов'язання та гарантувати їх виконання шляхом сплати грошових коштів у вигляді застави. Проте після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану кримінальне процесуальне законодавство зазнало певних змін,

які похитнули рівновагу між захистом публічного інтересу й охороною прав і свобод людини [4, с. 91]. Це пов'язано з тим, що у межах доданих ч. 6 та ч. 8 ст. 176 КПК України передбачено можливість тримання особи під вартою без права внесення застави у випадку, якщо особа підозрюється у вчиненні окремих категорій кримінальних правопорушень (ст. ст. 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 402-405, 407, 408, 429, 437-442-1 КК України) [5, с. 460-461]. Водночас зміни торкнулися й абз. 8 ч. 4 ст. 183 КПК України, яка за умови вчинення тотожних злочинів, перелік яких наведено у ч. 6 та ч. 8 ст. 176 КПК України, надає слідчому судді, суду право як обрати альтернативу тримання під вартою у вигляді визначення розміру застави, так і не визначати її. Але потрібно зважати на пряму вказівку щодо дії норми протягом періоду воєнного стану [6, с. 448-449].

Варто відзначити, що положення про виключне тримання під вартою фактично є реінкарнацією раніше чинної ч. 5 ст. 176 КПК України, яка передбачала безальтернативність тримання під вартою, але була визнана неконституційною та, як наслідок, виключена зі змісту КПК України відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2019 від 25 червня 2019 року. Конституційним Судом підкреслено, що норми, які позбавляють слідчого суддю дискреції щодо визначення альтернативного запобіжного заходу, є такими, що порушують принцип верховенства права, гарантованого Основним законом держави [7]. Водночас нова редакція ч. 6 та ч. 8 ст. 176 КПК України, хоч і має відмінне формулювання, але зберігає попередню сутність, закріпивши обов'язковість застосування виключного тримання під вартою для певної категорії злочинів. Відмінність полягає лише у тому, що необхідність запровадження цієї норми викликана збройною агресією проти України, внаслідок перелік складів злочинів було розширено, охопивши в тому числі воєнні злочини, передбачені ст. 437-442 КК України [8]. Зважаючи на це, можна стверджувати, що законодавець у такий спосіб відновив підхід, який вже було визнано неконституційним, виправдавши його воєнним станом. Однак надмірне розширення переліку кримінальних правопорушень, які не допускають визначення розміру застави у досудовому кримінальному провадженні, може мати наслідком не виправдане збільшення кількості арештованих осіб [9, с. 77]. Також у перспективі виникатимуть значні правові ризики в розрізі дотримання гарантій ст. 5 Конвенції, яка вимагає, щоб кожне позбавлення свободи було обґрунтованим, законним, пропорційним і мало тимчасовий характер, передбачаючи необхідність надання особі реальної можливості замінити тримання під вартою менш обтяжливим запобіжним заходом (наприклад, рі-

шення ЄСПЛ у справі «Kharchenko v. Ukraine» та «Khayredinov v. Ukraine») [10; 11].

У контексті тимчасового характеру тримання під вартою в кримінальному провадженні потрібно акцентувати увагу, що в порядку ч. 4 ст. 183 КПК України, маючи можливість визначити альтернативний запобіжний захід у вигляді застави, на практиці слідчі судді нерідко реалізують своє право не призначати її. Але таке право не може бути безмежним і застосовуватись при кожному наступному клопотанні про продовження строку тримання під вартою, про що прямо наголошено у низці рішень ЄСПЛ. Наприклад, у справі «Idalov v. Russia» ЄСПЛ стверджує, що висновки національного суду про перешкоджання здійсненню правосуддя заявником справді могли бути виправданими з огляду на початковий етап досудового розслідування. Однак Суд не переконаний, що в подальшому попередні фактори, які вказували на наявність ризиків, залишились «відповідними та достатніми» при продовженні тримання заявника під вартою, зокрема, враховуючи, що він уже був позбавлений свободи протягом значного періоду часу. Внаслідок цього Суд наголошує, що у зв'язку з відсутністю перегляду конкретних фактів протидії кримінальному провадженню через деякий час після первинного обрання запобіжного заходу та винятковим застосуванням тримання під вартою з посиланням лише на тяжкість висунутого обвинувачення, органи влади продовжували термін тримання заявника під вартою з підстав, які, на перший погляд, є «доречними», але не можуть вважатися «достатніми» для виправдання надмірної тривалості обмеження права людини на свободу [12]. Не менш показовими є рішення ЄСПЛ у таких справах як «Letellier v. France», «Panchenko v. Russia», «Goral v. Poland», «Ilijkov v. Bulgaria», в межах яких Судом констатовано, що надмірне тримання особи під вартою може бути розцінене як передбачення вироку, пов'язаного з позбавленням волі. ЄСПЛ зазначив, що за наявності обґрунтованих підстав для первинного поміщення під варту, тривале тримання особи в ізоляції без належного перегляду доцільності такого заходу не відповідає тимчасовості обмеження свободи до моменту призначення покарання. Крім того мета тримання під вартою полягає в забезпеченні ефективного і дієвого кримінального судочинства, а не у випередженому виконанні ще не винесеного вироку, тому кожне подальше подовження утримання особи в ізоляції має ґрунтуватися на актуальності ризиків, визначених державою, та оцінюватися судами з дотриманням принципу пропорційності. У випадку, якщо суди лише формально повторюють надані стороною обвинувачення аргументи щодо наявності ризиків, без справжньої оцінки змін фактичних обставин або впливу тривалого позбавлення волі на

права людини, ЄСПЛ розцінює це як недотримання процесуальних гарантій. Зрештою, у таких випадках тривале застосування тримання під вартою без альтернативи кваліфікується Судом як форма попереднього покарання. Такі випадки за підсумками ЄСПЛ суперечать змісту ст. 5 Конвенції, яка гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканність [13; 14; 15; 16].

З наведеної практики ЄСПЛ вбачається, що обмеження свободи на етапі досудового кримінального провадження, має бути не лише виправданим і пропорційним, а й строковим, враховуючи індивідуальні обставини справи, актуальність ризиків, поведінку підозрюваного тощо. Саме тому важливо наголосити, що тримання під вартою потребує виняткової виваженості, змістовного перегляду підстав і обов'язкової оцінки можливості застосування альтернативного запобіжного заходу, як цього вимагає ст. 5 Конвенції. Інакше, особа фактично перебуватиме під вартою без можливості перегляду первісних підстав для відмови у визначенні розміру застави навіть після спливу певного часу.

Відсутність в кримінальному процесуальному законі вказівки на граничний строк тримання під вартою, яка б зобов'язувала слідчого суддю переглядати питання щодо визначення розміру застави після його спливу, призводить до тривалого та необґрунтованого обмеження права людини на свободу, що перетворює тримання під вартою на інструмент попереднього покарання без винесення обвинувального вироку суду. Це нівелює принцип презумпції невинуватості та підриває вимогу обов'язковості застосування менш суворих запобіжних заходів, ніж ізоляційні, що передбачено практикою ЄСПЛ. Зауважимо, що в умовах правового режиму воєнного стану посилення ролі держави в забезпеченні національної безпеки є зрозумілим, однак обмеження права на свободу має залишатися обґрунтованим, співмірним і, головне, тимчасовим. Відсутність в законі визначеного граничного строку тримання під вартою без альтернативи у вигляді застави створює ситуацію позбавлення свободи особи аж до завершення максимально допустимого строку досудового розслідування, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 197 КПК України. Значене обумовлює нагальну потребу у внесенні змін і доповнень до кримінального процесуального закону з метою унормування граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави у досудовому кримінальному провадженні. Зокрема, пропонується ч. 4 ст. 183 КПК України доповнити абзацом наступного змісту: «Граничний строк тримання під вартою без визначення розміру застави не може перевищувати шести місяців, крім випадку, передбаченого пунктом третім частиною четвертою цієї статті». Запровадження чіткої нормативної межі є важливою гарантією від

свавільного, непропорційного та надмірно тривалого обмеження свободи, що сприятиме гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав людини.

Як виняток можна розглядати лише випадок, коли у цьому ж кримінальному провадженні вже застосовувалася застава, але підозрюваним було порушено покладені на нього процесуальні обов'язки (наприклад, шляхом переховування від органів досудового розслідування, впливу на свідків, вчинення іншого кримінального правопорушення тощо). В такому разі виникає обґрунтована недовіра до ефективності повторного застосування застави як альтернативи триманню під вартою, оскільки особа дискредитувала себе та не виправдала довіри в частині дотримання покладених на неї процесуальних зобов'язань. Тоді цілком справедливим є те, що право на альтернативу (заставу) фактично було реалізовано, хоча і не виправдано, а суд отримав чіткі підстави для висновку про неможливість забезпечення дієвості кримінального провадження менш суворими запобіжними заходами. При цьому права підозрюваного не порушено, оскільки він самостійно спричинив втрату довіри через недотримання умов попереднього запобіжного заходу. Таким чином, подібне виключення для випадків порушення умов попередньо застосованої застави є виваженим і цілком справедливим, що не суперечить практиці ЄСПЛ, яка допускає обмеження свободи лише за наявності переконливих і достатніх підстав для обґрунтування доцільності тримання під вартою без визначення розміру застави.

Висновки. Кримінальний процесуальний закон не містить норм щодо визначення граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави на етапі кримінального досудового провадження. Ця нормативна прогалина призводить до того, що особа на стадії досудового розслідування може перебувати під вартою без жодної альтернативи аж до закінчення максимального дванадцяти місячного строку.

Неврегульованість граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави у кримінальному досудовому провадженні обумовлює можливість реалізації слідчим суддею права не визначати розмір застави не лише під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а у випадку продовження (неоднократного продовження) дії останнього у ході досудового розслідування. За таких обставин може існувати ризик необґрунтованого тривалого обмеження права особи на свободу та сприйняття нею ізоляційного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як покарання у виді позбавлення волі.

Положення КПК України мають регламентувати граничний строк тримання під вартою без ви-

значення розміру застави на етапі кримінального досудового провадження. Після завершення такого строку у разі подальшого продовження строку тримання під вартою слідчий суддя зобов'язаний визначати альтернативу у вигляді застави, розмір якої має відповідати вимогам ч. 5 ст. 182 КПК України. Винятком може бути лише випадок, коли особою було порушено умови запобіжного заходу у вигляді застави, що застосовувався раніше у цьому кримінальному досудовому провадженні.

В результаті здійсненого дослідження потрібно доповнити ч. 4 ст. 183 КПК України абзацом такого змісту: «Граничний строк тримання під вартою без визначення розміру застави не може перевищувати шести місяців, крім випадку, передбаченого пунктом третім частиною четвертою цієї статті».

Література

1. Case of Grubnyk v. Ukraine. № 58444/15. 17.12.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204604> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Case of Kovrov and others v. Russia. № 42296/09. 16.02.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%20itemid%22%22%2001-213227%22> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Вольвак О. М., Юзік О. С. Ефективність правового регулювання обрання запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою у кримінальних провадженнях підслідних органам безпеки. *The 11th International scientific and practical conference "Modern research in science and education" (June 27-29, 2024)* BoScience Publisher. Chicago, USA. 2024. С. 415-418.
4. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Особливості застосування, зміни та скасування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави: Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Черкаси, 19 травня 2023 р.* Черкаси. 2023. С. 90-96.
5. Фоміна Т. Г. Безальтернативне обрання тримання під вартою: вимога часу або неконституційність положення? *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану.* Кам'янець-Подільський, 2023. С. 460-465.
6. Касапоглу С. О. Застава: ефективний механізм запобігання чи недосконалість норм (на прикладі корупційних правопорушень). *Право і суспільство.* 2024. № 2. С. 446-452.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, [...] Рішення Конституційного суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019. Справа № 3-68/2018(3846/17, 2452/18, 3657/18, 347/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
8. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анастасія Анатоліївни щодо відповідності [...]. Рішення Конституційного суду України від 19.06.2024 № 7-р(П)/2024. Справа № 3-111/2023(207/23, 315/23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24> (дата звернення: 25.09.2025).

9. Дрозд В. Ю. Проблемні аспекти застосування застави як одного з видів запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі особи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 72-80.

10. Case of Kharchenko v. Ukraine. № 40107/02. 10.02.2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-204145> (дата звернення: 25.09.2025).

11. Case of Khayredinov v. Ukraine. № 38717/04. 14.10.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108738> (дата звернення: 25.09.2025).

12. Case of Idalov v. Russia. № 5826/03. 22.05.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22%3A%22001-110986%22> (дата звернення: 25.09.2025).

13. Case of Letellier v. France. № 12369/86. 26.06.1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22%3A%22001-57678%22> (дата звернення: 25.09.2025).

14. Case of Panchenko v. Russia. № 45100/98. 08/05/2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22%3A%2245100/98%22,%22itemid%22%3A%22001-68148%22> (дата звернення: 25.09.2025).

15. Case of Goral v. Poland. № 38654/97. 30.10.2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22%3A%2238654/97%22,%22itemid%22%3A%22001-61415%22> (дата звернення: 25.09.2025).

16. Case of Ilijkov v. Bulgaria. № 33977/96. 26.07.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22%3A%2233977/96%22,%22itemid%22%3A%22001-59613%22> (дата звернення: 25.09.2025).

Анотація

Ошедша А. Д. Щодо граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави на етапі кримінального досудового провадження. – Стаття.

У статті досліджено проблему нормативної неврегульованості граничного строку тримання особи під вартою без визначення розміру застави на етапі досудового кримінального провадження. Обґрунтовано, що у структурі системи запобіжних заходів тримання під вартою становить найбільш сувору форму обмеження прав людини, пов'язану із суттєвим втручанням у сферу особистої свободи. Констатовано, що чинне кримінальне процесуальне законодавство надає слідчому судді право не визначати альтернативу у вигляді застави, однак при цьому не передбачає жодного кінцевого строку, після спливу якого виникатиме обов'язок здійснити перегляд обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та визначити розмір застави. Вказано, що наявна прогалина призводить до фактичного перетворення виняткового запобіжного заходу на інструмент попереднього покарання, що суперечить принципу презумпції невинуватості та не відповідає європейським стандартам захисту прав людини. Доведено, що безальтернативність тримання під вартою порушує положення статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наголошено, що навіть за наявності підстав для первинного обрання тримання під вартою без визначення роз-

міру застави у досудовому кримінальному провадженні, подальше автоматичне його продовження потребує періодичного перегляду визначених у кримінальному процесуальному законі ризиків. Звернуто увагу на тимчасовий характер безальтернативного застосування тримання під вартою, що прослідковується у практиці ЄСПЛ. Встановлено, що неконтрольована реалізація слідчим суддею права не визначити розмір застави впливає на утримання особи під вартою протягом максимально можливого строку досудового розслідування. Надано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінального процесуального закону шляхом запровадження норми щодо встановлення граничного шестимісячного строку тримання під вартою без визначення розміру застави, за винятком випадків, коли особою порушено умови попередньо встановленої застави.

Ключові слова: запобіжний захід, тримання під вартою, строк, застава, кримінальне провадження, ЄСПЛ.

Summary

Oshedsha A. D. Regarding the maximum period of detention without setting bail at the stage of criminal pre-trial proceedings. – Article.

The article examines the problem of regulatory uncertainty regarding the maximum period of detention without setting bail at the stage of pre-trial criminal proceedings. It is argued that, within the structure of preventive measures, detention is the most severe form of restriction of human rights, involving significant interference with personal freedom. It is noted that the current criminal procedural legislation gives the investigating judge the right not to determine an alternative in the form of bail, but at the same time does not provide for any deadline after which there will be an obligation to review the chosen preventive measure in the form of detention and determine the amount of bail. It is noted that this gap leads to the de facto transformation of an exceptional preventive measure into an instrument of preliminary punishment, which contradicts the principle of presumption of innocence and does not comply with international human rights standards. It has been proven that the lack of alternatives to detention violates the provisions of Article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is emphasized that even if there are grounds for the initial selection of detention without setting bail in pre-trial criminal proceedings, its further automatic extension requires periodic review of the risks specified in the criminal procedure law. Attention is drawn to the temporary nature of the unconditional application of detention, which is evident in the practice of the ECHR. It has been established that the uncontrolled exercise by the investigating judge of the right not to determine the amount of bail affects the detention of a person for the maximum possible period of pre-trial investigation. Proposals have been made to amend and supplement criminal procedural law by introducing a provision setting a maximum six-month period of detention without bail, except in cases where the person has violated the conditions of pre-established bail.

Key words: preventive measure, detention, term, bail, criminal proceedings, ECHR.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.19>*А. А. Страшок**orcid.org/0000-0003-2636-4024**доктор філософії в галузі права,**доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ПРИВІЛЕЙ РОДИННИХ ВІДНОСИН ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ СВИДОЦЬКОГО ІМУНІТЕТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Одним з процесуальних джерел доказів, які закріплені ст. 84 КПК України, є показання під якими розуміються відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин, що мають значення для кримінального провадження. Як бачимо, одним із суб'єктів кримінального процесу, в результаті допиту якого утворюється таке джерело доказів як показання є свідок, який є одним із важливих суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню, і відіграє важливе значення в доказовій діяльності, оскільки, іноді, саме його показання можуть стати вирішальними для ухвалення обвинувального чи виправдувального вироку.

Згідно КПК України, давання показань свідком є його обов'язком, який за наявності свідоцького імунітету в основі якого лежить певний привілей, може бути звільнений від нього і це, в свою чергу, не вважається порушенням законодавства, а обумовлено його статусом (стосунками) з учасниками кримінального провадження і інформацією, яку він повинен повідомити. Аналіз кримінального процесуального законодавства дає можливість дійти до висновку, що таких привілеїв є чимало, однак метою цієї наукової роботи є дослідження певних питань застосування привілею родинних відносин як одного з видів свідоцького імунітету, зокрема щодо кола близьких родичів та членів сім'ї на яких поширюється дія даного привілею, термінів існування привілею родинних відносин та сутності інформації, яка підпадає під привілей подружжя (і загалом привілеїв родинних відносин).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленням питання свідоцького імунітету та привілеїв, які лежать в його основі, займалися такі вчені як М. В. Харітонова, В. А. Завтур, В. В. Навроцька, О. В. Чепель та інші. Проте, все ж деякі питання є не достатньо досліджені, що обумовило необхідність даного наукової роботи.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння читача, перш ніж перейти до дослідження питання привілею родинних відносин, вважаємо за необхідне висвітлити поняття свідоцького імунітету та його різновиди.

Одним із різновидів імунітетів в кримінальному провадженні загалом є свідоцький імунітет, до розуміння якого, на даний час, у науці кримінального процесуального права склалися різні підходи. Так, В. Нор пропонує називати інститут не «імунітетом свідків», а «частковим імунітетом свідків», з огляду на те, що йдеться не про повний імунітет свідків, а про частковий або усічений. «Особи, які звільняються від відповідальності за відмову давати показання, не мають таких характеристик діяльності, якими володіють посадові особи, тобто такі якості, як важливість, значущість, незалежність. Тому вони мають право мати лише свого роду усічений, частковий імунітет, що звільняє їх від відповідальності за відмову давати показання як свідків. Він призначений для забезпечення дотримання морально-етичних норм» [1]. На думку М. В. Харітонової, імунітет свідка – це сукупність правил, які звільняють певні групи свідків від обов'язку давати показання у кримінальному провадженні, а також звільняють від обов'язку свідка свідчити проти себе самого [2, с. 248].

Загалом, свідоцький імунітет полягає у звільненні в передбачених законом випадках особи від давання показань в якості свідка, при цьому обов'язково підлягає врахуванню відповідне положення та цінність особи, яке вона займає в суспільстві загалом чи в певній його частині поза межами кримінального провадження (вид професійної діяльності, родинні стосунки тощо). Врахування цього чинника у кримінальному провадженні забезпечує дотримання балансу публічних і приватних інтересів та ефективне виконання його завдань.

Однак, як зазначається в науковій літературі, правовий (в тому числі й свідоцький) імунітет не має і не повинен мати абсолютного характеру. У низці випадків він може бути відмінений, обмежений або від нього може відмовитись особа, яка ним володіє.

Вважаємо, що для правильного розуміння сутності свідоцького імунітету важливим є його класифікація. За критерієм можливості відмовитись від наданого імунітету, в доктрині, за звичай, виділяють два його види, які називаються по-різному: обов'язковий і факультативний, загальний і спеціальний, безпосередній та опосередкований, бе-

зальтернативний і альтернативний. Саме остання назва, на наш погляд, є найбільш вдалою, оскільки підкреслює сутність того чи іншого виду імунітету та критерію, який лежить в основі їх виділення.

Безальтернативний імунітет свідка має місце у випадках, коли закон передбачає неможливість його допиту, навіть у випадках, коли він бажає дати показання. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК не можуть бути допитані як свідки (наділені безальтернативним свідочьким імунітетом):

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних;

11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків.

Згідно з ч. 3 ст. 65 КПК особи, передбачені пунктами 1-5 процитованої вище ч. 2 ст. 65 КПК з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення

здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Тут доцільно зауважити, що ч. 4 ст. 65 КПК передбачає, що не можуть бути допитані як свідки також і працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи. З нашого погляду, це положення і вказаних осіб доцільно відносити до першого виду імунітету (безальтернативного), щодо якого також передбачена можливість звільнення від обов'язку зберігати відому інформацію, лише не особою, яка її довірила (хоча в окремих випадках не виключено, що предметом допиту може бути саме така інформація), а установою, з якою вона перебуває у трудових відносинах.

Альтернативний імунітет свідка має місце тоді, коли закон передбачає можливість вибору скористатися ним чи відмовитись від давання показань й не нести за це відповідальності. Праву відмови від свідчення кореспондує обов'язок суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, звільнити від цього. Альтернативним імунітетом відповідно до чинного КПК володіють:

1) особа якщо її пояснення, показання можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею чи її близькими родичами та членами сім'ї кримінального правопорушення (ст. 18);

2) особи, які мають право дипломатичної недоторканності (ч. 4 ст. 65 КПК)

3) особи, які користуються привілеями та імунітетами відповідно до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи (стаття 1 Шостого протоколу до цієї угоди передбачає, що такими особами є судді, їхні дружини та малолітні діти. Ці особи користуються привілеями та імунітетами, звільненнями та пільгами, які надаються дипломатичним представникам відповідно до міжнародного права [3].

Як вже зазначалося, в основі кожного з видів свідочького імунітету лежить певний привілей. В свою чергу, привілей родинних відносин належить до альтернативного імунітету свідка, сутність якого полягає в тому, що особа має право відмовитись повідомляти будь-яку інформацію, яка стосується близьких родичів чи членів сім'ї. В основі цього привілею лежить така загальна засада кримінального провадження, як невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ст. 15 КПК), яка випливає зі ст. 63 Конституції України, відповідно до якої особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [4]. Крім того, цей привілей ґрунтується і на святості почуттів кохання, прив'язаності, кровного споріднення, які існують між людьми. Такі почуття не повинні приноситись у жертву інтересам правосуддя, що може призведе-

сти як до лжесвідчень, так і до тяжкої необхідності викриття близької людини у вчиненні кримінального правопорушення.

Погоджуємося з О. В. Чепелем, який зазначає, що в рамках кримінального процесу, де переслідується мета з'ясування істини, важливо враховувати людський чинник. Держава розуміє, що примушування близьких родичів та членів сім'ї підозрюваного, обвинувачуваного до давання показань може викликати емоційний стрес, внутрішній конфлікт, призвести до руйнації сімейних і родинних зв'язків, що негативно сприйметься як окремими людьми, так і суспільством загалом. З огляду на це, вітчизняний законодавець відповідально підійшов до питання прав та обов'язків свідка. Він виходить із того, що процесуальні норми повинні приділяти особливу увагу балансу між дотриманням прав та законних інтересів свідків і забезпеченням об'єктивного, всебічного та повного розгляду кримінального провадження, яке багато в чому залежить від наявних в провадженні показань. У результаті, збереження балансу між досягненням істини у кримінальному процесі та повагою до родинних і сімейних зв'язків між свідком та підозрюваним, обвинуваченим, є важливим завданням для сучасної системи правосуддя [5, с. 134-135].

Варто зазначити, що під час дослідження даного привілею в аспекті розгляду процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні виникає декілька питань, які полягають у наступному.

Перше, щодо кола близьких родичів та членів сім'ї. Пункт 1 ч. 1 ст. 3 КПК передбачає, що близькими родичами та членами сім'ї є: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Якщо проаналізувати процитований вище перелік, то варто відзначити, що до нього включені, як правило, представники прямої лінії споріднення. Бічна лінія споріднення представлена лише рідними братом та сестрою. Такий підхід, на нашу думку, уявляється є не зовсім вірним. Адже держава свою позицію щодо міцності родинних зв'язків між представниками бічної лінії споріднення висловила у Сімейному кодексі, заборонивши між ними шлюби і включивши до кола таких осіб не тільки рідних братів і сестер, а й двоюрідних, а також рідних тітку, дядька, племінника, племінницю (ч. 3 ст. 26 СК України).

Причиною заборони шлюбів між зазначеною категорією осіб є не лише традиції, які склались

в правовому середовищі держави, а й раціональне обґрунтування недоцільності подібного роду відносин. Коментуючи цю ситуацію І. Дмитрієва зазначає, що у сучасному суспільстві шлюби між двоюрідними родичами – явище, яке не настільки часто зустрічається. Однак ставлення до цього явища у різних народностей – різне. У багатьох країнах Азії, а також у невеликих поселеннях, мешканці яких практично не взаємодіють з рештою суспільства, шлюби між двоюрідними або вітаються, або є практично неминучими. Юридичних заборон на такі шлюби не існує і в Європі. А ось в Америці двоюрідні брат і сестра далеко не завжди можуть офіційно стати чоловіком і дружиною, оскільки в 24 американських штатах такі шлюби заборонені, а ще в 7 штатах можливі, але при виконанні обов'язкових умов, наприклад, проходження генетичної експертизи. Саме тому шлюби між двоюрідними родичами повинні бути схвалені з медичної точки зору. Звичайно, до кінця виключити можливість збігу двох однаково змінених генів не можна, але знизити ризик виникнення у потомства генетичних захворювань і аномалій все ж можна. У процесі бесіди з потенційними батьками генетики ретельно досліджують захворюваність кількох попередніх поколінь, встановлюють відсоток спадкових захворювань, а також визначають характер спорідненості між чоловіком і жінкою. За результатами таких генетичних досліджень визначається, наскільки велика ймовірність появи потомства з генетичними відхиленнями [6].

Наведене висловлювання свідчить про те, що ступінь спорідненості двоюрідних братів і сестер, рідних тітки, дядька, племінника, племінниці є досить великим на кровному та генетичному рівнях. Також слід відзначити, що в Україні між перерахованими родичами досить часто мають місце тісні родинні стосунки для того, щоб вважати їх близькими родинними з точки зору кримінальної процесуальної діяльності. Саме тому, вважаємо, що можна підтримати окремих науковців, які пропонують розширити перелік близьких родичів та членів сім'ї в п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК за їх рахунок. Такий крок буде сприятиме збереженню родинних стосунків між близькими родичами та членами сім'ї.

Друге, щодо термінів існування привілею родинних відносин (подружжя зокрема). В окремих країнах (приміром Англія) існує прецедентна практика щодо вузького тлумачення цього привілею, відповідно до якої він перестає існувати по закінченню шлюбу, тобто не поширюється на осіб, які розлучені, вдів та вдівців.

Для прикладу, Ганенко І. С. зауважує, що «моральні аспекти, які покладено в основу інституту імунітету свідка від викриття близьких родичів та членів сім'ї переслідують головну мету – це збере-

ження сталих та нормальних відносин в родинях. Ці відносини можуть піддаватись негативному впливу внаслідок участі одного з представників родини в кримінальному провадженні та надання свідчень правоохоронним органам щодо іншого родича, внаслідок чого останній змушений проти його волі залучатись до кримінального провадження або у якості свідка, або, навіть, у статусі підозрюваного/обвинуваченого. Звісно такий стан речей не кращим чином вплине на стосунки між родичами та близькими людьми в окремій сім'ї. Однак, погіршення таких відносин не матиме наслідків, якщо свідчення надаються щодо родича або члена сім'ї, який помер під час кримінального провадження, оскільки він апіорі не може бути учасником кримінального провадження, а тим більше мати процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого з відповідними наслідками цього. При цьому, посилення на норми КПК, які начебто, за буквального тлумаченням дозволяють не надавати свідчення не лише щодо близьких, а й щодо померлих родичів – є звичайною правовою казуїстикою та перекичуванням змісту норм закону» [7, с. 143-144].

З нашого погляду, така позиція є дещо сумнівною. Адже, певні моральні почуття, повага до честі близького родича, відчуття особистої прив'язаності та віри в його добре ім'я не помирають і не зникають разом із ним. Більш того, наслідки давання таких показань можуть гіпотетично вплинути як на особу, яка їх даватиме, так і на інших членів сім'ї (приміром дітей, батьків) та негативно позначитись на їх долі, подальшому житті.

В даному питанні розділяє думку О. В. Чепеля, який зазначає, що разом зі смертю близького родича чи члена сім'ї право свідка відмовитись від давання показань, має бути якщо не скасовано, то обмежено. Слід було б зробити застереження, що свідок зобов'язаний давати показання проти померлого близького родича чи члена сім'ї лише у разі, якщо це буде необхідно для реабілітації інших осіб. Свідок не має права приховувати показання, які можуть мати вирішальне значення для розслідування та забезпечення досягнення цілей кримінального судочинства, особливо в тих випадках, коли інші особи зазнали незаслужених звинувачень, і їх усунення безпосередньо залежить від показань, даних навіть на шкоду померлій особі. Лише таким чином можливе дотримання балансу між публічним та приватним інтересами [5, с. 144].

Третє, щодо сутності інформації, яка підпадає під привілей подружжя (і загалом привілей родинних відносин). У вітчизняній літературі це питання майже не досліджувалось. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне проаналізувати, яким же чином воно вирішується в інших країнах. Досить показовим і таким, що може бути запозичений

є досвід США, в яких доктриною та судовою практикою розроблені певні вимоги до інформації для того, щоб на неї поширювався привілей. Такими вимогами, зокрема, є:

- інформація повинна стосуватися шлюбних відносин (привілей подружжя не надається щодо іншої інформації, якою вони обмінювалися, приміром щодо ведення бізнесу);

- інформація повинна бути конфіденційною. Якщо інформація подружжям була комусь розкрита, то вона втрачає властивість конфіденційності. Тримачами привілею є обидва з подружжя. Тому, коли один з них відмовився від привілею, інший може продовжувати на ньому наполягати. Саме тому інформація продовжує залишатися конфіденційною, якщо один із подружжя її розголосив без згоди на те іншого;

- обмін інформацією повинен відбуватись між подружжям під час шлюбу. Деякі суди США надають такий привілей і на підставі знаходження в цивільному шлюбі, інші визнають тільки зареєстрований шлюб (відзначимо, що в Україні це питання вирішено законодавчо, оскільки в процитованому п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК чітко визначається, що закон до числа близьких родичів та членів сім'ї відносить і осіб, які «спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі»). Обмін інформацією між подружжям може здійснюватись як вербально, в письмовій або у формі дій;

- обмін інформацією повинен ґрунтуватись на довірі, а не на будь-якій іншій основі, приміром на примусі під час вчинення злочину. Привілей подружжя не діє при розгляді справ про злочини, вчиненні одним із подружжя відносно іншого, а також відносно дітей.

Вважаємо, що дані вимоги до інформації є більш ніж достатніми для того, щоб на неї поширювався вказаний привілей, оскільки вони повною мірою відображають його сутність та визначають суттєві умови, яким вона (інформація) повинна відповідати.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що свідочий імунітет є важливим інструментом забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, який надається не в особистих інтересах відповідних осіб, а з метою реалізації цілого комплексу конституційних прав. Привілей родинних відносин є важливим елементом такої засади кримінального провадження як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, який ґрунтується на святості почуттів кохання, прив'язаності, кровного споріднення, які існують між людьми. Вітаємо думку законодавця щодо закріплення даного привілею у кримінальному про-

цесі, так як, вважаємо, що сімейні відносини та цінності не повинні приноситись у жертву інтересам правосуддя, оскільки можуть призвести як до лжесвідчень, що може вплинути на вирішення кримінально-правового спору, так і до тяжкої необхідності викриття близької людини у вчиненні кримінального правопорушення.

Література

1. Нор В. Свідок у кримінальному процесі України: коло осіб, предмет показань та свідоцький імунітет. *Радник: Український юридичний портал*. URL: <http://radnik.info/home/24839--c.html>. (дата звернення 03.12.2025 р.);
2. Харітонова М. В. Імунітет свідків як елемент принципу охорони прав і свобод людини та громадянина у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. №3. С. 239-248;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 (дата звернення: 01.12.2025 р.);
4. Конституція України: від 28 червня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141 (дата звернення: 01.12.2025 р.);
5. Чепель О. В. Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення: дис. ... докт. філ. в галузі права. Ірпінь, 2024. 202 с.
6. Дмитрієва І. Шлюби між двоюрідними родичами. URL: <http://megasite.in.ua/100297-shlyubi-mizh-dvoyu-ridnimi-rodichami.html>;
7. Ганенко І. С. Імунітети у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2020. 199 с.

Анотація

Страшок А. А. Привілей родинних відносин як один із видів свідоцького імунітету у кримінальному провадженні. – Стаття.

У науковій роботі досліджено проблемні питання дії у кримінальному процесуальному праві привілею родинних відносин як одного із видів свідоцького імунітету. Зокрема, надано розуміння сутності свідоцького імунітету та зазначено, що свідоцький імунітет є одним із видів імунітетів, які діють у кримінальному процесі. Досліджено класифікацію свідоцького імунітету за критерієм можливості відмовитись нього і визначено два його види, які, на думку автора, є найбільш вдалим, оскільки підкреслюють сутність того чи іншого виду імунітету та критерію, який лежить в основі їх виділення, а саме безальтернативний і альтернативний. Зроблено висновок, що привілей родинних відносин належить до альтернативного свідоцького імунітету та вказано, що в його основі лежить така загальна засада кримінального провадження як невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ст. 15 КПК), яка впливає зі ст. 63 Конституції України.

Також в роботі науковцем надано увагу певним прогалинам правового регулювання дії вказаного привілею, а саме щодо кола близьких родичів та членів сім'ї на яких поширюється дія даного привілею, термінів існування привілею родинних відносин (подружжя зокрема) та сутності інформації, яка підпадає під привілей подружжя (і загалом привілей родинних відносин). Зокрема, автором пропонується внести зміни до п. 1 ч.1 ст.

3 КПК України шляхом доповнення переліку близьких родичів та членів сім'ї на яких поширюється дія вказаного привілею за рахунок двоюрідних братів і сестер, рідних тітки, дядька, племінника, племінниці. Також зроблено висновок, що законодавцем не визначено термінів (строків) існування привілею родинних відносин (подружжя зокрема), внаслідок чого автор висловлює підтримку тим науковцям, які зазначають, що моральні почуття, повага до честі близького родича, відчуття особистої прив'язаності та віри в його добре ім'я не помирають і не зникають разом із ним, а тому дія вказаного привілею поширюється на особу і після її смерті. Під час висвітлення питання сутності інформації, яка підпадає під привілей подружжя (і загалом привілей родинних відносин) автором досліджено досвід США та встановлено, яким вимогам повинна відповідати інформація, щоб на неї поширював дію зазначений привілей, а саме: інформація повинна стосуватися шлюбних відносин (привілей подружжя не надається щодо іншої інформації, якою вони обмінювалися, приміром щодо ведення бізнесу); інформація повинна бути конфіденційною; обмін інформацією повинен відбуватись між подружжям під час шлюбу; обмін інформацією повинен ґрунтуватись на довірі, а не на будь-якій іншій основі, приміром на примусі під час вчинення злочину.

Ключові слова: свідок, свідоцький імунітет, привілей, кримінальний процес, відповідальність, показання, близькі родичі та члени сім'ї.

Summary

Strashok A. A. Family relationship privilege as a type of witness immunity in criminal proceedings. – Article.

The scientific work investigates the problematic issues of the operation of the privilege of family relations in criminal procedural law as one of the types of witness immunity. In particular, an understanding of the essence of witness immunity is provided and it is noted that witness immunity is one of the types of immunities that operate in criminal proceedings. The classification of witness immunity according to the criterion of the possibility of waiving it is investigated and two of its types are identified, which, in the author's opinion, are the most successful, since they emphasize the essence of a particular type of immunity and the criterion that underlies their selection, namely, non-alternative and alternative. It is concluded that the privilege of family relations belongs to alternative witness immunity and it is indicated that it is based on such a general principle of criminal proceedings as non-interference in private (personal and family) life (Article 15 of the Code of Criminal Procedure), which follows from Article 63 of the Constitution of Ukraine.

Also in the work, the scientist paid attention to certain gaps in the legal regulation of the action of the specified privilege, namely, regarding the circle of close relatives and family members to whom the action of this privilege applies, the terms of the existence of the privilege of family relations (spouses in particular) and the essence of information that falls under the privilege of spouses (and the privilege of family relations in general). In particular, the author proposes to amend clause 1, part 1, article 3 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine by supplementing the list of close relatives and family members to whom the action of the specified privilege applies at the expense of cousins, relatives of an aunt, uncle, nephew, niece. It is also concluded that the legislator has not defined the terms (terms) of the existence of the privilege of family relations (spouses in particular), as a result of which the author expresses

support for those scientists who note that moral feelings, respect for the honor of a close relative, a sense of personal attachment and faith in his good name do not die and do not disappear with him, and therefore the effect of the specified privilege extends to a person even after his death. While highlighting the issue of the essence of information that falls under the privilege of spouses (and the privilege of family relations in general), the author studied the experience of the USA and established what requirements the information must meet in order for it to be covered by the specified privilege, namely: the

information must relate to marital relations (the privilege of spouses is not granted in relation to other information that they exchanged, for example, regarding business); the information must be confidential; the exchange of information must take place between spouses during the marriage; Information exchange should be based on trust and not on any other basis, such as coercion during the commission of a crime.

Key words: witness, witness immunity, privilege, criminal trial, liability, testimony, close relatives and family members.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.16:63

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.20>*М. М. Денисяк**orcid.org/0009-0004-4494-0165**аспірант кафедри морського та міжнародного права**Міжнародного гуманітарного університету*

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ З РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ

Світова аграрна сфера перебуває під значним впливом глобалізаційних процесів, кліматичних змін, продовольчих криз, торгівельних війн та геополітичних конфліктів, що посилюють тиск на національні системи виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією. У контексті забезпечення стабільного аграрного розвитку, продовольчої безпеки та конкурентоспроможності на міжнародних ринках дедалі актуальнішою стає проблема ефективного регулювання аграрного виробництва та торгівлі через систему міжнародних договорів. Ці договори встановлюють правові рамки для координації між державами, розподілу зобов'язань, зменшення торгівельних бар'єрів, регулювання субсидій, захисту санітарних і фітосанітарних стандартів, а також охорони географічних зазначень і інтелектуальної власності в аграрній галузі.

Використання міжнародних договорів дозволяє гармонізувати національні політики, залучати інвестиції, впроваджувати інноваційні технології (наприклад, стійкі методи землеробства, цифрові системи моніторингу ланцюгів постачань) та забезпечувати справедливий доступ до ринків. Однак їх імплементація стикається з правовими викликами, пов'язаними з недостатньою гармонізацією національного законодавства, конфліктами норм у багатосторонніх і регіональних угодах, невідповідністю регуляторних механізмів сучасним загрозам (таким як зміна клімату, пандемії та торгівельні обмеження) і складнощами у балансі інтересів розвинених та країн, що розвиваються.

У цій статті здійснено міжнародно-правовий аналіз чинних договорів у сфері регулювання аграрного виробництва та торгівлі (зокрема Угоди СОТ про сільське господарство, угод у рамках FAO, регіональних торговельних блоків), оцінку їх ефективності та впливу на національні аграрні політики, а також запропоновано напрями удосконалення правових механізмів для сприяння інтеграції України до глобального аграрного ринку в умовах членства в СОТ та європейської інтеграції.

Метою статті є комплексний міжнародно-правовий аналіз чинних міжнародних договорів у сфері

регулювання аграрного виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією, визначення їх ієрархії, взаємозв'язку та ефективності, а також формулювання пропозицій щодо гармонізації національного законодавства України з міжнародно-правовими стандартами в умовах інтеграції до світового аграрного ринку та участі в СОТ.

Аграрний сектор відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, розвитку міжнародної торгівлі та підтриманні глобальної економічної стабільності. В умовах посилення екологічних викликів, зростання конкуренції на світових ринках та нестабільності економічних процесів міжнародно-правове регулювання аграрного виробництва і торгівлі набуває особливого значення. Міжнародні договори формують нормативні засади, що визначають стандарти безпеки та якості продукції, умови доступу до ринків, правила державної підтримки та механізми вирішення спорів, забезпечуючи прозорість і передбачуваність у глобальній аграрній системі [1, р. 5].

Одним із ключових документів, що регулюють світову аграрну торгівлю, є Угода про сільське господарство, ухвалена в межах Уругвайського раунду Світової організації торгівлі. Вона встановлює правила щодо доступу на ринок, внутрішньої підтримки та експортних субсидій, спрямованих на поступову лібералізацію торгівлі сільськогосподарською продукцією [2]. Важливе значення має й Угода СОТ про застосування санітарних і фітосанітарних заходів, яка зобов'язує держави уникати прихованих форм протекціонізму, забезпечуючи наукове обґрунтування заходів, що застосовуються для захисту здоров'я людей, тварин і рослин, а також відповідність міжнародним стандартам, зокрема Codex Alimentarius, МЕБ та ІРПС [3]. Угода про технічні бар'єри у торгівлі доповнює ці положення, визначаючи правила щодо технічних регламентів, стандартів, сертифікації та маркування продукції, щоб запобігти створенню невідповідних обмежень у торгівлі [4].

У сфері регулювання аграрного виробництва значну роль відіграють екологічні та ресурсні міжнародні договори. Конвенція про біологічне різно-

маніття 1992 року встановлює правові механізми збереження агробіорізноманіття, сталого використання генетичних ресурсів і розподілу вигод від їх застосування. Для сільського господарства особливо важливими є положення щодо збереження традиційних сортів рослин, забезпечення біобезпеки та підтримання екологічної рівноваги в агросистемах [5].

Важливу роль у формуванні стандартів і політики в аграрній сфері відіграє Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). З-поміж нормативних документів ФАО особливої уваги заслуговують Добровільні керівні принципи щодо відповідального управління правами на землю, рибні ресурси та ліси в контексті національної продовольчої безпеки, які формують основу для політики багатьох країн Крім того, спільно з ВООЗ, ФАО координує діяльність Комісії Codex Alimentarius, яка встановлює стандарти якості, гігієни та маркування харчових продуктів для міжнародної торгівлі [6, с. 271].

Міжнародний договір ФАО про генетичні ресурси рослин для продовольства та сільського господарства створює глобальну систему доступу до генетичних ресурсів і розподілу вигод, що сприяє розвитку селекції, інноваційних підходів у вирощуванні культур та забезпеченню продовольчої безпеки на світовому рівні [7]. Як слушно вказують Х. А. Григор'єва та Т. Є. Харитонова, країни, що переживають післявоєнний період, зазвичай стикаються з різким падінням аграрного виробництва та тривалою продовольчою кризою. Саме тому критично важливим є максимальне збереження обсягів і рівня сільськогосподарського виробництва вже на етапі активних бойових дій. У цьому контексті системна та зважена державна підтримка національного аграрного бізнесу набуває значення питання національної безпеки [8, с. 290]. Це підкреслює не тільки необхідність збереження та адаптації агропротекційних правовідносин в Україні в умовах збройного конфлікту, а й потребу в подальшому вдосконаленні аграрного законодавства у відповідній сфері [9, с. 287].

Суттєвий вплив на аграрне виробництво має й Паризька угода, яка передбачає заходи щодо скорочення викидів парникових газів, підвищення стійкості аграрного сектору та впровадження кліматоорієнтованих технологій, розглядаючи сільське господарство як один із ключових секторів для адаптації до наслідків зміни клімату [10].

Важливою складовою міжнародного регулювання аграрної сфери є регіональні торговельні та політичні механізми. Право Європейського Союзу, зокрема Спільна аграрна політика, є прикладом комплексної наднаціональної системи регулювання, що охоплює підтримку фермерів, регулювання ринків, забезпечення екологічних стандартів і контроль якості харчової продукції. Впровадження

цих стандартів створює високий рівень захисту споживачів та стимулює сталий розвиток аграрного сектору. Україна, виконуючи Угоду про асоціацію з ЄС, активно гармонізує своє аграрне законодавство зі стандартами Європейського Союзу, зокрема у сферах безпечності харчових продуктів, санітарних і фітосанітарних заходів, ринкового контролю та сталого виробництва [11; 12].

Імплементация міжнародних договорів відіграє значну роль у розвитку національної аграрної політики України. Виконання міжнародних торговельних, екологічних та технічних зобов'язань сприяє інтеграції України до глобальних agrifood-ринків, підвищенню конкурентоспроможності аграрної продукції, удосконаленню системи контролю за її якістю та безпечністю, а також формуванню сучасної системи аграрного управління, заснованої на міжнародних стандартах. Важливими напрямками є гармонізація законодавства зі стандартами СОТ та ЄС, модернізація санітарних, фітосанітарних і технічних процедур, а також участь України у міжнародних програмах моніторингу хвороб тварин і рослин та розвитку сталого виробництва [13].

На думку Н. О. Багай, до основних напрямів адаптації вітчизняного аграрного законодавства до законодавства ЄС слід віднести їх зближення щодо: 1) способів виробництва сільськогосподарської продукції; 2) організації аграрного ринку та торгівлі продукцією рослинництва і тваринництва; 3) вимог щодо якості сільськогосподарської продукції; 4) охорони довкілля у процесі аграрного виробництва, розвитку органічного виробництва; 5) розвитку сільських територій та сільських громад; 6) забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва; 7) державної підтримки сільського господарства [14, с. 6].

Глобалізація проблем у сферах продовольства, екології та енергетики стала підставою для того, щоб 25 вересня 2015 року на рівні Генеральної Асамблеї ООН світова спільнота проголосила концепцію сталого розвитку як Порядок денний на XXI століття та затвердила Цілі сталого розвитку (ЦСР) у підсумковому документі «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [15].

Сталий розвиток є новою парадигмою сучасного світогляду, яка передбачає перехід від чисто економічної моделі до економіки сталого розвитку (зеленої економіки) та досягнення оптимального балансу між економічною, соціальною й екологічною складовими.

З метою захисту національних інтересів України в контексті сталого розвитку економіки та держави, підвищення рівня й якості життя населення, а також забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі стало-

го розвитку України на період до 2030 року» [16] були адаптовані та визначені національні Цілі сталого розвитку на вказаний період. Більшість із них безпосередньо стосуються аграрної сфери, яка традиційно є сферою перетину численних публічних і приватних інтересів: економічних, продовольчих, екологічних, соціальних, безпекових тощо.

До ключових ЦСР, що мають пряме відношення до агросфери, належать: викорінення голоду та бідності, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству; забезпечення здорового способу життя та благополуччя для всіх незалежно від віку; раціональне управління водними ресурсами; доступ до доступних, надійних, стійких і сучасних джерел енергії; поступове, інклюзивне та стале економічне зростання, повна й продуктивна зайнятість та гідна праця; розвиток інновацій; перехід до раціональних моделей споживання та виробництва; термінові заходи з боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та відновлення наземних екосистем, стале використання земель і лісів, протидія опустелюванню, деградації ґрунтів і втраті біорізноманіття; активізація глобального партнерства задля сталого розвитку.

Узагальнюючи, міжнародні договори формують багаторівневу систему регулювання аграрного виробництва й торгівлі, яка охоплює торговельні, екологічні, технічні та інституційні аспекти. Вони сприяють підвищенню якості та безпечності продукції, забезпечують стабільність світових аграрних ринків, захист біорізноманіття та розвиток кліматоорієнтованого агровиробництва. Для України реалізація міжнародних зобов'язань у цій сфері є важливою умовою економічного розвитку, продовольчої безпеки та поглиблення інтеграції у світову економіку.

Література

1. Josling T. Agricultural Trade Policy: Completing the Reform. Washington, 1998. 132 p. URL: <https://books.google.com.cy/books?id=ILz4AlF6cvAC&prints=copyright#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 14.12.2025).
2. Agreement on Agriculture. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
3. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/15-sps.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
4. Agreement on Technical Barriers to Trade. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/17-tbt.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
5. Convention on Biological Diversity, 1992. URL: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).
6. Денисяк М. М. Місце сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 89. С. 269-273.
7. International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, 2001. URL: <https://www.fao.org/3/i0510e/i0510e.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).
8. Харитоновна Т. Є., Григорьева Х. А. Продовольча безпека в умовах воєнних конфліктів сучасності: правовий досвід іноземних держав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 287–291. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/65.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
9. Статівка А. М., Курман Т. В. Аграрне законодавство України: сучасний стан і перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. №3. С. 280-297.
10. Paris Agreement, 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
11. Common Agricultural Policy: Key Policies. URL: <https://agriculture.ec.europa.eu> (дата звернення: 14.12.2025).
12. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)) (дата звернення: 14.12.2025).
13. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Євроінтеграція у сфері аграрної політики. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 14.12.2025).
14. Багай Н. О. Теоретико-методологічні засади розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 ; ДВНЗ «Прикарпат. Нац. ун-т імені В. Стефаника», Ін-т держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2021. 46 с.
15. Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015. URL: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 14.12.2025).

Анотація

Денисяк М. М. Міжнародні договори з регулювання аграрного виробництва та торгівлі. – Стаття.

Стаття присвячена міжнародно-правовому регулюванню аграрного виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією через систему міжнародних договорів. Підкреслено актуальність проблеми в умовах глобалізації, кліматичних змін, продовольчих криз, торговельних війн та геополітичних конфліктів, що посилюють тиск на національні аграрні системи та вимагають ефективної координації між державами для забезпечення продовольчої безпеки, стабільного розвитку та конкурентоспроможності.

Позначено ключову роль міжнародних договорів у встановленні правових рамок для зменшення торговельних бар'єрів, регулювання субсидій, санітарних і фітосанітарних заходів, технічних стандартів, захисту географічних зазначень, збереження біорізноманіття та адаптації до змін клімату. Проаналізовано основні багатосторонні документи, зокрема Угоду СОТ про сільське господарство, Угоду про застосування санітарних і фітосанітарних заходів, Угоду про технічні бар'єри в торгівлі, Конвенцію про біологічне різноманіття 1992 року, Міжнародний договір ФАО про генетичні ресурси рослин

для продовольства та сільського господарства, Паризьку угоду щодо зміни клімату, а також діяльність FAO (включаючи Codex Alimentarius та Добровільні керівні принципи щодо відповідального управління землею).

Особливу увагу приділено регіональним механізмам, зокрема Спільній аграрній політиці ЄС, та імплементації міжнародних стандартів в Україні в контексті членства в СОТ, Угоди про асоціацію з ЄС та адаптації до Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року (згідно з Указом Президента України від 30 вересня 2019 р.). Розглянуто виклики імплементації, включаючи конфлікти норм, гармонізацію національного законодавства та необхідність державної підтримки аграрного сектору в умовах збройного конфлікту як питання національної безпеки.

Зроблено висновок, що міжнародні договори створюють багаторівневу систему регулювання, яка сприяє підвищенню якості продукції, стабільності ринків та сталому розвитку. Для України їх ефективна реалізація є ключовою умовою інтеграції до глобального аграрного ринку, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: міжнародні договори, виробництво, міжнародно-правове регулювання, продовольча безпека, політика ЄС.

Summary

Denysiak M. M. International treaties regulating agricultural production and trade. – Article.

The article is devoted to the international legal regulation of agricultural production and trade in agricultural products through the system of international treaties. It emphasizes the relevance of this issue in the context of globalization, climate change, food crises, trade wars, and geopolitical conflicts, which increase pressure on national agricultural systems and require effective coordination among states to ensure food security, sustainable development, and competitiveness.

The key role of international treaties in establishing legal frameworks for reducing trade barriers, regulating subsidies, sanitary and phytosanitary measures, technical standards, protection of geographical indications, conservation of biodiversity, and adaptation to climate change is highlighted. The article analyzes major multilateral instruments, in particular the WTO Agreement on Agriculture, the Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures, the Agreement on Technical Barriers to Trade, the 1992 Convention on Biological Diversity, the FAO International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, the Paris Agreement on climate change, as well as the activities of the FAO (including the Codex Alimentarius and the Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land).

Special attention is paid to regional mechanisms, in particular the EU Common Agricultural Policy, and to the implementation of international standards in Ukraine in the context of its WTO membership, the EU–Ukraine Association Agreement, and adaptation to the United Nations Sustainable Development Goals until 2030 (in accordance with the Decree of the President of Ukraine of 30 September 2019). The challenges of implementation are examined, including conflicts of norms, harmonization of national legislation, and the need for state support of the agricultural sector in conditions of armed conflict as a matter of national security.

It is concluded that international treaties create a multilevel regulatory system that contributes to improving product quality, market stability, and sustainable development. For Ukraine, their effective implementation is a key condition for integration into the global agricultural market, enhancing competitiveness, and ensuring food security.

Key words: international treaties, production, international legal regulation, food security, EU policy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 341.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2025.21>

М. С. Менчинська
orcid.org/0009-0004-1771-6723
студентка IV курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

І. І. Голубенко
orcid.org/0000-0002-1632-5585
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕЛОКАЦІЇ ЛОГІСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В ДОГОВОРАХ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми в загальному вигляді. 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1], на виконання статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], на території нашої держави було запроваджено воєнний стан, що зумовило низку нових викликів, які постали, в тому числі, і перед міжнародними контрагентами. Питання релокації логістичних маршрутів в договорах перевезення під час дії воєнного стану не лише набуло актуальності, а й стало потребувати нового осмислення в рамках міжнародно-правової регламентації. Розгляд даної проблематики дещо ускладнюється тим, що категорія «релокація логістичних маршрутів» майже не зустрічається ні в юридичній доктрині, ні в нормативно-правових актах. Водночас, прямо чи опосередковано деякі норми міжнародних договорів регламентують це питання.

Варто відзначити, що розуміння воєнного стану як обставини непереборної сили (форс-мажору) також потребує свого переосмислення, адже наразі самого факту запровадження воєнного стану недостатньо для визнання його обставиною непереборної сили (форс-мажором) – необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом та зміною умов договору (зокрема, релокацією логістичного маршруту в договорах перевезення).

Мета дослідження. Метою роботи є комплексна та системна характеристика міжнародних норм, які прямо чи опосередковано стосуються нормативної регламентації релокації логістичних маршрутів у договорах перевезення під час воєнного стану.

Стан дослідження. Питання міжнародно-правового регулювання договорів перевезення розглядалося в рамках наступних досліджень. О.П. Радчук присвятив публікацію міжнародно-правовому регулюванню авіаційних перевезень [3]. Тематика роботи Я. Назаренка стосується системи правового

регулювання міжнародних повітряних перевезень [4]. А.В. Яновицька є авторкою наукової статті щодо правового регулювання міжнародних вантажних перевезень автомобільним транспортом [5]. Е.М. Деркач розглянув правові питання лібералізації міжнародних перевезень вантажів автомобільним транспортом [6]. Робота Р.С. Шелудякова стосується генези міжнародно-правового регулювання повітряних перевезень [7].

І.А. Діковська досить детально досліджувала нормативну регламентацію міжнародних перевезень. Серед публікацій науковиці варто відзначити наступні – щодо проблем застосування колізійних норм міжнародних договорів до зобов'язань із міжнародних перевезень, деякі питання визначення застосовуваного права до зобов'язань із міжнародних перевезень, щодо договору повітряного чартеру у міжнародному приватному праві [8; 9; 10].

Водночас проблематика релокації логістичних маршрутів в договорах перевезення під час воєнного стану в контексті міжнародно-правової регламентації майже не розглядалося.

Виклад основного матеріалу. Саме сфера логістики вантажних і пасажирських перевезень зазнала найбільшого навантаження з перших днів повномасштабної збройної агресії. Перед державою та учасниками ринку постали вкрай гострі виклики, пов'язані насамперед із доставкою вантажів військового призначення та гарантуванням їх збереження, організацією перевезення гуманітарної допомоги, відновленням і підтриманням пасажирського сполучення, а також забезпеченням оперативного та безперешкодного постачання продовольства як у зони активних бойових дій, так і до інших регіонів України. Окреме місце посідає проблема належного й своєчасного виконання зобов'язань за міжнародними договорами купівлі-продажу товарів, що в умовах війни набула особливої складності [11, с. 186].

Слід підкреслити, що труднощі у сфері перевезень мають комплексний характер і сформувалися одночасно на двох рівнях – внутрішньому та зовнішньому. Внутрішні перевезення територією України істотно ускладнені через об'єктивну неможливість повною мірою гарантувати безпеку як пасажирів, так і вантажів. Фактично перевізники здійснюють транспортну діяльність на власний ризик, а управління перевізним процесом відбувається переважно в ручному режимі. Зокрема, маршрути формуються ситуативно з урахуванням інтенсивності бойових дій, стану дорожнього полотна, мостів та іншої інфраструктури, наявності повітряних тривог, масованих ракетних обстрілів тощо.

Не менш проблемним залишається і забезпечення міжнародних перевезень. Окрім загрози безпеці, ключовою проблемою є фактична неможливість використання під час воєнного стану двох базових видів транспорту – повітряного та морського. Заборона повітряних перевезень обумовлена рішенням про закриття повітряного простору України, що призвело до повної зупинки діяльності цивільної авіації, включно з перевезенням пасажирів, багажу та вантажів. Закриття авіасполучення має негативні наслідки не лише для національної транспортної системи, але й у міжнародному вимірі, зокрема сприяє суттєвому зростанню тарифів на авіаперевезення через зміну та подовження логістичних маршрутів [11, с. 186].

Крім того, вантажовідправники зазнають подвійного фінансового навантаження, оскільки значна кількість авіарейсів була скасована, що істотно зменшило пропускну спроможність перевізників. Подовження маршрутів перевезення призводить до збільшення витрат пального, що, у свою чергу, спричиняє зростання вартості товарів для кінцевого споживача та негативно впливає на екологічну ситуацію в глобальному масштабі.

Попри вигідне географічне положення України та наявність виходу до Чорного й Азовського морів, морські перевезення вантажів також виявилися фактично недоступними. Неможливість використання морського транспорту зумовлена мінною небезпекою, частковим замінуванням морських акваторій, воєнною перевагою російської федерації на морі, окупацією значної частини українських портів, а також постійною загрозою ракетних ударів, у тому числі з території тимчасово окупованого Криму. Азовське море фактично було закрито для вантажних перевезень ще з 2018 року, тоді як у Чорному морі з 24 лютого 2022 року здійснення перевезень за ustalеними маршрутами стало небезпечним як для вантажного, так і для пасажирського сполучення [11, с. 187].

Правове регулювання міжнародних перевезень має диференційований характер і залежить від виду транспорту, який використовується для

здійснення перевезення. У доктрині міжнародні перевезення класифікують за різними критеріями. Найпоширенішою є класифікація залежно від виду транспортного засобу, відповідно до якої виокремлюють залізничні, авіаційні, морські, внутрішні водні, автомобільні перевезення, а також перевезення в змішаному сполученні. Водночас у науковій літературі застосовуються й альтернативні підходи. Так, окремі автори пропонують здійснювати поділ міжнародних перевезень з огляду на характер транспортних організацій, які беруть у них участь [12, с. 54].

Тепер висвітливо основні норми міжнародно-правових актів, які прямо чи опосередковано стосуються релокації логістичних маршрутів в договорах перевезення під час воєнного стану.

Стаття 12 Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів містить положення, згідно з яким відправник володіє правом на розпорядження вантажем, що включає зміну місця, яке є передбаченим для доставки вантажу [13]. Проте з теоретичних позицій, висловлених нами нижче, дана норма не належить до релокації логістичних маршрутів, оскільки в ній йдеться про зміну місця доставки, а не зміну шляху доставки.

Стаття 20 Конвенції про міжнародні залізничні перевезення під назвою «Перешкоди у здійсненні перевезення» передбачає – у разі виникнення обставин, що ускладнюють або перешкоджають перевезенню вантажу, перевізник самостійно визначає доцільний спосіб подальших дій. Зокрема, він може або продовжити транспортування із коригуванням маршруту в загальному порядку, або звернутися до відправника за відповідними вказівками. При цьому перевізник зобов'язаний поінформувати відправника про всі істотні відомості, які мають значення для прийняття рішення. Якщо продовження перевезення стає об'єктивно неможливим, перевізник повинен звернутися за інструкціями до особи, яка має право розпорядження вантажем. За відсутності можливості своєчасно отримати такі вказівки перевізник зобов'язаний ужити найбільш доцільних заходів, виходячи з інтересів уповноваженої особи [14].

Також варто згадати статтю 22 «Правові наслідки виникнення перешкод» вищезгаданого нормативно-правового акту: перевізник має право на компенсацію витрат, понесених у зв'язку з подоланням перешкод у перевезенні або видачі вантажу, зокрема витрат, пов'язаних із отриманням інструкцій, виконанням наданих вказівок, їх несвоєчасним надходженням або прийняттям самостійних рішень відповідно до положень статті 20. Такі витрати підлягають відшкодуванню за умови, що вони не є наслідком вини самого перевізника. У цьому випадку він має право стягнути провізну плату з урахуванням фактично використаного маршруту, а також

встановити строки доставки відповідно до змінених умов перевезення [14].

Згідно зі статтею 38 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, покупець зобов'язаний здійснити перевірку товару або забезпечити її проведення у максимально стислий строк, який є реалістичним за конкретних обставин. Якщо умовами договору передбачено перевезення товару, проведення огляду може бути відкладене до моменту його прибуття в пункт призначення. У випадку зміни місця призначення товару під час транспортування або його повторного відправлення покупцем, за відсутності можливості здійснити огляд раніше, перевірка може бути відкладена до прибуття товару в новий пункт призначення, за умови що продавець знав або повинен був знати про ймовірність таких змін на момент укладення договору [15].

У статті 79 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів вказано, що сторона договору не підлягає відповідальності за невиконання зобов'язань, якщо доведе, що таке невиконання спричинене обставинами, які перебувають поза її контролем і які неможливо було розумно передбачити, уникнути або подолати при укладенні договору чи під час його виконання. Разом з тим сторона, яка зазнала впливу таких обставин, повинна своєчасно повідомити контрагента про наявність перешкоди та її наслідки для виконання договору. Неповідомлення або несвоечасне повідомлення тягне за собою обов'язок відшкодувати збитки, спричинені відсутністю відповідної інформації [15].

Згідно зі статтею 6.2.2. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, яка містить визначення труднощів виконання (*hardship*), труднощами визнається ситуація, за якої виникають події, що призводять до істотної зміни договірної балансу сторін, зокрема через значне збільшення витрат на виконання зобов'язань або істотне зменшення цінності очікуваного результату [16]. Такі події мають відповідати сукупним умовам: вони виникають після укладення договору або стають відомими пізніше, не могли бути обґрунтовано передбачені стороною, що постраждала, перебувають поза її контролем і не входять до сфери ризику, який вона погодилась нести.

Статтею 7.1.1. під назвою «Поняття невиконання» розглядуваного нормативно-правового акту передбачено – невиконанням договору визнається будь-яке порушення договірних зобов'язань стороною, включаючи їх повну або часткову невиконаність, неналежне виконання чи прострочення [16].

Стаття 7.1.7. «Непереборна сила» Принципів УНІДРУА містить такі положення – сторона звільняється від відповідальності за порушення договору, якщо доведе, що воно зумовлене обставинами, які не залежать від її волі та які неможливо було обґрунтовано врахувати або подолати під час

укладення чи виконання договору. Якщо дія таких обставин є тимчасовою, звільнення від відповідальності застосовується лише на період їх впливу. Сторона, яка зазнала дії непереборної сили, зобов'язана проінформувати іншу сторону про настання таких обставин та їхній вплив на виконання зобов'язань. Відсутність повідомлення у розумний строк тягне відповідальність за завдані цим збитки [16].

І наостанок згадаємо про такий міжнародний нормативно-правовий акт, як Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів, де пункт 4.23 передбачає, що договірні держави повинні надавати суднам, які перебувають у їхньому територіальному морі або мають намір увійти до нього, рекомендації з питань безпеки. Такі рекомендації можуть включати, зокрема, пропозиції щодо зміни курсу руху судна або відтермінування запланованого проходу з метою усунення загроз безпеці [17].

Проаналізувавши вищезазначені положення міжнародних нормативно-правових актів щодо релокації логістичних маршрутів під час дії воєнного стану, перше, на що варто звернути увагу – в них не вживається власне термін «релокація логістичних маршрутів», що дозволяє зробити висновок – дана категорія носить більш доктринальний, ніж нормативний характер.

Ми пропонуємо під релокацією логістичних маршрутів розуміти зумовлений об'єктивними зовнішніми обставинами правомірний процес зміни погодженого сторонами шляху переміщення вантажів, пасажирів або транспортних засобів у межах виконання договору перевезення, який здійснюється з метою забезпечення безпеки, безперервності перевізного процесу, належного виконання зобов'язань або мінімізації ризиків і збитків в умовах надзвичайних, воєнних, санкційних чи інших кризових факторів відповідно до норм міжнародного та національного права.

Тут важливо врахувати наступний момент – а що, якщо релокація логістичного маршруту є пов'язаною не лише зі зміною шляху перевезення, а й зі зміною способу перевезення – транспорту, яким здійснюється перевезення? Вважаємо, що якщо відповідний транспорт, який був змінений не відхиляється від домовленого маршруту – про релокацію не йдеться, якщо ж відхиляється – має місце релокація.

В той самий час важливо зауважити, що залежно від того, який на який транспорт змінюється, можна констатувати чи обов'язково настає релокація. Так, наприклад, заміна залізничного транспорту на морський чи повітряний, через специфіку такого виду транспорту буде завжди зумовлювати релокацію. Водночас можливими є ситуації, коли зміна виду транспорту не буде мати своїм наслідком релокацію – йдеться про автомобільний та залізничний транспорт.

Також, в аспекті розуміння релокації логістичних маршрутів, ми б хотіли уточнити ще таке питання – релокація охоплює собою лише зміну маршруту перевезення без зміни кінцевого пункту призначення, чи й кінцевий пункт призначення також? Наша позиція полягає в тому, що в контексті релокації логістичних маршрутів, враховуючи буквально тлумачення розглядуваної юридичної категорії, йдеться саме про зміну шляху перевезення – зміна кінцевого пункту призначення цим терміном не охоплюється.

Щодо воєнного стану, як обставини, що зумовлює релокацію логістичних маршрутів, та обставину непереборної сили (форс-мажор), тут варто брати до уваги наступне. Коли в 2022 році в Україні був запроваджений воєнний стан, в перші місяці це цілком можна було розглядати у якості форс-мажору, адже такий стан речей був цілком непередбачуваним для міжнародних контрагентів договорів перевезення. Проте військовий стан в Україні триває вже більше трьох років, тому наша позиція полягає в тому, що тепер контрагенти договорів перевезення можуть його врахувати при виконанні укладених договорів. Водночас, наприклад, масовані ракетні обстріли, влучання яких передбачити неможливо, можна розглядати у якості форс-мажору як підставу релокації логістичних маршрутів.

Висновки. У роботі знайшли своє відображення ключові положення щодо нормативної регламентації прямо чи опосередковано релокації логістичних маршрутів договорів перевезення під час дії воєнного стану в межах таких міжнародно-правових актів, як Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів, Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів.

Проаналізувавши вищезазначені міжнародно-правові акти, в контексті тематики даного дослідження, пропонуємо поділити їх на три групи: 1) ті, які містять норми, що прямо стосуються релокації логістичних маршрутів (Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів); 2) ті, в яких йдеться про зміну місця призначення в рамках договорів перевезення (Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу); 3) ті, які стосуються непереборної сили (Принципи УНІДРУА).

Запропоноване доктринальне розуміння поняття «релокація логістичних маршрутів» може слугувати підставою подальших наукових досліджень, так само як і напрацювання ключових ознак даної правової категорії.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. Офіційний вісник України. 2022. № 46. Ст. 16. Ст. 2497. Код акта 111724/2022.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250
3. Радчук О. П. Міжнародно-правове регулювання авіаційних перевезень. *Форум права*. 2015. № 2. С. 144-151. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=FP_index.htm_2020_2_26 (дата звернення: 10 грудня 2025).
4. Назаренко Я.Л. Система правового регулювання міжнародних повітряних перевезень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 83 (3). С. 392-397. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.61>
5. Яновицька А.В. Правове регулювання міжнародних вантажних перевезень автомобільним транспортом. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 106-116. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2062/1/3-2013uaavpat.pdf> (дата звернення: 10 грудня 2025).
6. Деркач Е.М. Правові питання лібералізації міжнародних перевезень вантажів автомобільним транспортом. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/kj/2022.1.11>
7. Шелудяков Р.С. Генеза міжнародно-правового регулювання повітряних перевезень. *Актуальні проблеми політики*. 2017. № 60. С. 133-142. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/60_2017/16.pdf (дата звернення: 10 грудня 2025).
8. Діковська І.А. Проблеми застосування колізійних норм міжнародних договорів до зобов'язань із міжнародних перевезень. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 11. С. 97-99.
9. Діковська І.А. Деякі питання визначення застосовуваного права до зобов'язань із міжнародних перевезень. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 12. С. 76-79.
10. Діковська І.А. Договір повітряного чартеру у міжнародному приватному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2001. № 121. С. 42-45.
11. Матвеева А.В., Панченко В.В. Правове забезпечення міжнародних перевезень в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2(46). С. 180-192. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-180-192>
12. Діковська І. Види міжнародних перевезень: нормативний і доктринальний підходи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 88. С. 54-57.
13. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19 травня 1956 року. Офіційний вісник України. 2006. № 34. Стор. 20. Ст. 2415.
14. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення від 9 травня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291#Text (дата звернення: 10 грудня 2025 року).
15. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. Офіційний вісник України. 2006. № 15. Ст. 438. Ст. 1171. Код акта 35973/2006.

16. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 10 грудня 2025 року).

17. Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів від 12 грудня 2002 року. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 10 грудня 2025 року).

Анотація

Менчинська М. С., Голубенко І. І. Міжнародно-правові аспекти релокації логістичних маршрутів в договори перевезення під час воєнного стану. – Стаття.

Запровадження в Україні воєнного стану зумовило необхідність переосмислення ряду правових категорій, в тому числі і релокації логістичних маршрутів у договорах перевезення в рамках міжнародно-правової регламентації.

Згідно з тематикою дослідження, у роботі було проаналізовано ряд міжнародно-правових актів, зокрема, таких як Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів, Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів.

Такий підхід дозволює поділити їх на три групи щодо нормативного регулювання релокації логістичних маршрутів в договорах перевезення під час воєнного стану: 1) ті, які містять норми, що прямо стосуються релокації логістичних маршрутів (Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів); 2) ті, в яких йдеться про зміну місця призначення в рамках договорів перевезення (Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу); 3) ті, які стосуються непереборної сили (Принципи УНІДРУА).

Проаналізувавши вищезазначені положення міжнародних нормативно-правових актів щодо релокації логістичних маршрутів під час дії воєнного стану, перше, на що варто звернути увагу – в них не вживається власне термін «релокація логістичних маршрутів», що дозволяє зробити висновок – дана категорія носить більш доктринальний, ніж нормативний характер.

Нами вперше було запропоновано під релокацією логістичних маршрутів розуміти зумовлений об'єктивними зовнішніми обставинами правомірний процес зміни погодженого сторонами шляху переміщення вантажів, пасажирів або транспортних засобів у межах виконання договору перевезення, який здійснюється з метою забезпечення безпеки, безперервності перевізного процесу, належного виконання зобов'язань або мінімізації ризиків і збитків в умовах надзвичайних, воєнних, санкційних чи інших кризових факторів відповідно до норм міжнародного та національного права.

Запропоноване доктринальне розуміння поняття «релокація логістичних маршрутів» може слугувати підставою подальших наукових досліджень, так само

як і напрацювання ключових ознак даної правової категорії.

Ключові слова: міжнародно-правова регламентація, релокація логістичних маршрутів, договір перевезення, воєнний стан, обставини непереборної сили (форс-мажор).

Summary

Menchynska M. S., Holubenko I. I. International legal aspects of the relocation of logistics routes in transportation contracts during martial law. – Article.

The introduction of martial law in Ukraine necessitated a rethinking of a number of legal categories, including the relocation of logistics routes in transportation contracts within the framework of international legal regulation.

According to the topic of the study, the work analyzed a number of international legal acts, in particular, such as the Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road, the Convention on International Carriage by Rail, the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, the UNIDRUA Principles of International Commercial Contracts, and the International Code for the Security of Ships and Port Facilities.

This approach allowed them to be divided into three groups regarding the regulatory regulation of the relocation of logistics routes in transportation contracts during martial law: 1) those that contain norms directly related to the relocation of logistics routes (the Convention on International Carriage by Rail, the International Code for the Security of Ships and Port Facilities); 2) those that deal with a change of destination within the framework of contracts of carriage (Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road, UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods); 3) those that relate to force majeure (UNIDRUA Principles).

Having analyzed the above provisions of international regulatory legal acts on the relocation of logistics routes during martial law, the first thing to note is that they do not use the term «relocation of logistics routes», which allows us to conclude that this category is more doctrinal than normative in nature.

We first proposed that relocation of logistics routes be understood as a legitimate process of changing the agreed upon route of movement of cargo, passengers or vehicles within the framework of the execution of a transportation contract, determined by objective external circumstances, which is carried out in order to ensure safety, continuity of the transportation process, proper fulfillment of obligations or minimizing risks and losses in conditions of emergency, war, sanctions or other crisis factors in accordance with the norms of international and national law.

The proposed doctrinal understanding of the concept of «relocation of logistics routes» can serve as the basis for further scientific research, as well as the development of key features of this legal category.

Key words: international legal regulation, relocation of logistics routes, transportation contract, martial law, circumstances of force majeure (force majeure).

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 31.12.2025

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

- Н. В. Соколовська**
Розвиток правового механізму забезпечення ґендерної рівності в контексті ратифікації
Стамбульської конвенції..... 3

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

- В. В. Цюра, Г. Г. Харченко, О. О. Отрадна, Є. О. Рябоконт**
Загальні засади приватного права: поняття та підстави виділення..... 10

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- О. М. Кальчук**
Принципи реалізації кадрової політики в органах прокуратури
як системоутворюючий елемент адміністративно-правових засад реалізації 16
- О. М. Коваленко**
Особливості форм діяльності суб'єктів, забезпечення
адміністративно-правових гарантій реалізації права на захист дітей..... 22
- Є. В. Михайловська, Т. В. Шлапко**
Оптимізація режиму робочого часу державних службовців:
порівняльно-правовий аналіз досвіду України та країн ЄС..... 29
- А. В. Олійник**
Інтеграційні процеси як чинник формування та трансформації джерел
адміністративного права України 37
- І. Г. Орловська**
Адміністративно-правове забезпечення інтеграції медичних та соціальних послуг
для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб 42
- Ю. П. Пилипенко**
Види та зміст адміністративних процедур державної реєстрації об'єктів нерухомого майна 47
- А. О. Собакар**
Воєнний стан як чинник зміни правового статусу адміністративних органів 52
- М. М. Тернущак**
Теоретико-правові засади адміністративних правопорушень:
суть та характеристика..... 57
- Н. В. Шелевер**
Особливості примусового відчуження земельних ділянок
в умовах воєнного стану в Україні..... 63

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

- О. В. Вересюк**
Захист адвокатської діяльності у світлі європейських стандартів 67
- П. С. Єпринцев**
Організована злочинність як загроза національній безпеці України: теоретичний аналіз..... 72
- М. О. Ларкін, О. В. Мельковський, Ю. В. Пирожкова**
Захист права на інформацію шляхом використання спеціальної техніки
під час здійснення оперативно-розшукової діяльності..... 77

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

- В. С. Бондар**
Особливості початкового етапу досудового розслідування терористичних актів:
версії, тактичні задачі, алгоритми та програми їх реалізації..... 82

О. В. Калінніков Угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia)	94
С. А. Коренської Проблеми проведення особистого обшуку під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод	100
А. Д. Ошедша Щодо граничного строку тримання під вартою без визначення розміру застави на етапі кримінального досудового провадження	106
А. А. Страшок Привілей родинних відносин як один із видів свідочького імунітету у кримінальному провадженні	111

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

М. М. Денисяк Міжнародні договори з регулювання аграрного виробництва та торгівлі	117
М. С. Менчинська, І. І. Голубенко Міжнародно-правові аспекти релокації логістичних маршрутів в договорах перевезення під час воєнного стану	121

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

- Sokolovska N. V.*
Development of the Legal Mechanism for Ensuring Gender Equality in the Context of the Ratification of the Istanbul Convention 3

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

- Tsiura V. V., Kharchenko H. H., Otradnova O. O., Riabokon Ye. O.*
General Principles of Private Law: Concept and Grounds for Highlight 10

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, CYBERLAW

- Kalchuk O. M.*
Principles of implementing personnel policy in prosecutor's offices as a system-forming element of administrative and legal principles of implementation 16
- Kovalenko O. M.*
Peculiarities of the forms of activity of subjects, ensuring administrative and legal guarantees for the implementation of the right to protection of children 22
- Mykhailovska Ye. V., Shlapko T. V.*
Optimization of Working Time Regimes for Civil Servants: a Comparative Legal Analysis of the Experience of Ukraine and EU Member States 29
- Oliinyk A. V.*
Integration Processes as a Factor in the Formation and Transformation of the Sources of Administrative Law of Ukraine 37
- Orlovska I. H.*
Administrative and legal support for the integration of medical and social services for veterans and internally displaced persons 42
- Pylypenko Yu. P.*
Types and content of administrative procedures for state registration of real estate objects 47
- Sobakar A. O.*
Martial Law as a Factor in Changing the Legal Status of Administrative Bodies 52
- Ternushchak M. M.*
Theoretical and legal basis of administrative offences: essence and characteristics 57
- Shelever N. V.*
The peculiarities of forced alienation of land plots in the conditions of state of war in Ukraine 63

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY

- Veresiuk O. V.*
Protection of advocacy in the light of European standards 67
- Yepryntsev P. S.*
Organized evility as a threat to national security of Ukraine: theoretical analysis 72
- Larkin M. O., Melkovsky O. V., Pyrozhkova Yu. V.*
Protection of the right to information through the use of special equipment during operational and investigative activities 77

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS

- Bondar V. S.*
Peculiarities of the initial stage of pre-trial investigation of terrorist acts: versions, tactical tasks, algorithms and programs for their implementation 82
- Kalinnikov O. V.*
Plea agreements in criminal proceedings in the absence of the suspect or accused (in absentia) 94

<i>Korenskoj S. A.</i>	
Problems of conducting a personal search during the pre-trial investigation of road accidents	100
<i>Oshedsha A. D.</i>	
Regarding the maximum period of detention without setting bail at the stage of criminal pre-trial proceedings.....	106
<i>Strashok A. A.</i>	
Family relationship privilege as a type of witness immunity in criminal proceedings.....	111

INTERNATIONAL LAW

<i>Denysiak M. M.</i>	
International treaties regulating agricultural production and trade	117
<i>Menchynska M. S., Holubenko I. I.</i>	
International legal aspects of the relocation of logistics routes in transportation contracts during martial law	121

Науково-практичне юридичне видання

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 6 (65)

Виходить шість разів на рік

Українською та англійською мовами

Коректор – І. Чудеснова
Комп'ютерна верстка – С. Любченко

Підписано до друку 31.12.2025 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 15,38. Ум. друк. арк. 15,11.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 0226/155.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1. Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua